Dimitrije Kydones grčki teolog XIV. vijeka.

Piše Juraj Pavić, gk. svećenik.

I. Teološke grčke prilike u XIV. vijeku

SUMMARIUM.

Byzantii saeculo XIV. singularis quidam motus sub nomine Hesychasmi animos hominum perstrinxit, de cujus causis ad hunc usque diem non satis constat. Opiniones Uspenskii, Trojckii, Gassii, Papamichaelis, Ehrhardii partem tantummodo veritatis continent. Hic motus recte tunc demum illustrabitur, quum opera omnium eorum virorum, qui eum participaverunt in lucem prodierint. Hesychasmus amplexus est Bulgariam et Serbiam ideoque eo majorem nostram attentionem meret. Nucleus autem philosophicus totius motus disputatio erat, utrum esse divinum, operatio divina ad intra et operatio divina ad extra unum idemque essent. Haud pauci Graecorum hanc quaestionem in theologia occidentali jam solutam invenerunt praesertim vero in operibus D. Thomae Aquinatis, qua de causa de his eius operibus theogos graecos docere laborant. Quorum principem locum Demetrius Cydones obtinuit.

Natus est circa annum 1320. Thessalonice e nobili familia. Quum anno 1342. seditio orta esset proletariorum, qui zelotae dicebantur, urbem natalem deserere coactus Constantinopolim fugit. Ibi amicitiam et fiduciam adeptus imperatoris Joannis Cantacuzeni, qui amicus erat Hesychastarum, delegatus negotiis diplomaticis obeundis in Italiam mittitur. Tempus, quo in Italia erat, inter annos 1343. et 1353. cadit. Hoc tempore Cydones latinum sermonen edidicit versionemque operum s. Thomae et s. Anselmi aggressus est. Multas amicitias cum eximiis Italiae humanistis coluit. Anno 1374. Cydones in Graecia degebat et Gregorio pp. XI. frequentes epistulas inscripsit ab eoque accepit. Jam senex iterum in Italiam reversus est. Mortuus est circa annum 1400.

Activitas theologica Demetrii Cydonis magna est, quippe quae versiones et opera originalia complectitur.

Inter versiones numeranda sunt: a) Summa contra gentes confecta anno 1355. b) Summa theologica, pars I., Ia IIae, IIa IIae et aliquot fragmina partis III. Versio confecta est anno 1396. c) ad Cantorem Antiochenum. d) Symbolum fidei. e) Sermo de festo Corporis Christi. f) Solliloquium s. Augustini. d) S. Anselmi Cur Deus homo. De processione Spiritus S.

Opera originalia sunt a) Apologia S. Thomae b) De contemnenda morte c) Sermones de S. Laurentio; in Annuntiationem B. M. V. Magni

sunt momenti epistulae ejus excellentissimis viris illius temporis inscriptae. Quam multos lectores opera ejus nacta sint optime e magna copia chirographorum qui ea continent apparet.

Ut igitur brevi comprehendamus: meritum Demetrii Cydonis in eo consistit, quod labore suo theologico theologiae occidentali viam expedivit in Graeciam regenerare vitam ecclesiasticam nitens.

Stotinu godina prije nego se srušilo veliko bizantinsko carstvo i svojim ruševinama pokrilo hiljadugodišnje tečevine grčkoga duha, zabilježila je historija jedan veliki teološki pokret, koji je za istočnu crkvu od velikog, ako ne od odsudnog zamašaja. Taj pokret nosi na sebi mističko obilježje a poznat je pod imenom hesychastičnoga gibanja[1]). Potrajavši preko 50 godina zauzeo je maha u svim krajevima, gdje je živjelo istočno monaštvo: u Maloj Aziji, Grčkoj, Bugarskoj i Srbiji. Apstrahirajući od njegovih nekih ekstravagantnosti i teoloških nekorektnosti izgleda, da je grčki duh još posljednji put pokušao da stvori nešto velikog — u Hesychazmu iscrpljena je zadnja snaga grčkih bogoslovskih mislilaca. I ako je teologija Hesychasta prikrivena nekim dosta tajanstvenim velom, ipak nam je u novije vrijeme prilično osvijetljena trudom dvaju istraživaoca K. Holla[2]) i G. Ch. Papamichaela,[3]) pa zato se ne ćemo pobliže njome baviti osim u koliko nam bude potrebno za jasniju sliku našega predmeta. Valja nam ipak spomenuti neka općenita mnijenja o Hesychastima i ovome gibanju. —

Teodor Uspenski[4]) promatra ga kao trvenje dvaju filozofičkih pravaca: aristotelizma i platonizma. Trojcki kao nastavak arzenijanskih borbi, kojima je jezgra bio antagonizam među svjetskim klerom i t. zv. zelotima. A. Ehrhard[5]) vidi u hesychastičnom gibanju reakciju grčke nacionalne teologije, osobito ekstravagantne mistike protiv navale zapadne trijezne školastike. W. Gass[6]) misli da se u hesychazmu stopiše dva smjera grčke mistike, jedan spekulativni, koji ide od Pseudo-Dionizija i Maksima Confessora i drugi praktični od Makarija Egipatskog

[1]) F. Stein: Studien über die Hesychasten u österr. Vierteljahrschrift für kath. Theol XII (1873) Heft II. K. Krumbacher: Gesch. d. byzant. Litteratur. München 1897 str. 100 u. O. Tafrali: Thessalonique au 3. XIVme siècle. Cap· IV. La querelle hésychaste pg. 170 203. Paris 1913.

[2]) K. Holl: Enthusiasmus und Bussgewalt beim griech. Mönchtum. Leipzig 1398. str. 215.

[3]) G. Ch. Papamichael: *Ὁ ἅγιος Γρηγόριος Παλαμᾶς*. Alexandrie 1911. J. Соколовъ у Журнал минист. нар. просвѣщения 1913. pg. 379. ss.

[4]) Очерки по историй визант. образованости. С. петерсбург. 1891.

[5]) K. Krumbacher l. c. pg. 43.

[6]) Die Mystik des Nikol. Cabosilas. Leipzig 1899. str. 35—63.

i Joana Klimaksa. Prema najnovijem rezultatu spomenutog Grka Papamichaela uzrok bi hesychasta bio u općem mističnom gibanju, koje je tada zauzelo maha ne samo na zapadu nego i na istoku i to poglavito na Gori Athosu. K tomu se u taj mistički svijet uvukao monah iz Kalabrije imenom Barlaam sa zakutnom mišlju latiniziranja. Papamichael drži, da je Barlaam došao u Grčku po naputku Rima, da sondira teren uniji. No pošto je vidio, da atonski monasi imaju najveći upliv na službenu bizantinsku crkvu, i da su upravo oni najžešći neprijatelji zbliženja s Rimom, to je išao za tim, da ovaj upliv i autoritet sv. gore potkopa. Za nišan poslužila mu pretjerana askeza. Tako je slično sudio i prije njega Rus Radčenko.[7]) On je nalazio mnoge tragove hesychastičnog misticizma već u zapadnih bogoslova, među inima u Richarda od St. Viktora i Ekkarta njemačkog, osobito u njegovoj misli o t. zv. Seelengrund, zatim u Taulera i dr. Dapače tvrdi, da je neobična sličnost među vođom Hesychasta Palamom i Skotom Eriugenom.[8])

Ne sumnjivo je, da nijedno od ovih mnijenja ne sadržaje potpune istine, nego svako tek djelomice. Katoličke istraživaoce čeka i ovdje neobrađeno tlo.

Cijeli pokret grupisao se oko dvaju ličnosti: G r e g o r i j a P a l a m e[9]) kao vođe i G r e g o r i j a B a r l a a m a[10]) kao protivnika. Zato se i pristaše Hesychasta zovu Palamite a protivnici Barlamite. Na strani prvih bili su car Joan Kantakuzen, patrijarke carigradski Izidor, Filotej i Kalistos, jedan monah imenom David, metropolita Teofan iz Niceje, nadbiskup Nilos Kabasilas i dr. Kasnije pristaše k njima Josip Bryenios, Marko Eugenikos i čuveni Georgios Scholarios. Na protivničkoj strani bio je umni historik Nikefor Gregoras, iza odlaska Barlaama duševni vođa, patrijarke Ignacije i Izidor Antiohijski, Georgije Lapithes, Izak Anchyros, dogmatik Joanes Kyparissiotes, carigradski patrijarh Joan Kalekas i monah Manuel Kalekas, pak nadasve neumorna braća D i m i t r i j e i P r o c h o r K y d o n e s, koji su uz Barlaama i Gregorija Akyndina razvili najintenzivniju djelatnost.

[7]) Religioznoje i literat. dviženije vo Vizantyji i Bolhariji o XIV. vjeka. Kiev 1902. pg. 80 ss.

[8]) ibid. pg, 126. — К. Радченко: Къ исторiи философско-религiознаго движения въ Византiи и Болгарiи XIV. вѣка. Научно-литературний сборникъ галицку-русской Матици II (1902) Львовъ 1902. год.

[9]) Prema najnovijem rezultatu istraživanja valja uzeti godinu rođenja Gregorija Palame 1296. i prema svjedočanstvu Philostija (Byzant. Zeitschrift GVIII (1909) str. 641), a godinu smrti prema jednoj bilješci u Cod. Megaspeaion 1357/8. (N. Bees: *Τὸ ἔτος τῆς τελευτῆς Γρηγορίου Παλαμᾶ Ἀθηνᾶ* 16 (1904) pg. 638. cit. Byzant. Zeitsch. XIV. (1905) str. 667).

[10]) K. Krumbacher: Gesch. d. byz. lit. pg. 102.

Sukus hesychastičke nauke bio bi ovaj: Taborsko svjetlo, za koje su Hesychaste mislili, da ga u svojoj ἡσυχίᾳ καὶ προσευχῇ vide, jest nestvoreno. Ono doduše nije Samo biće Božje (ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ), nego iz bića na svece (Hesychaste?) proizlazeća neka djelatnost Božja (ἐνέργεια, θεότης) — neko niže božanstvo. Taborsko (božje) je svjetlo, nestvoreno, ali se može vidjeti tjelesnim očima, ne naravskim nego nadnaravskim načinom i tko ovo svjetlo vidi i ima, taj više ne spoznaje Boga u slici nego uistinu, on ga ima u sebi, on prima atribute Božje. On postaje ἄναρχος, ἄκτιστος, θεῖος pače i θεός.[11])

Teološko dublje naobraženima nije bilo teško otkriti fundamentalnu pogrešku Hesychasta, koja se sastojala u nerazlikovanju esse Divinum, operatio Divina ad intra i operatio Divina ad extra.

Pošto je ova kvestija davno već i precizno bila riješena u zapadnih teologa, napose u sv. Tome Akvinca, privodili su Antihesychaste dokaze ovih i tako otvarali put školastičnoj filozofiji u grčku teologiju srednjega vijeka. Ovim dokazima pristaše hesychazma kao slabiji teolozi nisu mogli odoljeti. Da se ipak obrane protiv sile argumenata pozvaše u pomoć nacionalni grčki osjećaj a dobro im došlo i tadašnje političko komešanje. Oni proglasiše svoje teološke neprijatelje λατινόφρονες pa tako povukoše teologiju u vrtlog svakidašnje političke borbe, u koju se umješala pače i ulična svjetina.[12]) Time je već à priori bilo odlučeno o pobjedi Hesychasta.

U protjeku od deset godina (1341—1351.) održano je pet sinoda. Bizantinski episkopi osim trojice i dvor istupiše na obranu Hesychasta, a njihova vođu Gregorija Palamu proglasiše braniteljem ortodoksije.[13]) Samo na jednoj sinodi (1345.) bude Palama odsuđen. I tako pobjeda Hesychasta ne znači drugo nego otklon zapadne školastike,[14]) te ustaljenje jednog nekorektnog teološkog i mističnog pravca u grčkoj crkvi.[15])

U cijelom ovom teološkom pokretu XIV. vijeka živo je udioništvovao, kako već spomenusmo i Dimitrije Kydones, ličnost, koja je u grčkoj bogoslovskoj znanosti ovoga stoljeća te u historiji zbliženja obiju crkava ostavila časnu uspomenu i veliko ime. O njemu je nažalost

[11]) Cod. graec. Monac. CCXXIII fol. 44 b sadržava jednu vrlo preglednu sliku hesychastičke nauke u obliku vjeroispovjesti Akyndinove. Ulomke saopćio Stein l. c. str. 76 ss.

[12]) U tom je zanimiv još neizdani rukopis Cod. graecus Monac. 508. — Vidi i H. Gelzer: Abriss d. byzant. Kaisergeschichte u Krumbachera l. c. pg. 1059.

[13]) Gregorije Palama kanonizovan je svečano na sinodi carigradskoj god. 1368. po svome starom prijatelju patrijarki Filoteju. Njegova uspomena poštuje se u grčkoj crkvi na 2. nedjelju Velikoga posta ili na nedjelju ortodoksije.

[14]) Krumbacher l. c. pg. 44.

[15]) O njem napisao dobru studiju Themisloko X. Stauros u Ateni 1903.

vrlo malo pisano i poznato a njegova djela pokriva na prst debela prašina po raznim bibliotekama Evrope. Mi ćemo se zadržati više kod neobjelodanjenoga još materijala.

II. Život Dimitrija Kydona.[16])

Obitelj Kydona bila je odličnija i u Grčkoj dosta raširena.[17]) Historik Pachymeres spominje Kydone u Solunu već prije 1260. god.[18]) Tamo je rođen i naš Dimitrije negdje oko 1320. god. Da ovo stoji dokazom je, što on sam nazivlje Solun svojom domovinom,[19]) te što gotovo svi rukopisi, u kojima se nalaze njegova pisma bilježe Kydona *ὁ ἀπὸ Θεσσαλονίκης* ili *Θεσσαλνικεύς*.[20]) I Karlo Krumbacher na temelju ovih pisaca nekako naginje Solunu[21]) premda nije posve siguran.[22]) Leo Allatius[23]) hoće, da je Dimitrije rođen u Carigradu. Tako misli i F. Novati,[24]) valjda na osnovi, što latinski neki pisci, napose Kydonov prijatelj firentinski kancelar i humanista Lino Coluccio di Piero dei Salutati piše u jednom svome pismu: multae venerationis et scientiae viro Dimitrio Chidonio Constantinopolitano.[25]) U mladosti mu, kako sam kaže u jednom svome još neizdanom djelu u Cod. vindob. 260 theol. gr. fol. 210^{v} bio učiteljem poznati bizantinski polemik i solunski metropolita Nilos Kabasilas[26]). Kad je 1343. buknula u Solunu socijalna revolucija, u kojoj se digneo proletarijat t. zv. zeloti protiv plemstva ostavio je i Kydones svoj rodni grad. Morao je to valjda učiniti ne samo kao član odlične familije nego i kao pristaša protucara Joana Kantakuzena[27]). Nuzgredice budi spomenuto, da su zeloti bili veliki neprijatelji Kantakuzenovi i Hesychasta, a oduševljeni

---

[16]) Rukopisi *ὁ Κυδώνῃ, Κυδώνιος, Κυδώνης*. O životu vide K. Krumbacher l. c. 487. A. Palmieri u Dictionaire de theol. cathol. III (1908 col. 2454–58). Sr. Juraj Pavić: O grčkim prijevodima lat. bogoslova u Bog. Smotri VI (1915) str. 194 ss.

[17]) Miclosich et Müller: Acta et Diplomata vol. VI. ss. 184.

[18]) Izdanje u Corpus hist. byzant. Bonn I. 126 ss. 752.

[19]) Ed. Boissonad. Anecdot. nova pg. 289.

[20]) Cod. Vindob. theol. graecus 260 fol. 268^{v} – 271^{r} *Ἐπιστολαὶ Δημητρίου τοῦ ἀπὸ Θεσσαλονίκης* ... Cod. moscov. 394.

[21]) l. c. 489. — [22]) l. c. 487.

[23]) De consensione pg. 856.

[24]) F. Novati: Epistolario di Coluccio Salutati vol. III. pg. 105 u (Fonti per la Storia d' Italia publicati dall' istituto storico italiano. Epistolari secol X V–XV).

[25]) O Coluccio Salutati ss. A. v. Martin: Coluccio Salutatis Tractat „vom Tyrannen“ (Abhandl. zur Mittl. u. Neuer Geschichte sv. 47 Berlin 1913.).

[26]) .... *ἐν νεότητι παρ' ἐκείνου πεφοιτηκότα καὶ παρ' ἐκείνου δοξάμενον τὰ τῆς ἡλικίας ταύτης μαθήματα* ....

[27]) O. Tafrali l. c. zadnji odsjek. K. Јиречек—Радонић: Историја Срба. Београд 1922. I. 295.

pristaše Barlaama. Njihov poraz 1350. godine mnogo je pridonio i tome, da je nauka Barlaamova bila odsuđena.

Žrtvama revolucije posvetio je Kydones jednu svoju monodiju, koja počinje: „Ἄνδρες, ὅσοι τὰς τῶν συγγενῶν διαπεφεύγατε χεῖρας, ἐγὼ μὲν οὐδ' ὅτι χρὴ καλεῖν τὴν πόλιν, ἐν ᾗ πάντα πεπόνθαμεν, δύναμαι ....“[28]).

Svojom učenošću stekao je osobito povjerenje cara Kantakuzena, pa ga ovaj hvali kao učenjaka i državnika[29]). Moglo bi se zaključiti, da je i Kydones zajedno s carem bio s početka pristaša Hesychasta a tek poslije, kako se Kantakuzen povukao u samostan, pod uplivom zapadne teologije postao odlični branitelj i propagator njezin. U diplomatskom poslu, u pregovorima o sjedinjenju crkava, bío je poslan i u Italiju. Vrijeme njegova boravka u Italiji vrlo je sporno. K. Krumbacher[30]) misli, da ono pada iza god. 1355., kad se naime car Kantakuzen morao odreći prijestolja i kad se povukao u samostan Mangana *(τῶν Μαγγάνων)*, kamo ga je pratio i Dimitrija Kydones. Tako misli i F. Novati[31]). Prema A. Fumagalliu[32]) bio je Kydones u Italiji u samoj godini 1355. Giulini[33]) stavlja ovaj boravak među 1353. i 1361. g. Uzmemo li za ishodište god. 1355., kad je Kydones preveo bio već Summu contra Gentiles na grčki, onda je vjerojatno, da se za tako tačan prijevod, kakav je njegov morao usavršiti daleko prije te godine. Kad spomenemo, da je Kantakuzen u pitanju sjedinjenja u dva navrata god. 1348. i 1353. slao poslanstvo u Italiju,[34]) onda je naša tvrdnja još vjerojatnija. O motivima i bližim okolnostima njegova putovanja i boravka znat ćemo tačnije tek onda, kad bude objelodanjena njegova obilna korespondencija. Zanimiva su u tom pogledu njegova pisma Konstantinu Asanu[35]). Godine 1374. boravio je Kydones u svojoj

---

[28]) M. Treu: Theodori Pediasini eiusque amicorum quae extant (Programm des Victoria-Gymnasiums in Potsdam 1899 str. 57).

[29]) Kantakuzenos u Histor. byzant. ed. Bonn. III. 107. . . . . *σοφίας μὲν εἰς ἄκρον τῆς ἔξωθεν ἐπειλημμένον, οὐχ ἧττον δὲ καὶ ἔργοις φιλοσοφοῦντα καὶ τὸν σώφρονα βίον καὶ τῶν ἐκ τοῦ γάμου κακῶν ἀπηλλαγμένον ᾑρημένον.* Sitzungsberichte d. kön. Preuss. Akademie d. Wissenschaft 4. I. (1888) pg. 1410.

[30]) l. c. pg. 487. — [31]) l, c. III. pg. 106.

[32]) Raccolta milansse del 1757. (t. II. n. IV.).

[33]) Mem. spett. alla storia della città e camp. di Milano. Milano 1857. V, 516.

[34]) A. Pichler: Geschichte d. kirchl. Treunung. München 1846. I. 375.

[35]) Rukopisi u Londonu Cod. Burn. 75 iz 15. stoleća. Neki od njih izdani u *Νέος Ἑλληνομνήμων* I (1904) str. 205 ss. M. Jugie tvrdi u Echos d'Orient XVII (1914.) str. 97. da je Kydones boravio u Italiji kao prognanik, jer je radio na sjedinjenju. Kad bi ovo stalo, onda ne bi mogli shvatiti gornju pohvalu Kantakuzenovu a i pismo Kydonovo prijatelju Maksimu Calophon, o kome niže.

domovini, odakle je dopisivao i s papom Grgurom XI.[36]) U dubokoj starosti[37]) god. 1395. povratio se još jedamput u Italiju, valjda kao poslanik cara Manuela sa Dimitrijom Chrysolorom.[38]) Talijani Roberto Rosso i Jakob Angeli vrlo susretljivo ga primiše, a ovaj posljednji ga pače nakon nekoliko mjeseci otpratio i u Grčku.[39]) Godina smrti njegove ne može se točno ustanoviti. Drži se, da je umro na Kreti oko 1400.[40]) Isto tako ne može se znati, da li je bio kaluđer.[41])

Dimitrije Kydones spada bez sumnje među najplodnije i najnaobraženije teološke grčke pisce XIV. stoljeća, čija će veličina tek onda izbiti u pravom svjetlu, kad njegova djela budu oteta vječnoj zaboravi. — Najveća je pak njegova zasluga, što je uz M. Planuda prvi od Grka svojom prevodilačkom djelatnočću pokušao prokrčiti put zapadno latinskoj teologiji u grčku crkvu. Zato ćemo i mi ovoj njegovoj djelatnosti posvetiti veću pažnju.

III. Prevodilačka djelatnost Dimitrija Kydona.[42]]

Baveći se prvi puta po zapovijedi cara Kantakuzena diplomatskim poslovima u Italiji proučavao je Dimitrije Kydones marljivo latinski jezik i zapadne bogoslovske prvake. U jednom se pismu[43]) o proučavanju sv. Tome žali svome prijatelju Maksimu Kaloferu,[44]) da još nije naučio latinski, kako je želio, jer je imao i drugih dužnosti, koje mu car povjerio .... *ὅτ’ οὔπω τῆς Ἰταλῶν γλώσσης, ὅσον ἐβουλόμην, συνελεξάμην ἀλλὰ καὶ αἱ τῶν κοινῶν φροντίδες καὶ ἀσχολίαι, αἷς με βασιλεὺς τότε φέρων προσέδησε, καὶ τὸ δεῖν τὰς πάντων χρείας μανθάνοντα δήλας ἐκείνῳ ποιεῖν, οὐ πάνυ τὴν ἑρμηνείαν ἀκριβοῦν συνεχώρουν*. No kako ćemo vidjeti na navednim primjerima njegovih prijevoda, ovo je samo skromna isprika još skromnijega učenjaka.

---

[36]) Wading Annales Minor. VIII, 289, I.

[37]) Novati l. c. pg. 110 .... scio quod, cum non iam senior, sed omnino senex sis, multa te necesse vidisse et experientiae consuetudine, praeter ea quae de doctrina proveniunt, artem tibi vivendi componere debuisse ... piše Coluccio Salutati, a dalje ga uspoređuje s Katonom.

[38]) O njemu vidi K. Krumbacher l. c. 110.

[39]) Novati l. c. III, 106. — [40]) K. Krumbacher l. c. 487. Sigurno je da je 1396. boravio još u Italiji.

[41]) Krumbacher niječe a Ehrhard tvrdi u Gesch. d. byzant. Litteratur str. 487, 102.

[42]) Sr. Juraj Pavić: O grčkim prijevodima lat. bogoslova (Bog. Smotra VI (1915.) pg. 194 ss.

[43]) Izdao ga N. Franco u Nel giubileo episcopale di Leone XIII. Omaggio della Biblioteca Vaticana Roma 1893. nažalost samo u nekim izdanjima.

[44]) M. Rackl: Dem. Kydones als Verteidiger u. Übersetzer des hl. Thomas v. Aquino u. Der Kathoiik 1915. str. 32.

Kydones je prevodio primoran potrebama svoga vremena tačno i savjesno, svjestan si teškoće velikog djela. Prevodio je bez sumnje najprije ono, za što je mislio, da će najviše moći unijeti svijetla u rasplamsalu hesychastičku borbu i doprinijeti pobjedi istine te umiriti razdražene duhove njegove domaje. To su bile Summa contra gentiles i Summa theologia sv. Tome Akvinca a onda dolazi ostalo, za što je držao, da će biti u velike od koristi za grčku teologiju uopće.

1. Summa contra gentiles. Dovršio je Kydones na badnjak god. 1355. poslije podne u 3 sata Cod Vatic. gr. 616 fol. 312^{v} nosi ovaj natpis: Finito libro sit laus et gloria Christo. Istum librum transtulit de Latino in Graecum Demetrius de Thesalonica, servus Jesu Christi. Laboravit autem transferendo per unum annum et fuit completus anno 1355 indictione octava XXIV mensis decembris, hora post meridiem tertia. Hoc autem dictum est non solum pro istis duobus libris, tertio scilicet et quarto, sed pro tota Summa contra gentiles, quae tota fuit translata.[45] Prema N. Franco[46] i M. Racklu[47] napisao je ovu bilješku sam Kydones. Potpuni prijevod Sume u sve četiri knjige sadržaje Cod 1236. Bibliothèque nationale Ancien fonds grec. u 523 folija iz 15. stoljeća u Parisu[48] s ovim naslovom: *Πίναξ τοῦ ἁγίου Θωμᾶ τοῦ Ἀκίνου κατὰ Γραίκων βιβλία τέσσαρα. Τοῦ ἁγίου Θωμᾶ τοῦ τῆς παρὰ λατίνοις λεγομένης τάξεως τῶν ἀδελφῶν Πρεδικατόρων καὶ κηρύκων, περὶ τῆς ἐν τῇ καθολικῇ πιςτει ἀληθείας ἢ καθ' ἑλλήνων βιβλίον πρῶτον μετενεχθὲν ἐκ τῆς Λατίνων γλώσσης εἰς τὴν ἑλλάδα παρὰ Δημητρίου τοῦ Κύδώνη.* Zatim Cod. Vaticanus graec. 613 fol. 497 s naslovom: *Τοῦ σοφοῦ Θωμᾶ τοῦ τῆς παρὰ Ῥωμαίοις λεγομένης τάξεως τῶν ἀδελφῶν Πρεδικατόρων* ....[49] i Cod. 27 biblioteke sv. Joana i Pavla u Veneciji s ovim natpisima: I. *Τοῦ σοφωτάτου Θωμᾶ, τοῦ παρὰ ῥωμαίοις Μαΐστρου τῆς ἱερᾶς τῶν χριστιανῶν γεγονότος θεολογίας, περὶ τῆς ἐν τῇ καθολικῇ πίστει ἀληθείας, καὶ κατὰ αἱρέσεων τῶν ἐναντίων μὲν αὐτῇ.* II. *Τοῦ αὐτοῦ σοφωτάτου Θωμᾶ βιβλίου Β'.* III. *Παρέκβολαι ἐν τοῦ κατὰ ἑλλήνων τρίτου βιβλίου, τοῦ σοφωτάτου Θωμᾶ: ἅπερ ἐκ τῆς .... διαλέκτου εἰς τὴν ἑλλάδα μετήνεικεν ὁ σοφώτατος κύριος Δημήτριος ὁ Κυδώνης.* IV. *Τοῦ σοφωτάτου Θωμᾶ βιβλίον τὸ Δ. ἅπερ ἐκ*

[45] R. Coulon: Beati Johannis Dominici Lucula Noctis. Paris 1900. str. 395.

[46] I codici vaticani della versione greca delle opere S. Tommas d' Aquino u Nel Giubileo l. c. Roma. 1893. — [47] l. c. 34.

[48] H. Omont: Inventaire sommaire de manuscrits grecs de la Bibl. nationale. Paris 1889. II. 156, 273.

[49] Sravni članak Rackla l. c. pg. 34.

τῆς τῶν λατίνων διαλέκτου εἰς τὴν ἑλλάδα μετήνεικεν ὁ σοφώτατος καὶ λογιώτατος Κύριος Δημήτριος ὁ Κυδώνης.[50]) Ovi su rukopisi pripadaju XV. vijeku. Noviji je rukopis patrijarhalne biblioteke u Jeruzalemu (XVII. stolj.) a sadržaje također sve četiri knjige Sume.[51]) Nosi natpis: *Θωμᾶ τοῦ παρὰ Λατίνοις διδασκάλου τῆς ἱερᾶς θεολογίας κατὰ ἐθνικῶν βιβλίον πρῶτον (β', γ' καὶ δ') μετηνέχθη ἐκ τοῦ λατινικοῦ πρὸς τὴν ἑλλάδα γλῶτταν παρὰ Δημητρίου τοῦ Κυδώνη.* Još novijega je datuma onaj u biblioteci Centralnog Seminara u Bukureštu[52]) (pripada XVIII. stolj. fol. 552). Slaže se u svemu s gornjim jerusalemskim.

Većina rukopisa sadržaje samo jednu ili više knjiga spomenute Summa contra Gentes. Tako knjigu I. imade još Cod. 9. Riccard. fol. 1—54: *Τοῦ μακαρίου καὶ σοφοῦ Θωμᾶ τοῦ Ακουΐνου τῆς παρᾶ Ρωμαίοις λεγομένης τάξεως ἀδελφῶν πραιδικατόρων ἔτι παρὰ τοῖς αὐτοῖς μαγίστορος τῆς ἱερᾶς τῶν χριστιανῶν θεολογίας. Περὶ τῆς ἐν τῇ καθολικῇ πίστει ἀληθείας καὶ κατὰ τῶν αἱρέσεων τῶν ἐναντιουμένων αὐτῇ.*[53]) Cod. Moscov. 259 $\left(\frac{332}{\text{CCCXIX}}\right)$ fol. 51—152 bez naslova.[54]) Cod. XXIII. b. V. 3. biblioteke u Turinu[55]): *Τοῦ σοφωτάτου Θωμᾶ τοῦ τῆς παρὰ Ῥωμαίοις λεγομένης τάξεως τῶν ἀδελφῶν Πρεδικατώρων, ἔτι παρὰ τοῖς αὐτοῖς μαίστορος τῆς ἱερᾶς τῶν χριστιανῶν Θεολογίας περὶ τῆς ἐν τῇ καθολικῇ πίστει ἀληθείας καὶ κατὰ τῶν αἱρέσεων τῶν ἐναντιουμένων αὐτῇ.* Na kraju piše, da je Codex napisan mjeseca novembra 6941. (t. j. 1443. god.).

Knjiga I. i II. sadržaje Cod. 149. Bibl. S. Marci Venet. zatim 148 iste biblioteke, iz kojih iznosimo po prvi puta na svjetlo neke ulomke Kydonovih prijevoda. Cod. 117. (AF 2637. Laurentiane) fol. 51 ^{r}, fol. 148 ^{r}[56]) Cod. Vatic. gr. 614 fol. 1 ^{r}—75 ^{v} samu drugu knjigu. Nadalje imaju III. i IV. knjigu Cod. Vatic. gr. 615 fol. 1—438 ^{v}, Cod. Vat. gr. 616. fol. 3—313 ^{v}. i Cod. 72 Bibl. St. Joannis et Pauli u Venec. Samu četvrtu sadržava Cod. 572. Bibl. S. Marci u Veneciji. Cod. B—53 evangeličke bibl. u Smyrni.[57]) i

[50]) De Rubeis: Dissert. critica in S. Thomam XII. c. III. (Editio Leonina I pg. CLXXXV.

[51]) Papadopalos Kerameus: Biblioth. Hierosol IV. pg. 391.

[52]) C. Litzica: Catalogul manuscriptelor greçesti. Bukarest 1909. str. 187.

[53]) G. Vitelli: Indice dei codici greci u (Studi italiani di Filologia classica vol. II.) Firenze-Roma 1894. pg. 478 ss.

[54]) Владимир: Описанїя рукописей московс. синод. библ. Москва 1894. I. str. 356. ss.

[55]) Jos. Pasinus: Codices mss. Taurini 1749. str. 93. Sravni E. Legrand: Bibl. hellenique. Paris 1885. II, 152.

[56]) Studi italiani di filologia classica I (1893) pg. 156.

[57]) Katalog od Papadopala-Kerameosa. Smyrna 1877. str. 46.

4526 gore Athosa[58]) s natpisom: *Τοῦ Θωμᾶ /Ἀκυινάτου] τοῦ φιλοσόφου κατὰ ἐθνικῶν εἰς τέσσαρα το τέταρτον.* potječe već iz 18. stoljeća. Mnogi rukopisi imadu kraće ili dulje izvadke iz Summe tako n. pr. Cod. Thomae Roë br. 21 ima 47 poglavlja iz 3. knjige[59]) i Cod. Vindob. pal. graecus theol. 243. fol. 2—59^v te 256 fol. 7—76.

Već iz navedenih naslova isklučena je svaka sumnja o autoru ovih prijevoda. Najstariji rukopisi pariški, vatikanski i venecijanski jasno govore za Dimitriju Kydona. Prema Quétif—Echardu[60]) oni su u svemu suglasni. Pariška biblioteka ima doduše Cod. 1868. jedau prijevod Summa contra Gentes na početkn vrlo manjkav i bez imena autora, isto takc i Cod. 248. Fonds du Supplem. gr. s naslovom: capita librorum quatuor, qui Malleus haereticorum inscribitur, D. Thomae Aquinatri contra gentiles ex latinis graeca facta incerto interprete;[61]) no u prijevodu su posve jednaki ostalima, koji nose Kydonovo ime.

Da se vidi, kako je Kydones prevodio evo nekoliko ulomaka:

Summa contra Gentes.

Cod. 149. Venet. fol. 1^r.

Τοῦ μακαρίου Θωμᾶ τοῦ τῆς παρὰ Ῥωμαίοις λεγομένης τάξεως τῶν Ἀδελφῶν Πρεδικατόρων ἔτι τε παρὰ τοῖς αὐτοῖς Μαίστορος τῆς ἱερᾶς τῶν χριστιανῶν γεγονότος θεολογίας περὶ τῆς ἐν τῇ καθολικῇ πίστει ἀληθείας καὶ κατὰ τῶν αἱρέσεων τῶν ἐναντιουμένων αὐτῇ.

Κεφάλαιον α'

Τὶς ὁ τοῦ σοφοῦ σκόπος.

Ἀλήθειαν μελετήσει ὁ λάρυγξ μου. ἐβδελυγμένα δὲ ἐναντίον ἐμοῦ χείλη ψευδῆ, φησὶν ἐν τῷ ἐνάτῳ τῶν παροιμιῶν ὁ Σολομῶν. Ἡ κοινὴ τῶν πολλῶν δόξα, ἥπερ ἐν τοῖς ἀξιολογωτέροις δεῖν ἀκολουθεῖν ὁ σοφὸς ἀποφαίνεται, σοφίας ἄξιοι λέγεσθαι τοὺς ὀρθῶς τὰ πράγματα τάττοντας καὶ ταῦτα καλῶς διοικοῦντας. Ὅθεν μετὰ τῶν ἄλλων ἃ περὶ τοῦ σοφοῦ

Liber I.

Caput I.

Quod sit officium sapientis.

Veritatem meditabitur guttur meum, et labia mea detestabuntur impium. (Prov. VIII, 7.).

Multitudinis usus, quem in rebus nominandis sequendum Philosophus censet, communiter obtinuit, ut sapientes dicantur qui res directe ordinant et eas bene gubernant. Unde, inter alia

58) Spyr. P. Lambros: Cataloque of the greek manuscripts on mount Athos. Cambridge 1900. II. str. 143.

59) H O. Coxe: Catalogi codicum mss. biblioth. Bodleianae Oxonii 1853. col. 480.

60) Scriptores ordinis Praedicatorum I. pg. 346.

61) Omont H.: Inventaire sommaire de mss. du suppl. grec de la Biblioth. nation. Paris 1883. pg. 31.

νομίζουσιν οἱ ἄνθρωποι, καὶ τοῦτο τίθησιν ὁ φιλόσοφος, ὅτι τοῦ σοφοῦ ἐστι τὸ τάττειν.

Τῶν δὲ πρός τι τέλος τεταγμένων ἁπάντων τῆς τε διοικήσεως καὶ τῆς τάξεως τὸν κανόνα ἀπὸ τοῦ τέλους ἀνάγκη λαμβάνεσθαι. Τό τε γὰρ τῶν πραγμάτων ἕκαστον ἄριστα διατίθεται ὅταν ἁρμοζόντως πρὸς τὸ οἰκεῖον τάττηται τέλος. Τὸ γὰρ ἑκάστου ἀγαθὸν τὸ τέλος ἐστίν. Ὅθεν ὁρῶμεν ἐν ταῖς τέχναις ἐκείνην τῆς ἑτέρας ἡγεμόνα καὶ ὥσπερ ἄρχουσαν εἰς ἣν τὸ ταύτης ἀνήκει τέλος. Ὥσπερ ἡ ἰατρικὴ ἄρχει τῆς τῶν φαρμάκων σκευαστικῆς, καὶ ταύτην τάττει· καὶ γὰρ ἡ ὑγεία περὶ ἣν ἡ ἰατρικὴ στρέφεται πάντων φαρμάκων τέλος ἐστιν, ἃ τῇ εἰρημένῃ τῶν φαρμάκων σκευαστικῇ τελειοῦνται. Τὸ ὅμοιον δὲ θεωρεῖται ἐπὶ τῇ τῆς κυβερνητικῆς πρός τὴν ναυπηγικήν, τῆς τε στρατιωτικῆς πρὸς τὴν ἱππικὴν καὶ πολεμικὴν πᾶσαν παρασκευήν. Αἱ δὴ τέχναι τῶν ἄλλων ἄρχουσαι ἀρχιτεκτονικαὶ καλοῦνται τουτέστιν ἄρχουσαι τέχναι, ὅθεν καὶ οἱ τούτων τεχνῖται ἀρχιτέκτονες καλούμενοι τῷ τῶν σοφῶν ὀνόματι σεμνύνουσιν ἑαυτούς. Ἐπεὶ δὲ οὗτοι μερικῶν τινων πραγμάτων τέλη σκοποῦντες πρὸς τὸ καθόλου τέλος οὐκ ἐφικνοῦνται, λέγονται μὲν σοφοὶ κατὰ τόδε ἢ τόδε τὸ πρᾶγμα, ὃν τρόπον ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους φησίν· Ὡς σοφὸς ἀρχιτέκτων θεμέλιον τέθεικα. Τοὔνομα ἁπλῶς τοῦ σοφοῦ ἐκείνῳ φυλάττεται μόνον, οὗτινος ὁ σκοπὸς περὶ τὸ καθόλου στρέφεται τέλος, ὅπερ ἡ τοῦ παντός ἐστι πάντων ἀρχή. Ὅθεν κατὰ τὸν φιλόσοφον τοῦ σοφοῦ ἐστι τὰς ἀνωτάτω σκοπεῖν αἰτίας.

quae homines de sapiente concipiunt, a Philosopho ponitur, quod sapientis est ordinare.

Omnium autem gubernandorum et ordinandornm ad finem, gubernationis et ordinis regulam ex fine sumi necesse est.

Tunc enim unaquaeque res optime disponitur, quum ad suum finem convenienter ordinatur.

Finis enim uniuscujusque est bonum. Unde videmus, in artibus, unam alterius esse gubernativam et quasi principem ad quam pertinet eius finis sicut medicinalis ars pigmentariae principatur, et eam ordinat propter hoc quod sanitas, circa quam medlcinalis versatur, finis est omnium pigmentorum, quae arte pigmentaria conficiuntur. Et simile aparet in arte gubernatoria, respectu navifactivae; et in militari, respectu equestri et omnis bellici apparatus.

Quae quidem artes, aliis principantes, architectonicae nominantur quasi principales artes; unde et earum artifices, qui architectones vocantur, nomen sibi vindicant sapientium.

Quia vero praedicti artifices, singularum quarumdam rerum fines pertractantes, ad finem universalem omnium non pertingunt, dicuntnr quidem sapientes hujus vel illius rei, secundum quem modum dicitur: Ut sapiens architecton fundamentum posui. Nomen autem simpliciter sapientis illi soli reservatur, cuius consideratio circa finem universi versatur, qui etiam est universitatis principium. Unde secundum Philosophum sapientis est causas altissimas considerare.

Cod. 149. Venet. fol. 93r.

Ἀρχὴ τοῦ δευτέρου βιβλίου.

Συνέχεια τῶν προηγουμένων πρὸς τὰ ἑπόμενα.

Ἐμελέτησα ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις σου καὶ ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασί σου ἀδολεσχήσω. Ἑκάστου πράγματος τὴν τελείαν γνῶσιν

Liber II.

Continuatio sequentium ad praecedentia.

Meditatus sum in omnibus operibus tuis, in factis manuum tuarum meditabar. Rei cuiuslibet perfecta cognitio

ληφθῆναι ἀδύνατον τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ μὴ γινωσκομένης. Ἐκ γὰρ τοῦ τρόπου καὶ τοῦ εἴδους τῆς ἐνεργείας τὸ μέτρον καὶ τὴ ποιότητα τῆς δυνάμεως λογίζεσθαι δυνατόν. Ἡ δύναμις τὴν φύσιν τοῦ πράγματος δείκνυσι, κατὰ τοῦτο ἕκαστον πέφυκεν ἐνεργεῖν ὅτι τοιαύτης ἐνεργεία φύσεως ἔλαχεν. Ἡ δὲ τοῦ πράγματος ἐνέργεια διπλῆ τις ἐστί, ὡς ὁ φιλόσοφος ἐν τῷ ἐννάτῳ τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ παραδίδωσι. Μία μὲν ἥ τις ἐν αὐτῷ μένει τῷ ἐνεργοῦντι, καὶ ἔστι τελειότης αὐτοῦ τοῦ ἐνεργοῦντος, ὥςπερ τὸ αἰσθάνεσθαι καὶ νοεῖν καὶ θέλειν, ἑτέρα δὲ ἥτις διαφαίνει ἐπὶ τὰ ἔξω, ἥτις τοῦ γενομένου τελειότης ἐστίν, ὅ διὰ ταύτης συνίσταται, ὥςπερ τὸ θερμαίνειν καὶ πριθίζειν καὶ οἰκοδομεῖν.

Ἑκατέρα δὲ τῶν εἰρημένων ἐνεργειῶν τῷ Θεῷ ἁρμόζει. Ἡ πρώτη μὲν ἐν αὐτῷ ὅτι νοεῖ, θέλει, χαίρει, ἀγαπᾷ· ἡ δέ ἑτέρα, ὅτι τὰ ὄντα εἰς τὸ εἶναι προάγει καὶ τούτων ἄρχει καὶ συντηρεῖ. Ἐπεὶ δὲ ἡ πρώτη ἐνέργεια τοῦ ἐνεργοῦντος τελείωσις ἐστὶν, ἡ δὲ δευτέρα τοῦ γενομένου, τοῦ δὲ ποιουμένου, τὸ ποιοῦν πρότερον ἐστὶ φύσει καὶ αἴτιον αὐτοῦ, ἀνάγκη τὴν προτέραν τῶν εἰρημένων ἐνεργειῶν λόγον εἶναι τῆς δευτέρας καὶ ταύτης φυσικῶς προηγεῖσθαι, ὥςπερ τοῦ ἀποτελέσματος τὴν αἰτίαν· ὃ δὴ ἐν τοῖς ἀνθρωπίνοις πράγμασιν ἐκδηλότατα φαίνεται· τῆς γὰρ οἰκοδομήσεως ἡ τοῦ τεχνίτου θεωρία καὶ θέλησις αἰτία ἐστιν. Ἡ πρώτη τοίνυν τῶν εἰρημένων ἐνεργειῶν ὥςπερ ἁπλῆ τοῦ ἐνεργοῦντος τελείωσις τοὔνομα τῆς ἐνεργείας κεκλήρωται. Ἡ δὲ δευτέρα τελείωσις οὖσα τοῦ γενομένου τοὔνομα τοῦ ἐπιτηδεύματος εἴληφεν. ὅθεν χειροποίητα λέγονται ἅτινα διὰ τῆς τοιαύτης ἐνεργείας ὑπὸ τοῦ τεχνίτου εἰς τὸ εἶναι παράγονται. Περὶ τῆς θείας γνώσεως καὶ θελήσεως ὁ λόγος ἡμῖν γέγονε, πρὸς δὲ τὴν τελείαν τῆς θείας ἀληθείας ἐπίσκεψιν. Ὑπολείπεται νῦν περὶ τῆς δευτέρας ἐνεργείας διαλαβεῖν, ἤγουν δ' ἧς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προάγονται καὶ κυβερνῶνται τὰ πράγματα.

haberi non potest, nisi eius operatio cognoscatur.

Ex modo enim operationis et specie, mensura et qualitas virtutis pensatur.

Virtus vero naturam rei monstrat; secundum hoc enim unumquodque natum est operari, quod actu talem naturam sortitur. Est autem duplex rei operatio, ut philosophus tradit (Metaphy. IX.):

Una quidem, quae in ipso operante manet et est ipsius operantis perfectio, ut sentire, intelligere et velle; alia vero, quae in exteriorem rem transit, quae est perfectio facti quod per ipsam constituitur, ut calefacere, saecare et aedificare.

Utraque autem dictarum operationum competit Deo: prima quidem, in eo quod intelligit, vult, gaudet et amat; alia vero, in eo quod res in esse producit et eas conservat et regit. Quia vero prima operatio perfectio operantis est, secunda vero perfectio facti, agens autem naturaliter prius facto est et causa ipsius, oporet quod prima dictarum operationum sit ratio secundae et eam praecedat naturaliter sicut causa effectum; quod quidem in rebus humanis manifeste aparet; consideratio enim et voluntas artificis principium est et ratio aedificationis.

Prima igitur dictarum operationum, tamquam simplex operantis perfectio, oper tionis vindicat sibi nomen vel etiam actionis; secunda vero, eo quod sit perfectio facti, factionis nomen assumit; unde manufacta dicuntur quae, per actionem huiusmodi, ab artifice in esse procedunt.

De prima autem Dei operatione in praecedenti libro iam diximus, ubi est actum de cognitione et voluntate divina. Unde, ad completam divinae veritatis consideiationem, restat nunc de secunda operat one tractare, per quam scilicet res producuntur et gubernantur a Deo.

Cod. 145. Venet. fol. 32^{r}.

Τοῦ σοφωτάτου Θωμᾶ κατὰ Ἑλλήνων βιβλίον τρίτον.[62])

Θεὸς μέγας κύριος, καὶ βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πάντας τοὺς θεούς. Ὅτι οὐκ ἀπώσατο κύριος τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ, ὅτι ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὰ πέρατα τῆς γῆς καὶ τὰ ὕψη τῶν ὀρέων αὐτὸς ἐπιβλέπει. Ὅτι αὐτοῦ ἐστιν ἡ θάλασσα, καὶ αὐτὸς ἐποίησεν αὐτήν, καὶ τὴν ξηρὰν αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἔπλασαν.

Μίαν εἶναι τῶν ὄντων ἀρχὴν ὅλου τοῦ εἶναι ἐντελῆ τελειότητα κεκτημένην, ἕνα Θεὸν εἶναι φαμὲν, ἐν τοῖς ἀνωτέρω δεδείχαμεν, ἥτις ἐκ τοῦ πληρόματος τῆς αὐτῆς τελειότητος πᾶσι χορηγεῖ τὸ εἶναι τοῖς οὖσιν, ἵνα μὴ μόνον πρώτη τῶν ὄντων, ἀλλὰ καὶ ἀρχὴ τῶν ὄντων εἶναι δειχθῇ. Οἷς οὐ φύσεως ἀνάγκῃ τὸ εἶναι διένειμεν, ἀλλὰ κατὰ τὸ τῆς αὐτῆς θελήσεως αὐτεξούσιον ὡς ἐκ τῶν προειρημένων ἐστὶ φανερόν. Ὅθεν ἑπόμενον ἐστὶ κύριον εἶναι τῶν αὐτοῦ ποιημάτων, καὶ ἡμεῖς γὰρ τῶν τῇ ἡμετέρᾳ ὑποτεταγμένων θελήσει ἄρχειν λεγόμεθα. Ταύτην δὲ τὴν ἀρχὴν τελείαν πρὸς τὰ ὑπ' αὐτοῦ παρηγμένα πράγματα ἔχει, ὡς ἂν πρὸς ἐκεῖνα οὐκ ἔξωθέν τινος ποιοῦντος προςδεόμενον συνεργίας οὔτε τοῦ τῆς ὕλης ὑποκειμένου, ὅλου τοῦ ὄντος καθόλου ὢν ποιητής. κ. τ. λ. . . . .

Fol. 206^{r}.

Κεφαλ. ρλδ'.

Λύσις τῶν κατὰ τῆς πενίας προειςενεχθέντων λόγων.

Τούτων δὲ θεωρηθέντων τοὺς προειρημένους λόγους οἷς ἡ εἰρημένη πενία πολεμᾶται οὐ χαλεπόν ἐστι λύειν.

Εἰ γὰρ φύσει παντὶ ἀνθρώπῳ ἡ τοῦ τὰ ἀναγκαῖα πρὸς τὴν ζωὴν συνάγειν ἔφεσις ἔνεστιν, ὡς ἡ πρώτη ἀπόδειξις προςτίθει οὐ τοῦτον μέντοι τὸν τρόπον ὥςτ' ἀνάγκην εἶναι τερὶ τὸ ἔργον τοῦτον ἅπαντα περισπᾶσθαι· Ἐν γὰρ ταῖς με-

Liber III.

Cap. I.

Deus magnus Dominus, et Rex magnus super omnes deos. Quoniam non repellet Dominus plebem suam, quia in manu ejus sunt omnes fines terrae et altitudines montium ipse conspicit. Quoniam ipsius est mare, et ipse fecit illud, et siccam manus eius formaverunt. (Ps. XCIV. 3–5).

Unum esse primum entium, totius esse perfectionem plenam possidens, quod Deum dicimus, ostensum est superius (l. I. c. 13), quod ex suae perfectionis abundantia omnibus existentibus esse largitur, ut nón solum primum entium, sed ed primum principium omnium esse comprobetur. Esse autem aliis tribuit non necessitate naturae, sed secundum suae arbitrium voluntatis, ut ex superioribus est manifestum. Unde consequens est ut factorum suorum sit dominus; nam super ea quae nostrae voluntati subduntur dominamur.

Hoc autem dominium super res a se productas perfectum habet, utpote qui ad eas producendas non exterioris agentis adminiculo indiget nec materiae fundamento, quum sit totius esse universalis effector . . . .

Cap. CXXXIV.

Solutio rationum supra inductarum contra paupertatem.

His autem visis, rationes praedictas, quibus paupertas impugnatur dissolvere non est difficile.

Quamvis enim homini naturaliter insit appetitus congregandi ea quae sunt necessaria ad vitam, ut prima ratio proponebat, non tamen hoc modo quod oporteat quemlibet circa hoc opus occupari. Nec enim in apibus omnes eidem

[62]) Od treće knjige sadržaje ovaj kodeks samo prve 133 glave, a od glave 134 samo prvih 5 rasprava.

γίτταις οὐ τῇ αὐτῇ λειτουργίᾳ σχολάζουσι πᾶσαι, ἀλλ' αἱ μὲν τὸ μέλι συνάγουσιν, αἱ δὲ τοὺς δόμους ἀπὸ κηροῦ συνιστῶσιν, οἱ δὲ βασιλεῖς οὐ περισπῶνται περὶ ταῦτα τὰ ἔργα. Ὁμοίως δ' ἀνάγκη καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, ἐπεὶ γὰρ πολλά εἰσιν ἀναγκαία πρὸς τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, οἷς ἄνθρωπος εἷς οὐκ ἂν ἤρκεσε καθ' αὐτὸν, ἀνάγκη ὑπὸ τῶν διαφορῶν διάφορα γίνεσθαι, ὡς λόγου χάριν τινὰς μὲν εἶναι γεωργούς, τινὰς δὲ οἰκοδόμους, ἑτέρους δὲ φυλακας ζώων, οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ ἄλλων· ἐπεὶ δ' ὁ τῶν ἀνθρώπων βίος οὐ τῶν σωματικῶν δεῖται μόνον ἀλλὰ καὶ μᾶλλον τῶν πνευματικῶν, ἀνάγκη τοὺς μὲν τοῖς πνευματικοῖς σχολάζειν πρὸς τὴν τῶν ἄλλων βελτίωσιν, οὓς ἀνάγκη ἀπολελυμένους εἶναι τῆς τῶν πρὸς καιρῶν φροντίδος.

Ἡ δὲ τοιαύτη τῶν διαφόρων λειτουργημάτων πρὸς τὰ διάφορα πρόσωπα διανομὴ ὑπὸ τῆς θείας προνοίας γίνεται (fol. 206.v) *ὥςτε τινὰς πρὸς τοῦτο μᾶλλον ἢ ἐκεῖνο τὸ λειτούργημα ἀποκλίνειν.*

Οὕτω τοίνον φανερὸν, ὡς οἱ τὰ πρόςκαιρα ταῦτα καταλιμπάνοντες οὐκ ἀναιροῦσιν ἑαυτοῖς τὴν βοήθειαν τῆς ἰδίας ζωῆς, ὡς ὁ δεύτερος προςβάλλετο λόγος. Καταλείπεται δὲ τούτοις τῆς ἑαυτῶν ζωῆς ἐλπὶς ἰσχυρὰ ἢ ἐξ ἰδίων πόνων, ἢ ἐκ τῆς ἀπορίας τῶν ἄλλων, εἴτ' ἐν κοινοῖς κτήμασι ταῦτα λαμβάνοιεν, εἴτ' ἐν τῇ καθ' ἡμέραν τροφῇ, ὥσπερ γὰρ ὃ διὰ τῶν φίλων δυνάμεθα δι' ἡμῶν αὐτῶν ἀμηγέπη δυνάμεθα, ὡς φησὶν ὁ φιλόσοφος, οὕτω καὶ ὅπερ ἔχουσιν οἱ φίλοι, ἡμέτερον γίνεται τρόπον τινά. κ. τ. λ.

vacant officio, sed quaedam colligun mel, quaedam ex cera domos construunt, reges etiam circa haec opera non occupantur. Et similiter necesse est in hominibus esse, quia enim multa necessaria sunt ad hominis vitam, ad quae unus homo per se sufficere non posset, necessarium est per diversos diversa fieri, puta ut quidam sint agricultores, quidam aedificatores, quidam animalium custodes, et sic de aliis; et, quia vita hominum non solum indiget corporalibus, sed magis spiritualibus, necessarium est etiam ut quidam vacent spiritualibus rebus ad meliorationem aliorum, quos oportet a cura temporalium absolutos esse.

Haec autem distributio diversorum officiorum in diversas personas fit divina providentia, secundum quod quidam magis inclinantur ad hoc officium quam ad alia.

Sic ergo patet quod qui temporalia relinquunt non sibi subtrahunt sustentationem vitae, ut secunda ratio proponebat. Remanet enim eis spes probabilis suae vitae sustentandae, vel ex labore proprio vel ex aliorum beneficiis, sive accipiant ea in possessionibus communibus sive in victu quotidiano; sicut enim quod per amicos possumus, per nos aliqualiter possumus, ut Philosophus dicit, ita et quod ab amicis habetur, a nobis aliqualiter habetur. etc.

Cod. 572. Venet. fol. 368r.

Παυσαμένης μέντοι τῆς τοῦ οὐρανίου κινήσεως καὶ τῆς γενέσεως καὶ τῆς φθορᾶς ἀπὸ τῶν στοιχείων, ἡ οὐσία καταλειφθήσεται τούτων διὰ τὸ τῆς θείας ἀγαθότητος ἀκίνητον.

Ἐδημιούργησέ γε τὰ πράγματα ἵνα ὦσιν, ὅθεν τὸ εἶναι ἐκείνων, ἅπερ ἐπιτηδειότητα πρὸς τὴν ἀιδιότητα ἔχει αἰωνίως

Liber IV. — Finis.

Cessante tamen motu coeli et generatione et corruptione ab elementis, eorum substantia remanebit ex immobilitate divinae bonitatis.

Creavit enim res ut essent; unde esse rerum quae aptitudinem habent ad perpetuitatem in perpetuum remanebit.

διαμενεῖ. Ἔχουσι δὲ φύσιν ἐπιτηδείαν πρὸς τὸ ἀεὶ τὰ μὲν οὐράνια σώματα καὶ καθόλου καὶ κατὰ μέρη, τὰ δὲ στοιχεῖα καθόλου εἰ καὶ μὴ κατὰ τὰ μέρη, ἐπεὶ φθαρτά εἰσι κατὰ ταῦτα, οἱ δὲ ἄνθρωποι κατὰ τὰ μέρη εἰ καὶ μὴ καθόλου, ἡ μὲν γαρ λογικὴ ψυχὴ ἄφθαρτος, τὸ δὲ συνθετον φθαρτόν. Ταῦτα τοίνυν κατ' οὐσίαν μενοῦσιν ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐσχάτῃ καταστάσει τοῦ κόσμου, ἃ κατά τινα τρόπον ἐπιτηδειότητα πρός τὸ ἀίδιον ἔχει, ἀναπληροῦντος τοῦ θεοῦ τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει ὧν ταῦτα κατὰ τὴν ἰδίαν δύναμιν ἀπολείπεται, τὰ δ' ἄλλα ζῶα καὶ τὰ φυτὰ καὶ τὰ μικτὰ σώματα ἃ παντάπασιν εἰσὶν φθαρτὰ καὶ καθόλα καὶ κατὰ μέρη, κατ' οὐδένα τρόπον ἐν ἐκείνῃ τῇ τῆς ἀφθαρσίας καταστάσει διαμενοῦσιν. Οὕτω τοίνυν νοεῖν δεῖ καὶ τὸ παρὰ τοῦ Ἀποστόλου εἰρημένον ἐν τῷ ξφ' πρὸς Κορινθίους α'· Παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου, ἐπεὶ τὸ νῦν ὂν σχῆμα τοῦ κόσμου παύσεται, ἡ δ' οὐσία μενεῖ. Οὕτω νοεῖται καὶ τὸ ἐν τῷ ἰδω' τοῦ Ἰὼβ λεγόμενον Ἄνθρωπος ὅταν κοιμηθῇ οὐκ ἀναστήσεται ἕως ἂν ἀλλοιωθῇ ὁ οὐράνιος. τουτέστι ἕως ἂν ἡ διάθεσις αὕτη τοῦ οὐρανίου παύσεται δι' ἧς κινεῖται καὐτοῖς ἄλλοις αἴτιος κινήσεως γίνεται.

Habent autem naturam ut sint perpetua, secundum totum et partem, corpora coelestia; elementa vero secundum totum, licet non secundum partem, quia secundum partem corruptibilia sunt; homines vero secundum partem, licet non secundum totum; nam anima rationalis incorruptibilis est, compositum autem corruptibile. Haec igitur secundum substantiam remanebunt in ultimo illo statu mundi, quae quoquo modo ad perpetuitatem aptitudinem habent, Deo supplente sua virtute quod eis ex propria infirmitate deest; alia vero, animalia et plantae et corpora mixta, quae totaliter sunt corruptibilia secundum totum et partem, nullo modo in ipso incorruptionis statu remanebunt.

Sic igitur intelligendem est quod apostolus dicit:

Praeterit figura huius mundi (I. Cor. VII, 31). quia haec species mundi quae nunc est cessabit, substantia vero remanebit. Sic etiam intelligitur quod dicitur: Homo, quum dormierit non resurget, donec atteratur coelum (Job. XIV, 12) id est donec ista dispositio coeli cesset qua movetur et in aliis motum causat.

Ἐπεὶ δὲ τῶν ἄλλων στοιχείων τὸ πῦρ ἐστι μάλιστα δραστὸν τῶν φθαρτῶν ἀναλωτικόν, ἡ φθορὰ τῶν ἐν τῷ μέλλοντι διαμεῖναι μὴ ὀφειλόντων εἰκότως γενήσεται διὰ τοῦ πυρός, καὶ διὰ τοῦτο κατὰ τὴν πιστιν ὑπόκειται τὸ τὸν κόσμον τελευταῖον διὰ πυρὸς καθαρθήσεσθαι, οὐ μόνον τῶν φθαρτῶν σωμάτων, ἀλλὰ καὶ τοῦ αἴσχου τοῦ τῷ κόσμῳ τούτῳ ἐπισυμβάντος ἐκ τῆς ἐπ' αὐτῷ κατοικήσεως τῶν ἁμαρτολῶν, καὶ τοῦτ' ἐστὶν ὃ λέγεται ἐν τῷ γ' τῆς δευτέρας Πέτρου· Οἱ γὰρ νῦν ὄντες οὐρανοὶ καὶ ἡ γῆ, τῷ αὐτῷ λόγῳ ἀπετέθησαν περὶ φυλαττόμενοι εἰς τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως, διὰ τῶν οὐρανῶν ἢ τοῦ στερεώματος τούτου νοουμένου ἐν ᾧ εἰσι τὰ ἄστρα ἢ τὰ ἀπλανῆ ἢ τὰ πλανώμενα, ἀλλὰ τῶν

Quia vero inter alia elementa maxime activum est ignis et corruptibilium consumptivum, consumptio eorum quae in futuro statu remanere non debent convenientissime fiet per ignem purgabitur, non solum a corruptibilibus corporibus, sed etiam ab infectione quam locus iste incurrit ex habitatione peccatorum; et hoc est quod dicitur: Coeli qui nunc sunt, et terra, eodem verbo repositi sunt, igni reservati in diem judicii (II. Petri III, 7.). ut per coelos non ipsum firmamentum intelligamus in quo sunt sidera, sive fixa sive errantia, sed istos coelos aereos terrae vicinos.

ἀερίων οὐρανὸν τούτων τῶν τῇ γῇ πλησιαζόντων.

Ἐπεὶ τοίνυν ἡ σωματικὴ κτίσις τελευτῶν τῇ τοῦ ἀνθρώπου καταστάσει συμβήσεται, οἱ δ' ἄνθρωποι οὐ μόνον τῆς φθορᾶς ἐλευθερωθήσονται ἀλλὰ καὶ δόξαν ἐπενδύσονται ὡς δῆλον ἐκ τῶν προειρημένων, δεήσει καὶ τὴν σωματικὴν κτισιν λαμπρότητος τινὸς καὶ δόξης, ὡς αὐτῇ προσήκει τυχεῖν· ἐντεῦθεν ἐστὶ τὸ λεγόμενον ἐν τῷ Κα τῆς Ἀποκαλύψεως· Εἶδον τὸν οὐράνὸν καινὸν καὶ τὴν γῆν καινὴν, καὶ ἐν τῷ ξεω' τοῦ Ἡσαίου· Ἐγὼ κτίσω οὐρανοὺς καινοὺς καὶ γῆν καινήν, καὶ οὐκ ἔσονται ἐν μνήμῃ τὰ πρότερα καὶ οὐκ ἀναβήσεται ἐπὶ καρδίαν, ἀλλὰ χαιρήσεσθε καὶ ἀγαλλιάσεσθε ἕως τοῦ αἰῶνος. Ἀμήν.

Θωμᾶς ἱερεὺς Βιτζιμάνος καὶ ταύτην τὴν βίβλον ἐν Κρήτῃ μισθῷ ἐξέγραψε.

Quia igitur creatura corporalis finaliter disponetur per congruentiam ad hominis statum, homines autem non solum a corruptione liberabuntur, sed etiam gloria induentur, ut ex dictis patet, oportebit quod etiam creatura corporalis quamdam claritatis gloriam suo modo consequatur; et hinc est quod dicitur: Vidi coelum novum et terram novam; et: Ego creo coelos novos, et terram novam; et non erunt in memoria priora, et non ascendent super cor; sed gaudebitis et exaltabitis usque in sempiternum. (Is. LXV, 17, 18.). Amen.

(Nastavit će se.)

Slovenci prema papinoj nepogriješivosti za vatik. sabora. 1869./70.

[Dogmatsko-historijski prikaz].

Prilog za jugoslavensku crkvenu povijest.

Napisao dr. **Janko Oberški**, vjeroučitelj.

SUMMARIUM.

Slovenorum relatio ad quaestionem infallibilitatis Rni Pontificis occasione Concilii Vaticani 1869./70. Introductio. Exponuntur relationes culturisticae necnon politicae eo tempore in Slovenia existentes: una ex parte intelligentia imbuta mentalitate omnino liberali cum tendentione pangermanistica, altera ex parte religiosus populus slovenicus catholicus praeeunte clero mente theologiae Sti Thomae Aquinatis imbuto. Utrique suo proprio modo tempore Concilii Vaticani in unversali motu animarum partem habuerunt. Disertatio dividitur in IV capita, et quidem:

I. De relatione episcopatus regionum slovenicarum ad quaestionem infallibilitatis: a) ante concilium et b) perdurante concilio in parte oppositionis stabat, iudicans non esse opportunum tempus ad definitionem; c) post definitionem episcopi decreta concilii promulgaverunt.

II. De relatione theologorum slovenicorum ad quaestionem infallibilitatis. Non sunt quidem numerosi sed pauci tantum. Exponitur: 1. eorum modus concipiendi huius doctrinae dogmaticus: a) ante concilium, b) durante concilio, c) post definitionem. Omnibus perspectis, patet eorum conceptum omnino conformem doctrinae catholicae, eosque favere opportunitati definitionis huius doctrinae; 2. iudicium theologorum slovenicorum de difficultatibus historicis contra infallibilitatem, quae iudicio eorum re vera apparentes tantum esse videntur; 3. Obiectiones liberalium in vanis praeiudiciis fundantur; 4. Iudicio theologorum slovenicorum non tantum omnino opportuna, sed etiam graves ob causas definitio valde necessaria erat; 5. Iudicium theologorum slovenicorum de aliquibus libellis tempore conc. vaticani apparentibus et de themate infallibilitatis tractantibus.

III De sensu et iudicio populi: a) catholici, qui omnino passive se habebant quoad hanc quaestionem, et definitae, assentiebant; b) liberalis intelligentiae, quae calumniis et praeiudiciis obnubilata contraria definitioni doctrinae infallibilitatis erat.

IV. Corrolarium. Aliquae criticae observationes post retrospectionem ad facta in dissertatione exposita.

Uvod.

Kako se u doba vatikanskog sabora svakolika javnost ne samo katolička već i akatolička, a osobito slobodoumna živo zanimala za pitanje nauka o papinoj nepogrješivosti, nije nam ništa neobično, što je i u javnosti na području Slovenije živo odjeknula ova općenita svjetska borba za proglašenje ovog nauka i protiv njega, odnosno proti njegova proglašenja.

Da nam bude jasniji prikaz nazora o tom pitanju, držim, da je potrebno, da barem letimično pogledamo na tadašnje političke i kulturne prilike u Sloveniji, a osobito da uočimo, kakav je bio prosječni mentalitet u prosuđivanju crkvenopolitičkih i bogoslovskih pitanja.

Austrijski politički režim išao je sistematski za tim, da po što po to provede političku centraliziciju pomoću nasilne germanizacije. Taj je siloviti pokušaj izazvao kao reakciju narodno gibanje, što nužno rađa nacijonalnim osvještenjem. Taj je pojav općenito odjeknuo u nekadašnjoj Austro-Ugarskoj monarhiji među svim narodnostima oko polovine 19. stoljeća, pa tako i u Sloveniji. U savezu s tim nacijonalnim osvještenjem niče i narodna literatura. Što se tiče kulturnog mentaliteta, može se reći, da je njemački elemenat bio ponajviše zadojen strujama liberalizma i pod zvučnom frazom liberalizma širio takozvanu »slobodnu« prosvjetu. Slovenski pak nacijonalni pokret imao je svoj najjači oslon u slovenačkom katoličkom svećenstvu, jer je ono vazda osjećalo s narodnom dušom, iz koje sredine je većim dijelom i niklo.

Tako se našla na jednoj strani katolička narodna kulturnopolitička struja, a s druge strane liberalna njemačka. Budući pak, da je školska nastava bila ponajviše pod uplivom njemačkoga liberalnog mentaliteta, usisala je domala i slovenska lajička inteligencija liberalni mentalitet i stala ga širiti među Slovencima.

Općenito crkveno-političko naziranje bilo je otrovano ponajviše janzenističkim i jozefinističkim duhom.[1]) Istom u drugoj polovini 19. vijeka iza reforme bogoslovskog studija u duhu sv. Tome Akvinca zavladao je u slovenskoj bogoslovnoj zna-

---

[1] Glaser: Zgodovina slovenskega slovstva IV. str. 246.

nosti sasvim katolički duh; nova je generacija stala odlučno čupati korov jozefinizma i janzenizma.

Kad je god. 1855. sklopljen između Austrije i Sv. Stolice konkordat, porasla je samosvijest katoličkoga klera u Sloveniji tako, da je bio posve spreman na eventualni preokret, koji bi mogao nastati u crkveno-političkom pogledu, kad se stalo svejače udarati na katolički kler. Otvoreni kulturni boj protiv katolicizma, a napose protiv katoličkog svećenstva započeo je proglašenjem novoga temeljnoga državnog zakona od 21. XII. 1867., koji se ne obazire na bitne ustanove konkordata. Osobito se zaoštrio taj boj početkom god. 1868., kad je zasjelo na vladu novo liberalno ministarstvo. Ministar unutarnjih posala Giskra zaprijetio se javno otvorenim progonom svećenstvu, ako se usprotivi tim zakonima i nagovara ljude na otpor.

Vatikanski sabor, a napose pitanje papine nepogrješivosti dadoše povoda, te se taj boj najintenzivnije zaoštrio.

Široki slojevi naroda nijesu još bili toliko osviješteni, te bi mogli s razumijevanjem aktivno sudjelovati u tom boju; zato i ostaje taj boj ispočetka u pretežnom dijelu ograničen samo na inteligentnije slojeve pučanstva. Istom kasnije uspjelo je pomalo povući neizravno i šire slojeve u vrtlog toga kulturnog boja. Svaki od ovih kulturnih smjerova imao je svoju štampu. Liberalci njemačkog mentaliteta davali su sebi oduška u »Laibacher Zeitung« i »Laibacher Tagblatt«. Katolici pak organizovali se u »Katoličkoj družbi za Kranjsko« 13. VI. god. 1869. Njihova su glasila tjednici: »Novice« i »Zgodnja Danica«. »Novice« bio je tjednik za katolički lajikat, a »Zgodnja Danica« staleški organ slovenskoga katoličkog svećenstva.

Slovenski pak liberalci imali su najprije provincijalni listić »Celjske novine«, a god. 1868. 2. IV. počeo je izlaziti »Slovenski Narod«. Ispočetka nastupao je skromno i plaho ne pokazujući otvoreno svojih kulturnih načela, ali čim se osjećao sigurnijim, tim je jasnije pokazivao svoju boju. Narodna stranka, koja je imala svoje najjače uporište u kleru, stala je zazirati od ovoga smjera; sve jasnije se stale javljati opreke. Najposlije se katolička narodna stranka stala koncentrirati oko kulturno-prosvjetnog udruženja »Katoliška družba za Kranjsko« u Ljubljani. Glasila ovoga udruženja ustuk su protiv liberalnoga njemačkog, a kasnije i slovenskog novinstva.

U doba vatikanskog sabora podiglo je svekoliko liberalno novinstvo silnu hajku protiv Crkve i ekumenskog sabora, a naročito protiv nauka o papinoj nepogrješivosti. Jedina gore spomenuta katolička glasila stoje kod Slovenaca na braniku katoličkoga mnijenja u Sloveniji. U strastvenim polemikama nije se štedilo ni s krupnim izrazima i s podrugljivim pridjevcima kao: klerikalci, ultramontanci, feudalci, mračnjaci, nazadnjaci; — liberalci, slobodoumnici, ustavoverci, konkordatoborci, naprednjaci, dapače Glaser spominje, da je »Danica« donijela čak izraz »konkordatobombardonocigomigovci«.[2])

Ipak je znatna razlika, kako se podijelilo javno mnijenje u Sloveniji prema pitanju papine nepogrješivosti od onoga u Hrvatskoj. Prije svega, što se tiče držanja slovenskoga episkopata, vidjet ćemo, da premda je bio u redovima opozicije, ipak se ne opaža, te bi se isticao žestokim istupima, kako to vidimo kod Strossmayera. Što se pak tiče držanja ostaloga slovenačkoga klera, opaža se u njega mnogo mirnije držanje prema pitanju nauka o papinoj nepogrješivosti, nego li kod hrvatskoga klera. Pogotovo se pak ne opaža među slovenskim bogoslovima, te bi se koji znanstveno zalagao za stanovište opozicijonalaca. Naprotiv najagilniji bogoslovi biju kao jedinstvena falanga žestoki boj u polemikama s liberalcima oko »Laibacher Zeitung«, »Laibacher Tagblatt« i drugih liberalnih novina, koje upravo bez prestanka rigaju vatru svojih fanatičnih i žučljivih napadaja na vatikanski sabor, Crkvu, a naročito na nauk o papinoj nepogrješivosti.

Radi boljega pregleda razdijelit ćemo ovu svoju raspravu slično, kaošto i onu u brošuri: »Hrvati prema nepogrješivosti papinoj«. Govorit ćemo dakle o držanju slovenskoga episkopata prema nauku nepogrješivosti na vatik. saboru i poslije njega, zatim o mišljenju slovenskih bogoslova i klera, te šire javnosti katoličke i liberalne.

Episkopat slovenskih zemalja prema nauci papine nepogrješivosti za vatikanskog sabora 1869./70.

I. Prije definicije.

Kaošto je diljem čitavoga svijeta među katoličkim episkopatom pobudio saziv vatikanskoga ekumenskog sabora živi

[2] Glaser: Zgodovina slovenskega slovstva IV. sv. str. 248.[3] (Ljubljana 1908.).

interes, tako i kod episkopata slovenskih zemalja. Razumijevamo ovdje sve one biskupije, koje barem djelomično zapremaju koji dio teritorija, na kom prebivaju pretežno Slovenci. Prema tomu dolaze ovdje u obzir ove biskupije:

1. biskup lavantinski u Mariboru, Jakob Maksimilijan Stepischnegg za srednju i južnu Štajersku;

2. biskup krčki (Gurk) u Celovcu u Koruškoj, Valentin Wiery; njihov je metropolita

3. primas nadbiskup u Salzburgu, Maksimilijan Tarnoczy;

4. nadbiskup Gorice i Gradiške, Andrija Gollmayr. Njegovi su sufragani:

5. biskup u Ljubljani, Bartolomej Widmer; zatim u koliko imade Slovenaca u Trstu i u Istri, pripadaju amo

6. biskup grada Trsta i okolice, Bartolomej Legat, i napokon

7. biskup porečko-puljski, Juraj Dobrila.

Svi se ovi već u početku vatikanskog sabora priklanjaju i orijentiraju prema manjini (opoziciji), simpatizirajući s vodama opozicije. U te su redove stali i njihovi metropolite, a navlastito ugledni kardinal nadbiskup Rauscher. Čini se iz svega njihovog držanja, da nijesu imali sami za sebe baš osobite inicijative, već ih je povukao u tabor opozicije ugled otmenih predstavnika austro-ugarskog episkopata, s kojima ih je vezao i bliži politički odnošaj. Tek dvojica od njih, i to Wiery i Legat istupaju na saboru vlastitom inicijativom, dok se ostali obično samo pridružuju svojim potpisima, ako se radi o kakvoj akciji opozicije.

Tako potpisuju Legat, Dobrila, Stepischnegg i Wiery postulat manjine »Ardentissimum omnium«[3]) protiv konstitu-

[3] Acta et decreta Concilii Vaticani, collectio lacensis tom. VII. str. 918. b. (Unapredak ćemo citirati kratko: C. V....)

Sanctissime Pater!

Ardentissimum omnium totius orbis Episcoporum atque adeo et nostrum, qui scripturam hanc signavimus, votum est: ut sancta Oecumenica Synodus sub felicibus Sanctitatis Vestrae auspiciis iam inchoata prospere continuetur et ad optatum finem ita perducatur, ut et populi omnes nova in ea malorum, quibus tantopere premuntur, remedia, et S. Dei Ecclesia novos divinae suae missionis efficacius exercendae fontes modosque reperiant. Quo autem id certius securiusque obtineatur, liceat nobis sollicitudinem nostram intuitu certi obiecti in sinum Sanctitatis

cije »Multiplices inter«, gdje upozoruju Sv. Oca, kako neki neispravno shvaćaju smisao ove konstitucije, naročito pak one riječi, što govore o pravu predlaganja. Mnogi shvaćaju, kao

---

Vestrae ea devotione effundere, qua universi orbis episcopatus una nobiscum hodie imprimis in Sanctam Sedem Apostolicam fertur.

Gravissimi momenti illud est, quod Sanctitas Vestra puncto II. de norma et ordine interiori decrevit: de iure videlicet et m u n e r e p r o p o n e n d i negotia, quae in Sancta Oecumenica Synodo tractari debebunt. Non desunt, qui haec ita interpretantur, quasi iis non agnosceretur ius Patrum libere ea in Concilio proponendi, quae quis ad publicam utilitatem conferre posse existimaverit, verum nonnisi exceptionis et gratiae instar concedatur. Sanctissime Pater! firmissima omnium nostrum animis insidet persuasio, a Capitis vigore et firmitate totius Ecclesiae corporis vigorem et firmitatem ut plurimum dependere, et divina Primatus iura ante omnia sarta tectaque esse opportere, ut omnia recto ac debito ordine in Sancta Synodo procedant. Ast si haec sunt verissima, non minus quoque verum est, reliquis etiam mystici corporis Christi membris suam debere constare virtutem et Episcoporum collegio ea quae eidem vi muneris et characteris sui perpetuo immanent iura, quo virtutem suam caput retinere activitatemque suam imperturbate exercere valeat. Divino sane consilio duo daec intime iuncta atque inseparabiliter unita sunt. Prout igitur Sanctitas Vestra optimo iure et sapienti consilio ea cuncta determinare dignata est, quae ad recti ordinis rationem et obiectorum in sacra Synodo pertractandorum seriem spectant: ita quoque Concilii Patres, si quid ex communi Ecclesiae utilitate proferre aut proponere conscientia urgente velint, id pro iuris munerisque sui ratione fecisse merito censentur, dummodo idem fiat cum debita Ecclesiae capiti subiectione ac veneratione. Quod quidem eo maiori cum fiducia proloquimur, quum ipsa Sanctitas Vestra nos hortari dignata est, at si quid proponendum haberemus, quod ad publicam utilitatem confere posse existimaverimus, id libere exequi velimus, cumque hac ratione celebratissimi sacrosancti Tridentini Concilii (Sess. XXIV. cap. 21.) vestigiis inhaeremus.

Arbitramur itaque nulli dubio obnoxium esse posse, iuri nostro puncto II. ordinis interioris minime praeiudicari. In qua nostra persuasione multum confirmaremur, si Sanctitas Vestra concedere dignaretur, ut ad deputationem examinandis episcoporum propositionibus destinatam plura adhuc membra ex medio Patrum adsciscantur Concilii ipsius sufragiis eligenda, utque iis, qui propositiones facere velint, aditus ad ipsam deputationem pateat, quo sic ipsi partem in rei tractatione habere possint.

Haec sunt, Beatissime Pater, quae filiali cum devotione sapienti Sanctitatis Vestrae iudicio ac decisioni committimus sperantes ea utpote optima intentione prolata aequi bonique consultum iri.

Ad pedes Sanctitatis Vestrae provoluti sumus

Romae, die 2. ianuarii 1870.

SS. Vestrae obedientissimi filii.

Subscripserunt 26 patres. (C. V. 971 bss. — 918 a.)

*

da je smisao taj, te se biskupima dopušta pravo predlaganja tek kao milost.[4]) Da se izbjegne neispravnom shvaćanju poslovnika, mole papu, neka bi promijenio u tom smislu poslovni red, što je naređen njegovom konstitucijom.

Drugi postulat sličnoga sadržaja »Post tria demum saecula«[5]) potpisaše također istoga dana (2. I. 1870.) biskupi:

---

[4] cf. J. Oberški: Hrvati prema nepogriješivosti pap. za vatik. sabora (Križevci 1921.) str. 28.

[5] C. V. 920 ab.

Beatissime Pater!

Post tria demum saecula a Te vocati orbis terrarum Episcopi in Concilio universali cogregati sunt, ut quemadmodum Sanctitas Tua in convocationis litteris enuntiavit, omnia, quae asperrimis his temporibus maiorem Dei gloriam, sempiternam hominum salutem et communem omnium pacem et concordiam respiciunt, accuratissimo examine perpendantur ac statuantur. Apostolicorum verborum memores et ante oculos habentes, quam sancte teneamur ad prosperrimum Concilii successum pro viribus collaborare, nostrum esse ducimus Beatitudini Tuae exponere difficultates, quae obstant, ne ea, quae vellemus, accuratione nobis proposita examinemus.

In Synodo, ad quam septingenti et amplius Episcopi ac Praelati ex quinque mundi partibus confluxerunt, congregationes generales rebus penitius discutiendis non sufficiunt, nisi eas praecesserint consultationes in minus numerosis coetibus institutae: quibus diligenter factis viginti sive triginta Patres sententiam suam in congregatione generali dicentes ad negotium dilucidandum maiora plerumque conferrent quam sexaginta, qui absque praevia cum aliis deliberatione rem adgrederentur. Insuper inter Praesules viri sunt eruditione ac experientia praestantes, qui licet linguae latinae optime periti, eam tamen loquendi usum non habent. Accedit, quod locus congregationibus generalibus assignatus praeclarissimus quidem est, utpote non longe a sepulcro S. Petri constitutus, verum deliberationi non favet. In prima congregatione generali inter oratores, quorum aliqui fortissima pollebant voce, ne unus quidem erat, quem omnes exaudire possent Patres et etiam postquam aula conciliaris in arctius reducta est, magna congregatorum pars cunctis, quae dicta sunt, percipiendis impar erat.

Viri fide dignissimi affirmabant fore, ut stenographorum relationes Patribus subsequo die typis impressae distibuerentur, ita ut scriptis excepta supplerent, quae auribus percipi non potuerint; haec tamen spes nos fefellit. Igitur Sanctitas Tua benigne permittat, ut Patres ad orationes, quas in congregatione generali habuerint, imprimendas typographorum ope libere utantur; ita tamen, ut solis Concilii membris communicentur et eidem, cui schemata, secreti praecepto subsint. Episcopi in Concilio oecumenico congregati eorum, quae in sessionibus enuntiant, praeter ipsum Concilium, cuius Tu caput es, nullum certe in terris iudicem habent sive censorem. Beatissime Pater! pro ea, qua excellis, sapientia facile vides,

Dobrila, Legat, Stepischnegg, Wiery, te ljubljanski biskup Widmar i goričko-gradiški nadbiskup Gollmayr.[6])

Izrazitije izbija smjer saborske manjine u protestu protiv rasprave o nauci nepogrješivosti papine od 12. I. 1870.[7]). Broj je

re ita constituta, ut Concilii Patres verbis prolata magna ex parte non percipiant, nec eis haec legenda exhibeantur, consultationem sicut decet haberi non posse.

Ceterum etiam si locus inveniretur, quo omnes antistites iis, qui mediocris sunt vocis, non exceptis absque difficultate percipi possent, perutile foret, ut Patres prae oculis gerant, quae anteactis sessionibus edicta sint. De rebus summi momenti agitur et non raro unicum quod additur, demitur seu mutatur, verbum ad sensum adulterandum sufficit. Desiderandum praeterea est, ut Patribus liceat collegis suum de rebus gravioribus sensum scriptis exponere; his enim multa afferri possent, quibus viva voce explicandis in congregatione generali neque tempus sufficit neque dicentium halitus.

Quae fidem spectant, intime inter se cohaerent, sed et multiplex est eorum cum rebus disciplinaribus connexio. Igitur nisi Patribus omnia, quae ad fidem et disciplinam pertinent, shemata exhibeantur, de eo, quod eis communicatum est, sententiam dicentes nesciunt, an ab ipsis proposita quadrent, cum schema quaddam eis incognitum ita compositum esse possit, ut ad alium plane locum referri debeant.

Quanta sit privatarum Antistitum deliberationum utilitas, immo necessitas, ex allatis patet. Habentur iamiam et sicut res ipsa iubet consilia potissimum conferunt Patres, ui eadem lingua vernacula utuntur vel, quod magis adhuc attendendum est, gregem Domini pascunt in regionibus, ubi licet incolae non unius linguae sint, iidem tamen aut similes vigent mores et institutiones civiles, ita ut parilis in plerisque sit Ecclesiae ad potestatem et societatem civilem ratio atque consimilis proinde pugna Ecclesiae Antistitibus difficilimis his temporibus decreta. Horum itaque ad normam Patres in sex circiter dividantur coetus, quibus facultas detur suam de schematibus tam proposito quam proponendis sententiam deputationi, ad quam res spectat, per delegatos, qui duo saltem sint, explanare et argumenta, quibus eam firmari credant, singillatim afferre.

His itaque dispositis deputationes minime impedientur, ne munere a Sanctitate Tua eis demandato fungantur, sed in eo explendo iuvabuntur; a Concilio decernenda accuratissimo examini subiicientur et calumniarum praetextus malevolis praeripietur; unde annuas, praecamur, Beatissime Pater:

Ut ea, quae de fide et disciplina agunt, schemata Patribus quamprimum fieri possit, exhibeantur.

Ut deliberationibus eo, qui expositus est, modo habitis Patribus liceat, sententiam, quam de schematibus sequendam duxerint, in deputationum consessu per delegatos explicare atque defendere.

Ut Patribus liberum sit, curare ut typis mandentur tam orationes in congregationibus generalibus ab eis habitae quam scripta, quibus res

opozicionalaca narastao do 136 otaca. Njihovom ponukom podastro je sv. Ocu praški kard. nadbiskup Schwarzenberg pet postulata potpisanih od ovih saborskih otaca. U tim postulatima upozoruju papu, da im se čini, te sada nije zgodno vrijeme za proglašenje ovoga dogmata. Ugled Sv. Stolice je i onako dosta utvrđen i bez ovoga dogmata. Usljed proglašenja ovoga dogmata bojati se, te će se istočna crkva još više udaljiti od mogućnosti sjedinjenja.[8])

---

pertractandae uberius exponuntur; his tamen cunctis et singulis eidem, cui schemata subsunt, secreti praecepto subiectis.

Ceterum ad pedes Tuos provoluti pro nobis et fidelibus nobis commissis Apostolicam petimus Benedictionem.

Sanctitatis Tuae

Datum Romae 2. januarii 1870.

humillimi, obsequentissimi et devotissimi servi.

Subscripserunt 84 patres.

[6] Ibid. ss.

[7] C. V. 944 ab — 945 d.

[8] C. V. 944 ass. — 950 c.

Beatissime Pater!

Pervenerunt ad nos litterae typis impressae, quibus Concilii Patribus subscribendo exhibetur petitio a Synodo oecumenica flagitans, ut sancire velit supremam ideoque ab errore immunem auctoritatem Romani Pontificis in rebus fidei et morum Apostolica potestate universis fidelibus praecipientis. Mirum certe est fidei iudices invitari, ut ante causam dictam, de sententia ferenda declarationem subscriptione sua munitam ederent. Verum in hoc tanto negotio Te ipsum, Sanctissime Pater, adeundum esse censuimus, quippe qui a Domino ad agnos ovesque pascendum constitutus animarum Christi sanguine redemptarum piisimam curam habes et periculorum ipsis imminentium affectu paterno misereris. Abierunt tempora, quibus Sedis Apostolicae iura a catholicis in dubium vocari contigit. Nemo est, qui nesciat, sicut corpus absque capite mutilum, ita neque Concilium Ecclesiam totam repraesentans absque successore S. Petri haberi posse, omnesque Sanctae Sedis mandatis promptissimo obediunt animo. Praeterea, quae de Pontificis Romani auctoritate fidelibus tenenda sint, Concilium Tridentinum edixit, Florentinum quoque, cuius ea de re decretum in cunctis singulisque eo sanctius conservetur oportet, quoniam Ecclesiae latinae et graecae consensu stabilitum est, atque si Dominus ad orientem tot malis oppressum misericordiae suae oculos convertere dignetur, unionis restituende fundamentum erit. Accedit, quod hac tempestate Ecclesiae adversus eos, qui in religionem tamquam commentum humano generi exitiale consurgunt, pugna sustinenda sit nova et a saeculis inaudita: qua propter minime consultum videtur populis catholicis tot undique machinationibus in tentationem inductis maiora, quam Patres Tridentini, imponere.

Prvi od ovih postulata »Pervenerunt ad nos«[9]) potpisaše također predstavnici slovenskog episkopata: Tarnoczy, Gollmayr, Legat, Wiery, Dobrila, Widmer, Stepischnegg, i biskup Slovenac iz Amerike, Ignacije Mrak. Ovdje nalazimo također imena hrvatskih biskupa Strossmayera i Smičiklasa.[10])

Želji manjine nije se moglo udovoljiti protiv želje znatno pretežnije većine, što je brojila preko 500 saborskih otaca. U postulatu od 28. I. 1870. »Quadringentorum« izrazuje pismeno

---

Ceterum prout cum omni Ecclesia catholica Bellarminus effatur: »definitiones de fide pendent praecipue ex traditione apostolica et consensu Ecclesarium« et quamvis ad totius Ecclesiae sententiam cognoscendam Synodus universalis brevissimam sternat viam, tamen a nobilissimo *Concilio, quod Apostoli cum senioribus Hierosolymis habuerunt*, Nicaenum usque errores innumeri Ecclesiarum particularium iudiciis Summi Pontificis et totius Ecclesiae consensu adprobatis profligati et extincti sunt. Indubium est, quod omnes Christi fideles Sedis Apostolicae decretis veram obedientiam debeant. Insuper eruditi piique viri docent: quae s. Petri Succesor de fide moribusque ex cathedra loquens constituat, etiam absque Ecclesiarum consensu quomodocumque demonstrato irrefragabilia esse. Attamen silentio premere non licet, graves nihilominus superesse difficultates ex Patrum Ecclesiae dictis gestisque, genuinis historiae documentis et ipsa doctrina catholica enatas, quae nisi penitus solutae fuerint, nequaquam fieri posset, ut docrina praedictis litteris commendata populo christiano tamquam a Deo revelata proponeretur. Verum ab hisce discutiendis refugit animus et ne eiusmodi deliberationum necessitas nobis imponatur, benevolentiae tuae confidentes flagitamus.

Praeterea cum inter potiores nationes catholicas munere episcopali fungimur, rerum apud eas statum quotidiano noscimus usu; nobis autem constat, definitionem, quae postulatur, religionis inimicis nova suppeditaturam arma ad rei catholicae etiam apud melioris notae viros invidiam concitandam, certique sumus rem in Evropa saltem regionum nostrarum guberniis ansam praebituram sive praetextum in iura Ecclesiae residua invadendi.

Haec Sanctitati Tuae ea, quam communi fidelium patri debemus, sinceritate exposuimus, et Tuo, precamur, mandato fiat, ut doctrina, cuius sanctionem petunt, Concilio oecumenico discutienda haud proponatur.

Ceterum ad pedes Tuos provoluti pro nobis et populis, quos ad Deum perducendos accepimus, Apostolicam petimus benedictionem.

Sanctitatis Tuae

Datum Romae 12. Januarii 1870.

Humillimi, obsequentissimi, devotissimi servi.

Subscripserunt 46 patres. (C. V. 944 bss.)

[9] C. V. 945 ass.; cf. Oberški: Hrv. prema nepogrj. str. 32.

[10] C. V. 923 bss. — 931 b.

preko 400 otaca želju, da se svakako raspravi i definira nauk o papinoj nepogriješivosti. Sva naprezanja manjine, da spriječe stvar, ostadoše bez uspjeha. Nije stoga preostalo drugo, nego da pristaše opozicije nastupe u samoj raspravi o schematu, što govori o nepogriješivosti, kao protivni govornici. Sva je nada opozicije bila još samo u tom, da rasprava o shematu »De Ecclesia Christi«, u kojem govori 11. poglavje o papinoj nepogriješivosti, dođe što kasnije na red, odnosno da se rasprava što dulje otegne. Tako se manjina nadala, da pitanje papine nepogriješivosti ne će doći na red za vrijeme ljetnog zasjedanja nego će je trebati odgoditi, a dotle će biti zgode, da se prilike drukčije razviju.

U tom smislu upraviše 9. II. 1870. najviđeniji predstavnici manjine na predsjedništvo sabora postulat, gdje predlažu, kojim redom neka se na saboru raspravlja o poglavljima schemata »De Ecclesia Christi«, i kojim poglavjima neka se posveti osobita pažnja. Ovaj postulat potpisaše između episkopata Slovenskih zemalja ovi: Tarnoczy, Gollmayr, Legat, Dobrila, Wiery, Stepischnegg, Mrak.[11]) Dakle svi osim ljubljanskoga biskupa Widmera, koji čini se da se odsada povlači, te nema volje sudjelovati na saboru. Prigodom uskrsnih praznika (23. III. 1870.[12]) došao je kući zajedno s goričkim nadbiskupom, a poslije se obojica nijesu vratili u Rim. Gollmayr se ispričao bolešću.

Saborska je većina opazila, kako vrijeme izmiče i uvidjela, da postoji opasnost, te bi se rasprava mogla predugo otegnuti i osujetiti njihovu namjeru. Zato dadoše preraditi čitav schema »De Ecclesia Christi« tako, te »Constitutio de Romano Pontifice«, razdijelena u 4 poglavja, bude metnuta na prvo mjesto. U 4. poglavju ove konstitucije govori se o nepogriješivosti papinoj. Sada je bilo osigurano, da će rasprava o nepogriješivosti za vremena doći na red.[13])

Ovaj je postupak izazvao burno negodovanje u opoziciji. Pristaše manjine (njih 71) žestoko protestiraju protiv ovakvog postupka, ali ni taj protest nije imao uspjeha. Među ovima

[11] C. V. 950 ds. — 952 a.
[12] Zgodnja Danica 25. III. 1870. br. 12.
[13] C. V. 980 dss.; Oberški: o. c. 37. ss.

nalazimo također potpise slovenskih biskupa: Wiery i Dobrila, Stepischnegg i Mrak.[14])

Pet dana iza toga (13. V. 1870.) započela je generalna debata o schematu »De Ecclesia Christi«. Trajala je kroz 14 generalnih skupština, a obredalo se 64 govornika. U generalnoj debati nije nastupio nijedan govornik od slovenskog episkopata. Na zahtjev 137 otaca prekinuta bi 3. VI. generalna debata o shematu »De Ecclesia Christi«, jer je rasprava bila već dovoljno iscrpena. Prema poslovniku od 20. II. 1870.[15]) smjelo se to učiniti na pismeni zahtjev barem 10-torice otaca, ako privoli na to apsolutna većina. Radi toga bili su opet povrijeđeni pristaše manjine, jer je bilo još 40 govornika, koji su se prijavili za riječ, a nijesu došli na red. Manjina je protiv toga žestoko protestirala. Taj protest potpisao je 81 otac, među ostalima od slovenskih biskupa ovi: Wiery, Stepischnegg, Dobrila, Legat, Mrak.[16])

Ovaj je protest polučio samo toliko, da se zajamčilo govornicima, koji nijesu u generalnoj debati imali prilike da dođu do riječi, te će moći govoriti u specijalnoj debati.

Kad se dne 6. VI. 1870. otvorila specijalna debata, došao je treći po redu do riječi biskup Wiery. On ne odobrava u

[14] C. V. 983 d. i 984 b.

[15] C. V. 69 a.

[16] C. V. 986 dss. — 988.; cf. Oberški, o. c. 47[136] s.

Protest protiv prekinuća općenite debate o shematu 1. konstitucije »De Ecclesia Christi« glasi:

Eminentissimi ac Reverendissimi Domini!

Ex ipsa Conciliorum natura sequitur facultatem voto rationum momenta, quibus innitatur, addendi non esse privilegium quibusdam Patribus reservatum, sed ius cunctis commune, et eo sanctius servetur oportet, quo gravior est causa in quaestione versans: omnium autem gravissima est definitio, quae doctrinam aliquam populo christiano ut a Deo revelatam proponat. Ius istud secundum tractandorum ordinem nobis praescriptum in congregationibus generalibus exercetur: idcirco salvo Patrum, qui sententiam dicturi sunt, iure suffragiorum maioritate pollentes discussioni finem imponere nequeunt: quod cum hesterno die factum sit, haec Vobis, Emi et Rmi Praesides, hisce significamus, ut nostra de iure Patrum voto rationes addendi protestatio testata fiat ac maneat.

Eximia ceterum veneratione persistimus...

Datum Romae 4. junii 1870.

Subscripserunt 81 patres.

uvodu konstitucije »De Ecclesia Christi[17]) riječi, gdje se kaže za Petra i njegove nasljednike, da je »perpetuum principium ac visibile fundamentum« crkvenog jedinstva. Riječ »principium« može imati trostruko značenje. Ponajprije može da znači početak, izvor, začetnika. Početak pak i izvor vjere i crkvenog jedinstva da nije Petar, već sam Hrist Gospodin. — Nadalje označuje riječ »principium« element (počelo) i nužni uvjet bitka. Da su sastavljači schemata doista u tom smislu shvatili tu riječ, razabire se iz izraza, što slijedi odmah iza te riječi, gdje se kaže: ... »primatus a quo totius Ecclesiae vis et salus dependet«. Doista, nitko ne može da bude katolikom, ako ne priznaje, da je primat u katol. Crkvi apsolutno potrebit, da se uščuva jedinstvo vjere i vjernika, te da je moć i spas Crkve nerazdruživo vezana s papinim primatom. Ali valja paziti, da forma, u kakvoj tvrdimo, ne da povoda nekatolicima, te bi nam mogli bilo hotice bilo nehotice doviknuti: »Ne kažemo li pravo, da vi ne tražite Spasitelja u nebu, već u Rimu, te da vi katolici ili pa-

---

[17] C. V. 269. abc.

Proemium in schemate Constitutionis dogmaticae primae de Ecclesia Christi:

Pius episcopus, servus servorum Dei sacro approbante Concilio ad perpetuam rei memoriam.

Pastor aeternus et episcopus animarum nostrarum, ut salutiferum redemptionis suae opus usquead consummationem saeculi perenne redderet, sanctam aedificare Ecclesiam decrevit, in qua veluti in domo Dei viventis fideles omnes unius fidei et caritatis vinculo continerentur. Ideo enim, priusquam clarificaretur, rogavit Patrem, ut credentes in ipsum omnes unum essent, sicut ipse Filius et Pater unum sunt. Sapientissimus igitur architectus ad hanc fidei et communionis unitatem in sua Ecclesia iugiter conservandam, in beato Petro Apostolo instituit perpetuum utriusque unitatis principium ac visible fundamentum, super cuius fortitudinem aeternum exstrueretur templum, et Ecclesiae coelo inferenda sublimitas in huius fidei firmitate consurgeret. Contra quod fundamentum divinitus positum, quoniam portae inferi maiori in dies odio undique insurgunt, ad catholici Nobis commissi gregis custodiam, incolumitatem, augmentum, sacro approbante Concilio iudicamus necessarium esse doctrinam de institutione, perpetuitate, ac natura Sacri Apostolici primatus, a quo totius Ecclesiae vis et salus dependet, secundum antiquam atque constantem universalis Ecclesiae fidem cunctis fidelibus credendam et tenendam proponere, atque contrarios, eosque dominico Gregi adeo perniciosos errores debito condemnationis iudicio proscribere.

pisti očekujete spas ne od Hrista već od pape? Zaboravljate na riječi, što ih kaže Petar o Hristu: — Nema u nikomu drugom Spasenja, niti je pod nebom dano drugo ime ljudima, po kom bi se mogli spasti.[18] — I treće značenje riječi »principium«, kao norma, prema kojoj treba da se što zbiva, ili pravilo, prema komu se ravnamo u mišljenju ili djelovanju, može se primijeniti samo na Hrista, a nikako na Petra. Stoga govornik predlaže, da se mjesto izraza »perpetuum principium« uzme izraz »firmum« ili »permanens centrum«. Stavak: »primatus, a quo totius Ecclesiae vis et salus dependet,« hoće govornik da ublaži tako, da se pred riječ »dependet« umetne »magnopere« ili »praecipue«. Izrazu »visibile fundamentum« zabavlja, da nije žgodno izabran. Dobar naime temelj leži duboko u zemlji, te se redovito ne vidi. Treba se u koncilskim dekretima uklanjati ovakvom tropskom ili mističkom načinu govorenja, da se ne otešća tumačenje smisla.[19]) Stoga predlaže, da se taj izraz zamjeni sa »praecipuum fundamentum«.[20])

U daljnjim svojim izvodima je Wiery suglasan s prijedlozima drugova predgovornika Amata, Thomasa i Whelana, da se mjesto izraza »principium unitatis« metne izraz »centrum unitatis«, jer da se ne može reći za papu, da je on princip jedinstva, što je samo Hrist.

Prema tomu se Wiery nije u svom govoru izravno taknuo pitanja papine nepogrješivosti, već tek posredno, u koliko je poimanje papinog primata tijesno vezano s pitanjem njegove nepogrješivosti.

Na ove se primjedbe stvarno osvrnuo u svom referatu nadbiskup iz Chasel-a Leahy, oborio izvode Wiery-ove i njegovih sumišljenika, te opravdao smisao spomenutih izraza u proemiju schemata, tako te su ovi izrazi ipak zadržani i u konačnoj redakciji konstitucije.[21])

»Istina«, uzvraća Leahy, »da je Hrist prvi princip vjerskog jedinstva i sviju svrhunaravnih dobara Crkve; ali Hrist je dao također sam Crkvi u njenom osnutku princip jedinstva,

---

[18] Dj. Ap. 4, 12.

[19] Granderath: Geschichte des vatik. Konzils, III. 296 ss.

[20] C. V. 275 a.

[21] C. V. 482 bc.

koji će djelotvorno čuvati jedinstvo vjere, braniti je od krivovjerja i raskola, da se drži jedne te iste vjere, te mora sve katolike širom svijeta razasute vezati u jednu zajednicu. Taj princip, koji sve drži u vjeri i ljubavi zajedno, jest papin auktoritet. Zato je dakle nužno, da se papu zove »p r i n c i p j e d i n s t v a«. I s drugih razloga ne smije se zamijeniti ova riječ s izrazom »centrum«. Prvo, jer je ovaj izraz već ušao u običaj kod bogoslovaca, a drugo jer oba izraza nemaju posve isto značenje. Princip jedinstva označuje kod pape, koliko o n po svom odnošaju prema vjernicima djeluje na njihovo jedinstvo, dok bi centrum označivao većma odnošaj vjernika prema papi. Papa se s pravom zove vidljivi temelj Crkve, jer se na njemu temelji j e d n a Crkva. Vidljiv je pako kao temelj vidljive Crkve, i jer je u vidljivoj glavi nasljednika Petrovih.[22])

Još je jedan od slovenskog episkopata nastupio kao govornik u specijalnoj raspravi o IV. pogl. schemata »De Ecclesia Christi«, gdje je upravo formulirana definicija o papinoj nepogrješivosti, a to je tršćanski biskup Legat u 77. generalnoj skupštini dne 25. VI. 1870. [23]). Na svršetku svoga govora predlaže, da se primi ova formula definicije:

»Docemus, Ecclesiam Christi omni veritate esse instructam per Spiritum Sanctum, qui continuo in ea manet: ideoque sacro approbante Concilio tamquam fidei dogma definimus, Romanum Pontificem, qui supremus est Doctor in Magisterio Apostolico, quum doctrinam fidei morumque suo iudicio c o n f i r m a t, errare non posse. Si quis autem huic nostrae definitioni contradicere praesumpserit, sciat, se a veritate fidei catholicae et ab unitate Ecclesiae defecisse. [24])

Ova formula izgleda na prvi pogled kao da se po smislu pokriva s onom u schematu,[25]) ali ako je pomnije promotrimo,

---

[22] Granderath: o. c. III. 299. s.; C. V. 306 ss.

[23] C. V. 754 c.

[24] C. V. 375 ds.; Granderath, o. c. III. 413.

[25] C. V. 273 abc.

Tekst definicije o papinoj nepogrješivosti u schematu.

»Hinc, sacro approbante Concilio docemus et tamquam dogma fidei declaramus, Romanum Pontificem, cui in persona beati Petri ab eodem domino nostro Jesu Christo praeter alia dictum est: Ego rogavi pro te, ut non deficiat fides tua, et tu aliquando conversus confirma fratres tuos, vi assistentiae divinae ipsi promissae errare non posse, quum supremi

opazit ćemo, da je nepotpuna i neodređena. Čini se, da je posve opravdano mnijenje, da je opozicija namjerice išla zatim, kad je uvidjela, da će do definicije svakako doći, kako bi ta definicija bila tako stilizovana, da u njoj uistinu ne bi bio nauk točno, jasno i precizno izrečen, već onako neodređeno, i tako bi opozicija ipak polučila ono, za čim je išla, da faktično izigra pravu definiciju ovoga nauka. Napose je karakteristično kod Legata, što veli: »quum doctrinam fidei morumque suo indicio confirmat, errare non posse.« Riječ »confirmat« hoće da oslabi smisao, što je mnogo punije sadržan u riječi »definit.« Izraz, što ga predlaže Legat, izriče mišljenje mnogih opozicijonalaca, koji su se baš najviše upirali u to, da je papa u dogmatskim definicijama ovisan o privoli Crkve, odnosno biskupâ kao predstavnika crkvenog učiteljstva razasutog diljem svijeta. Zato je vatikanski sabor i smatrao da je potrebno izričito istaknuti u definiciji, da takvo shvaćanje nije ispravno.[26]) Vidimo stoga da je u konačnom tekstu definicije baš to jasno istaknuto u riječima: »ideoque eiusmodi Romani Pontificis definitiones ex sese, non autem ex consensu Ecclesiae irreformabiles esse.[27]) Razumljivo je stoga, da je sabor odbio Legatovu predloženu formulu definicije, jer kako dobro kaže referent Vincencije Gasser biskup briksenski: »auktor ove definicije htio je restringirati nauk o papinoj nepogrješivosti samo na potvrđivanje općenitih crkvenih sabora, a to je metastasis, t. j. pogrješan logički skok iz jednoga reda u drugi.« [28])

---

omnium Christianorum doctoris munere fungens pro Apostolica sua auctoritate definit, quid in rebus fidei et morum ab universa Ecclesia tamquam de fide tenendum vel tamquam fidei contrarium reiiciendum sit: et eiusmodi decreta sive iudicia, per se irreformabilia, a quovis Christiano, ut primum ei innotuerint, pleno fidei obsequio excipienda et tenenda esse Quoniam vero infallibilitas eadem est, sive spectetur in Romano Pontifice tamquam capite Ecclesiae, sive in universa Ecclesia docente cum capite unita, insuper definimus, hanc infallibilitatem etiam ad unum idemque objectum sese extendere. Si quis autem huic nostrae definitioni contradicere (quod Deus avertat) praesumpserit, sciat se a veritate fidei catholicae et ab unitate Ecclesiae defecisse.

[26] Granderath, o. c. III. 424.

[27] C. V. 487 b.

[28] C. V. 410 c.

Od slovenskih biskupa nije više nijedan nastupio kao govornik u specijalnoj raspravi o schematu »De Ecclesia Christi.« Specjjalna rasprava o tom schematu dovršena bi 13. VII. 1870.[29] Od slovenskog episkopata nijesu bili prisutni nadbiskup gorički Gollmayr i biskup ljubljanski Widmer. Svi ostali, koji su bili prisutni, glasuju kod ovog glasanja sa »non placet«, a od 4. svečane sjednice se apstinirali, kao i mnogi drugi pristaše manjine. Jedini primas nadbiskup salzburški Maksimilijan Tarnoczy pribiva 4. svečanoj sjednici i glasuje sa »placet.«[30]) Ostali su po svoj prilici bili suglasni sa zaključkom manjine, što ga je ista stvorila 17. VII. u predvečerje svečane sjednice, da ne će prisustvovati svečanoj sjednici. Većina opozicijonalaca otputovala je još iste večeri kući. Prije odlaska dalo je 55 otaca pismenu izjavu sv. Ocu, da se pokoravaju dekretima, koji će biti proglašeni u svečanoj sjednici. Od slovenskih biskupa potpisao je ovu izjavu Dobrila.[31])

Definicija dogmata o papinoj nepogrješivosti primljena bi u 4. svečanoj sjednici 18. VII. 1870. sa 533:2 glasa.[32] Iza ovoga svečanog proglašenja nije bilo više među katolicima mjesta kakvim dvojbama o tom pitanju. Svaki katolički biskup i od saborske manjine znao je, da se valja pokoriti, ako hoće da uzdrži zajednicu sa sv. Stolicom kao središtem katoličkog jedinstva.

---

[29] C. V. 426 bss i 759 css.

[30] C. V. 999 ass.

[31] C. V. 995 c; Oberški, o. c. 51 s.

[32] C. V. 487 b.

Tekst definicije dogmata o nepogrješivosti papinoj, primljen u svečanoj IV. sjednici vatik. sabora 18. VII. 1870.

Itaque Nos traditioni a fidei Christianae exordio perceptae fideliter inhaerendo, ad Dei Salvatoris nostri gloriam, religionis Catholicae exaltationem et Christianorum populorum Salutem, Sacro approbante Concilio, docemus et divinitus revelatum dogma esse definimus: Romanum Pontificem, cum ex Cathedra loquitur, id est, cum omnium Christianorum Pastoris et Doctoris munere fungens, pro suprema sua Apostolica auctoritate doctrinam de fide vel moribus ab universa Ecclesia tenendam definit, per assistentiam divinam, ipsi in beato Petro promissam, ea infallibilitate pollere, qua divinus Redemptor Ecclesiam suam in definienda doctrina de fide vel moribus instructam esse voluit; ideoque eiusmodi Romani Pontificis definitiones ex sese, non autem ex consensu Ecclesiae irreformabiles esse. Si quis... a. s.

II. Držanje biskupa slov. zemalja prema nepogrješivosti papinoj poslije definicije.

Poslije kako je definicija nauka o nepogrješivosti papinoj u IV. svečanoj sjednici vatik. sabora primljena i proglašena, stali su doskora proglašivati dekrete vatik. sabora i katolički biskupi po svojim biskupijama. Pored svih zapreka, što su ih stavljale političke vlasti osobito u Njemačkoj i Austro-Ugarskoj,[33]) ipak se biskupi dali odmah na posao, da izjasne katoličkom puku novo proglašeni dogmat. Neki su biskupi od opozicije oklijevali s proglašenjem. Sigurno su čekali, da se smire burne vanjske prilike, jer je odmah iza proglašenja definicije 19. VII. buknuo rat između Njemačke i Francuske, što je izazvalo silnu uzrujanost i u austrijskom političkom kabinetu. Nije bilo doduše apsolutno potrebno, da se iza svečanog proglašenja na vatik. saboru definicija još i napose proglašuje u pojedinim biskupijama, jer je ono svečano proglašenje imalo valjanost za čitav katolički svijet. To izričito ističe kardinal državni tajnik Antonelli u svom pismu od 11. VIII. 1870.[34]) na apostolske nuncije. Ipak je bilo potrebno, da se vjernicima objasni smisao saborskih dekreta. To čine doskora i slovenski biskupi, premda su na saboru bili u redovima opozicije.

Bečki nuncij Falcinelli spominje u svojim pismima na kardinala državnog tajnika (čuvaju se u vatikanskom arhivu), kojim su redom biskupi austrijskih zemalja proglašivali koncilske dekrete u svojim biskupijama. Do 1. XII. 1870. bili su već proglašeni dekreti u nadbiskupiji Wien, te biskupiji linačkoj i St. Pölten; zatim u nadbiskupiji Salzburg, biskupiji Seckau (Graz), Brixen, Trident. Dakle su još preostale biskupije: Gurk u Koruškoj (Wiery), lavantinska u Mariboru u Štajerskoj (Stepischnegg)[35]; zatim nadbiskup Gorice i Gradiške (Gollmayr), biskup ljubljanski Widmer, biskup u Trstu Legat, i biskup porečko-puljski Dobrila. Kako se vidi, to su bili svi biskupi slovenskih krajeva.[36])

---

[33] U Austro-Ugarskoj i Njemačkoj izdale su vlade naređenje, da se ne smiju saborski dekreti proglašivati, dok nijesu provideni s »placetum regium«. C. V. 1724 ass.

[34] C. V. 1715 d.

[35] Granderath, o. c. III. 569.

[36] Ibid. 570.

Kratko vrijeme iza toga, dne 5. XII. 1870. javlja opet nuncij Falcinelli u Rim, da ga je salcburški primas nadbiskup obavijestio, te će svi biskupi njegovi sufragani u zajedničkoj okružnici proglasiti i razjasniti narodu saborske dekrete. Dne 9. XII. popunjuje već salcburški nadbiskup svoj izvještaj javljajući, da su koruški biskup Wiery iz Gurka, te lavantinski iz Maribora u Štajerskoj na biskupskoj konferenciji izjavili svoju pokornost prema saborskim dekretima. Ne dugo iza ove izjave doista obojica proglašuju saborske dekrete u svojim biskupijama, i to biskup lavantinski Stepischnegg u okružnici svome kleru od 1. II. 1871.[37]), a Wiery u svojoj pastirskoj okružnici od 23. II. 1871.[38])

Da je pak ljubljanski biskup Widmer bio također suglasan s proglašenjem definicije o papinoj nepogrješivosti, vidi se odatle, što se u službenom crkvenom glasilu sa strane biskupskog ordinarijata odredbom od 10. XII. 1870. službeno preporuča novoizašla brošura: »Papeževa nezmotljivost.[39]) Iste godine odmah iza toga otisnuti su u službenom dijecezanskom glasniku dekreti vatikanskog sabora u latinskom jeziku, i to: »Constitutio dogmatica I.de Ecclesia Christi,« gdje je definirana papina nepogrješivost.[40] Dne 27. I. 1871. obaviješten je Rim o tom, da je Widmer proglasio saborske dekrete. 29. I. 1871. proglasio je saborske dekrete nadbiskup gorički i gradiški Gollmayr. Dobrila, biskup porečko-puljski proglasio je saborske dekrete u mjesecu maju 1871.[41]) Proglasio ih je također njegov susjed biskup Trsta i okolice Legat.[42])

Ignacije Mrak, Slovenac, marionopolitanski i marquettenski biskup američkih slovenaca glasovao je također u posljednjoj generalnoj skupštini 13. VII. »non placet«, i nije pribivao IV. svečanoj sjednici. Ipak je izjavio u pismu, što ga je doskora poslao papi, da se pokorava saborskim dekretima. To se razabire iz pisma, što mu kao odgovor na njegovo šalje kard. Bar-

[37] C. V. 1001 a.

[38] C. V. 1000 c.

[39] Kirchliches Verordnungsblatt für Laibacher Diözese, god. 1870., str. 172., br. 1350.

[40] Ibid. str. 173.

[41] C. V. 1000 c.

[42] C. V. 999 b.

nabò, gdje mu javlja, da je sv. Otac radosno primio njegovu izjavu na znanje.[43]

Ako se kritički osvrnemo na cjelokupno držanje slovenskog episkopata na vatik. saboru, vidimo, da ni ovdje nema nikakovih originalnih i posebnih motiva, radi kojih su pristajali uz opoziciju. Oni usvajaju iste razloge protiv nepogrješivosti, kao i glavni vođe opozicije, priklanjajući se sigurno ugledu bečkoga kardinala Rauschera. To se razabire i odatle, što ponajviše njih, osim Wiery-a i Legata, uopće nijednom zgodom javno nè nastupaju. Najmanje interesa pokazuje ljubljanski biskup Widmer, za koga se čini, kao da nije imao volje pribivati do kraja saborskom raspravljanju, već otkako se vratio kući prije uskrsnih praznika, nije se više ni vraćao. Zato ne pribiva ni 3. ni 4. svečanoj sjednici.

Budući dakle da je slovenski episkopat vrlo malo aktivno ili gotovo nikako sudjelovao u saborskom raspravljanju, čini se kao da se za njegovo stanovište prema nauku o nepogriješivosti u širim slojevima naroda i ne zna. Potpuno je drukčije u Hrvatskoj, gdje sa Strossmayerom simpatiše kler, inteligencija i gotovo svi slojevi naroda.[44] Zato će nam biti i razumljivo držanje slovenskih bogoslova i slovenskoga klera prema nauku o nepogrješivosti papinoj. O tomu kanim govoriti u narednom poglavju.

---

[43] Illustrissime et Reverendissime Domine!

Perlatae nuper fuere ad Ssmum D. N. litterae tuae, quibus significabatur, te plene adhaerere decretis Concilii Vaticani, ac praesertim illis, quae in sessione quarta edita fuerunt. Porro cum noverim, Sanctitatem Suam litteras huiusmodi libenti animo excepisse, id me tibi commemorare non immoror. Quod praestans Deum precor, ut te sospitem et incolumem servet.

Romae ex Aed. S. Congregationis de P. F. 4. Februarii 1870.

Tuus frater addictissimus
Al. Card. B a r n a b ò.

[44] Cf. Oberški: o. c. Držanje hrv. bogoslova prema nepogriješivosti, str. 64 ss. i 86 ss.

Doctrina S. Thomae de Eucharistiae necessitate.

Si de SS. Eucharistiae necessitate quaeritur, convenit statuere theses sex:

Thesis I.: **Communio est necessaria ad vitam spiritualem diu conservandam.** Sicut vita corporalis conservari non potest sine cibo materiali, ita nec vita spiritualis sine cibo eucharistico. Patet, in defectu sacramenti votum supplere.

Thesis II.: **Eucharistia est fons omnis gratiae sanctificantis.** Non enim tantum per Communionem gratiam sanctificantem ex Eucharistia haurimus, sed etiam per alia sacramenta, per orationem, per bona opera, ita ut omnis gratia sanctificans ex illo sacramento augustissimo fluat.[1])

Thesis III.: **Omnis acceptio gratiae sanctificantis est manducatio Eucharistae.**

Si enim (secundum thesim II) omnis gratia sanctificans ex Eucharistia sumitur, talis sumptio erit participatio, manducatio Eucharistiae. Haec manducatio est et corporalis et spi-

[1] Multis quidem verbis, sed frustra conatur Dr Otto Lutz in Zeitschrift für katholische Theologie 1922 p. 20—54 thesim I et II s. Thomae abjudicare. Putat, magnam difficultatem provenire thesi II. exinde, quod baptismo in vita Christi publica ante Eucharistae institutionem administrato gratia probabiliter conferebatur. Sed difficultas nulla. Non est enim Eucharistia fons omnis gratiae, nisi in ordine messiano completo. Non potuit sane gratiam efficere, antequam esset. Simili modo nunc certissime omnis gratia est ab humanitate Christi, sed ante incarnationem nondum erat, quia haec humanitas nondum erat. Res ita habet: Ante incarnationem gratia fuit a Verbo incarnando et sacramentando, post incarnationem et ante ordinem messianum completum a Verbo incarnato et sacramentando, nunc est a Verbo incarnato et sacramentato. Est nunc a Verbo incarnato et sacramentato, quia est ab humanitate Christi ratione sacramenti. Datur autem gratia nonnisi ratione sacramenti, quia est non tantum a Christo ut hostia, sed ut hostia etiam ab Ecclesia mediatrice omnis gratiae oblata. Haec autem oblatio fit per Euharistiam, per sacrificium ecclesiasticum.

ritualis in digna Communione, mere spiritualis, si anima extra Communionem gratiam, vitam, iustitiam, sanctitatem ex Eucharistia sumit, haurit, bibit, manducat.

Thesis IV.: **Manducatio spiritualis Eucharistiae est necessaria ad vitam gratiae inchoandam** (h. e. ad primam gratiam accipiendam).

Continetur haec thesis sub thesi III. Si enim omnis gratiae susceptio est manducatio Eucharistiae, si sine tali manducatione nulla gratia sanctificans habere potest, neque prima gratia sine tali manducatione haberi poterit. Haec manducatio erit, quum prima gratia per baptismum, poenitentiam vel per votum horum sacramentorum accipiatur, mere spiritualis.

Thesis V.: **Sacramentalis** (vel melius corporalis) **manducatio Eucharistiae, hoc est Communio non est necessaria ad vitam gratiae inchoandam.**

Justificamur enim per baptismum et poenitentiam vel votum horum sacramentorum, et non per Communionem, quae gratiam supponit.

Thesis VI.: **Competit Eucharistiae aliqua necessitas salutis.**

Haec thesis est inderterminata, aliqua enim necessitas affirmatur, quin determinetur, utrum haec referatur ad vitam conservandam (thes. I), vel ad vitam inchoandam (thes. IV), vel ad utrumque, vel ad omnem gratiam secundum theses II et III. Utilis est haec thesis VI. propter Patrum plures locos, quibus Eucharistiae necessitas affirmatur, quin amplius determinetur. Apud s. Thomam potest, quum semper sat determinate loquatur, omitti. Ponitur ut enumeratio sit completa.

Ex thesibus I—V hanc ultimam omnes s. Thomae adscribunt. Theses I—III multi recentiores illi abjudicant. Thesim IV. non quidem abjudicant, sed non eodem sensu quo ille intelligunt. Ostendamus, omnes theses I—V in doctrina doctoris angelici contineri, ejus verba pro singulis afferentes. Thesis V. hac in re majoris claritatis causa omnino includenda erit.

Thesis I.

»Sicut autem corporalis vita materiali alimento indiget, non solum ad quantitatis augmentum, sed etiam ad naturam corporis sustentandam, ne propter resolutiones continuas dis-

solvatur et eius virtus depereat: ita necessarium fuit in spirituali vita spirituale alimentum habere, quo regenerati in virtutibus conserventur et crescant.« (Cont. gent. IV cap. 61). — Est igitur cibus eucharisticus necessarius ad vitam spiritualem conservandam, sicuti cibus corporalis ad vitam corporalem. Bene notandum est, s. Thomam saepe distinguere veram et propriam necessitatem ab aliqua necessitate improprie dicta, quae tantum est magna utilitas; illam constanter illustrat per exemplum necessitatis cibi ad vitam, hanc per exemplum necessitatis equi ad iter faciendum.[2]) Est proinde Communio ad perseverandum vere necessaria.

Verba dominica apud Jo 6. 54 (Nisi manducaveritis carnen Filii hominis . . . non habebitis vitam in vobis) in Commen-

[2] Ita v. g. III. 1, 2: »Ad finem aliquem dicitur aliquid necessarium duppliciter; uno modo, sine quo aliquid esse non potest, sicut cibus est necessarius ad conservationem humanae vitae: alio modo, per quod melius et convenientius pervenitur ad finem, sicut equus necessarius est ad iter«. Simili modo III 65, 4, I 19, 3 q. 82, 1. IV Dist. 7, 1, 1 sol 2. — Sola prima necessitas est necessitas vera et proprie dicta. Nam (sicut dicitur III. 68, 206, 2) »necessarium autem est, sine quo non potest aliquid esse, ut dicitur 5. Metaph. Text. 6«; in hoc autem loco Metaphysicorum legimus: »Necessarium dicitur, sine quo non contingit vivere tamquam concausa, ut respirare et alimentum animali necessarium est, impossibile enim est, absque his animal esse«.

Dicet quis: Si cibus eucharisticus animae necessarius est, sicut cibus corporalis corpori, ergo sine Communione mors spiritualis necessaria est; proinde peccatum jam non erit liberum, sed necessarium, quod repugnat: est enim peccatum l i b e r a legis transgressio. Respondetur: Peccatum est et manet omnino liberum. Necessitas enim peccandi non cadit in aliquod peccatum determinatum, sed in multitudinem occasionum peccandi, in quibus singulis peccatum vitari omnino potest, quum in tota multitudine omne peccatum vitari non possit. Simili modo inter millies millia hominum certe per longius tempus (etiam cum sufficienti Communione et oratione) unus vel alter mortaliter peccabit. Sed necessitas peccandi non cadit in hunc vel illum hominem determinatum, sed in totam multitudinem. Singuli homines peccatum omnino vitare possunt, tota multitudo autem omnino non potest, sed cum vera, stricta, obsoluta necessitate aliquo peccato afficietur. Et ita homo in tot et tantis periculis peccandi constitutus sine cibo eucharistico (saltem voto sumpto), longiore tempore supposito, aliquo peccato mortali afficietur. Potest vitare omne peccatum distributive, non potest colléctive. Eodem modo homo etiam veniale peccatum per totam vitam vitare potest distributive, non autem potest collective. Evenit igitur sine cibo eucharistico confortante mors spiritualis neccessario, sed nullatenus evenit necessario hic et nunc, sed tantum im longiore tempore.

tario in Joannem ita explicantur: »Quasi dicat: Vos putatis impossibile et incongruum, quod carnem meam manducetis, sed non solum non est impossibile, sed etiam et valde necessarium intantum quod nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis eius sanguinem, non habebitis, id est **non poteritis habere** in vobis vitam scil. spiritualem. **Nam sicut cibus corporalis ita est necessarius ad vitam corporalem, quod sine eo esse non possit: ita cibus spiritualis necessarius est ad vitam spiritualem, adeo quod sine ipso vita spiritualis sustentari non possit.**« Docet postea verba illa dominica continere hanc dupplicem veritatem: 1. sine manducatione spirituali neque infantes vitam habere (thes. IV), 2. Communionem. manducationem corporalem, esse necessariam adultis (thes. I)[3]) Mox in eadem lectione VII. p. 3 legitur: »Cibus iste spiritualis est similis quidem corporali in hoc quod **sine ipso vita spiritualis esse non potest, sicut nec sine corporali cibo vita corporalis,** ut dictum est supra.

In Summa theol. agit de thesi I in III 80, 11. In corpore articuli deducit illam ex thesi IV docens, manducationem spiritualem, omnibus ad salutem necessariam, continere votum Communionis, unde Communio data opportunitate eveniat necesse sit. Hoc modo ostendit, se Communioni vindicare necessitatem intrinsecam, et non tantum illam, quae ei ab extrinseco per aliquod praeceptum adveniat. (Bonaventura enim et alii qui post eum thesim I negant, sicuti Suarez, Lugo, plures recentiores, tantum hanc extrinsecam necessitatem admittunt). In »Sed contra« huius articuli pro thesi adducit Jo 6. 54, iterum significans, his verbis thesim I contineri.[4]) — Secunda objectio est, hoc sacramentum secundum III 73. 3 non esse de ne-

---

[3] Si postea dicit: »Sacramentum vero Eucharistiae est necessitatis quantum ad adultos tantum, ita quod recipiatur re vel voto secundum Ecclesiae instituta«, his ultimis verbis »secundum Ecclesiae instituta« nullatenus quae dixit revocat, sed provocat ad praeceptum ecclesiasticum tunc temporis sat recens, quo totalis abstinentia a cibo spirituali necessario prohibebatur.

[4] Probe animadvertendum, apud s. Thoman, ubi de Communionis necessitate agit, locum Jo 6, 54 esse argumentum ad intrinsecam necessitatem probandam, apud Bonaventuram, Suarezium, Lugonem aliosque hanc necesitatem negantes, esse obiectionem, et quidem objectionem, quam solvere frustra omnino conantur. Manet ille locus contra illos.

cessitate salutis. Responsum est: »Hoc sacramentum dicitur non esse necessitatis salutis sicut baptismus, quantum ad pueros, quibus potest esse salus sine hoc sacramento, non autem sine sacramento baptismi: quantum vero ad adultos utrumque est necessitatis.« Id quod terminis nunc usitatis ita exprimeretur: Baptismus est de necessitate medii ratione primae gratiae, Communio est usum rationis habentibus de necessitate medii ad perseverandum.[5]

Etiam in Distinctionibus nostram thesim habet, etsi minus expresse. IV Dist. 12, 3, 1 sol. 1. legimus: »Ea quae in hoc sacramento geruntur, habent similitudinem cum his quae accidunt in corporali nutrimento. Quia enim fit quasi continua deperditio naturalis humiditatis per actionem caloris naturalis et exercitium laboris, ideo oportet frequenter corporalem cibum assumere ad restaurationem deperditi, ne perditio continua mortem inducat. Similiter etiam ex concupiscentia innata et occupatione circa exteriora fit deperditio devotionis et fervoris, secundum quae homo in Deum colligitur; unde oportet quod pluries deperdita restaurentur, ne homo totaliter alienetur a Deo.« — Sequenti articulo (in »Sed contra« quaestiunculae 1.) adducit approbans verba Innocentii III: »Cavendum est, ne si nimium

[5] Habemus hic s. Thomae verbum ultimum, quod scripsit de thesi I. et quidem verbum valde clarum. Scribit propterea Benedictus XIV.: »Juxta doctrinam theologorum duce d. Thoma III. 80, 11 sacra Communio necessaria est necessitate medii (ad perseverandum) vel in re vel in voto« (De serv. Dei beatific. l. III. cap. 27 n. 19). S. autem Alphonsus: »Quaeritur 4, an Euharistia in re vel in voto sit medium necessarium adultis ad vitam spiritualem conservandam. Negant Suar. Vasq. Durand. etc. apud Salm. c. 3. n. 34. dicentes ad hoc alia esse media. Sed communis et verius affirmant Soto, Gonz. etc. Salm. n. 36 cum s. Thom. III. 80, 11 ad 2. Ratio, quia sicut vita corporalis diu non potest conservari sine cibo materiali, ita vita animae sine hoc cibo spirituali« (Moralis l. VI. n. 193). Saeculo 19. opinio illa Suarezii negans thesim I. facta quidem est communior, sed propterea non evasit verior. Rationes non afferuntur nisi inanes. Talis etiam est illa: esse alia media. Sunt quidem alia media, quae etiam necessaria sunt v. g. oratio, sicut ad vitam corporalem non tantum cibus, sed etiam aër necessarius est; sed non sunt alia media, quae sine cibo eucharistico sufficerent. Si talia essent, Christus non dixisset: »Nisi manducaveritis... vitam non habebitis« Si quis considerat pro illa opinione Suarezii, Vasquezii, Lugonis tantum rationes inanes afferri, et eam cum Jo 6 vera Traditione conciliari non posse, facile sententiam thesi I. enuntiatam veram habebit.

huius sacramenti sumptio defferatur, mortis periculum incurratur«, et pergit: »Ergo si omnino cessatur, est mortiferum.« — In solutione 1. huius articuli scribit: Nulli licet omnino a Communione cessare, quia Ecclesia statuit tempus, in quo fideles communicare debeant; unde qui omnino desistunt, efficiuntur rei transgressionis praecepti. Institutio autem Ecclesiae fuit necessaria: quia enim in quotidiana pugna sumus, vita spiritualis in nobis evanesceret, nisi aliquando cibum vitae sumeremus.« Est igitur Communio praecepta, quia est necessaria; non est tantum necessaria, quia praecepta. Postea in resp. ad 1. iterum dicit, etiam sine praecepto ecclesiastico hoc sacramentum esse necessarium, non simpliciter, ut sine quo non esset salus, sed ex suppositione finis, si scilicet homo in vita spirituali firmus persistere vellet«. Aliis verbis: Communio non est de necessitate salutis, intelligendo salutem simpliciter per se, absolute, abstrahendo a perseverantia; supposito autem fine perseverantiae, est necessaria.[6])

Addi possunt:

»Oportet primo considerare necessitatem institutionis huius sacamenti. Est autem sciendum quod sacramenta instituta sunt propter necessitatem vitae spiritualis. Et quia corporalia sunt quaedam similitudines spiritualium oportet sacramenta proportionari eis quae sunt necessaria ad vitam corporalem ... Ad vitam corporalem requiritur augmentum in qua primo invenitur generatio cui proportionatur baptismus, per quem regeneratur aliquis in vitam spiritualem. Secundo ad vitam corporalem requiritur augmentum per quod aliquis perducitur ad quantitatem et virtutem perfectam, et huic proportionatur sacramentum confirmationis, in quo Spiritus sanctus datur ad robur. Tertio ad vitam corporalem requiritur alimentum, per quod corpus hominis sustentatur et similiter vita spiritualis

[6] Longe aliter ac s. Thomas Suarez et Lugo illud praeceptum eclesiasticum concipiunt. Secundum s. Thomam praecipitur usus cibi spiritualis necessarii, praecipitur ipsa spiritualis nutritio. Secundum Suarezium et Lugonem autem praecipitur tantum externus actus, ita ut per sacrilegam Communionem (ubi sane nutritio spiritualis nullatenus locum habet) praecepto satisfiat. Haec autem sententia a Suarezio et Lugone propugnata, praecepto Communionis annuae satisfieri per sacrilegam Domini manducationem anno 1679. ab Innocentio XI. damnata est (propositio 55; vide Codicis juris canonici can. 861).

per sacramentum Eucharistiae reficitur.« (In I. Cor. cap. 11. lect. 5.). Similiter in S. th. III. 73, 1.[7])

»Sicut in vita corporali, postquam homo natus est et vires sumpsit, necessarius est ei cibus, ut conservetur et sustentetur: ita in vita spirituali post habitum robur necessarius est ei cibus spiritualis, qui est corpus Christi. Nisi manducaveritis carnem *Filii hominis etc.«* (Opusc. 7 In Symbolum Apostol. art. 10. Ed. Parma XVI 149a).[8])

»Sicut in corpore humano calor naturalis consumeret humidum radicale, nisi potus et cibus extrinsecus sumeretur, et per cibum extrinsecum sumptum conservatur naturae necessarium et deperditum restauratur, quia aliter vita in homine non duraret: ita spiritualiter ad vitae gratiam (vitam gratiae?) conservandam et augmentandam cibus spiritualis (de sacramento Eucharistiae loquitur) necessarius existit nobis.« (Opus. 52 de sacr. Euch. ad modum praedicamentorum cap. 6. Ed. Parma XVII. 180b).

»Non debet solum istud sacramentum (Euch.) ministrari per episcopum vel per presbyterum; potest enim per diaconum ministrari. Est enim sacramentum necessitatis, sicut baptismus et poenitentia.« (Opusc. 58. De officio sacerdotis, sub titulo De sacr. Euch. Ed. Parma XVII. 327b). Est eadem doctrina ac. S. th. III. 80, 11, ad 2. Baptismus, poenitentia, Eucharistia sunt sacramenta necessitatis; baptismus necessarius ad gratiam primo accipiendam, poenitentia ad gratiam recuperandam, Eucharistia ad gratiam baptismo acceptam vel poenitentia recuperatam conservandam.

---

[7] Semmer s. Thomas cibum eucharisticum quoad necessitatem cibo corporali aequiparat. Suarez autem contra talem aequiparationem polemizat (Disp. 40. s. 2. n. 24). Praedicandum est, sicut docet s. Thomas. Dicit enim Catechismus Rom.: Parochi partes erunt, fideles crebro adhortari, ut quemadmodum corpori in singulos dies alimentum subministrare necessarium putant; ita etiam quotidie hoc sacramento alendae et nutriendae animae curam non abjiciant; neque enim minus spirituali cibo animam, quam naturali corpus indigere, perspicuum est« (P. 2. cap. 4 n. 60. vel quaestio 60.). Huic loco omnino consonant, quae Leo XIII. et Pius X. de cibi eucharistici necessitate docent.

[8] Quoad genuitatem multorum opusculorum adhuc sub judice lis est. Illa adducimus tantum ad confirmationem eorum, quae dicta sunt. Continent enim eandem prorsus doctrinam, quae in operibus certo genuinis habetur.

Locum, qui thesi I. contradicat, inveni apud s. Thomam ne unum quidem.

Thesis II.

»Quidquid est effectus dominicae passionis, totum etiam est effectus hujus sacramenti. Nihil enim aliud est hoc sacramentum quam applicatio dominicae passionis ad nos.« His verbis explicat Jo 6, 51 (Panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita). Addit: »Manifestum est, quod destructio mortis, quam Christus moriendo destruxit, et reparatio vitae, quam resurgendo effecit, est effectus huius sacramenti.« (In Jo 6. lect. 6. ad finem).

Dices: Secundum priorem locum non tantum gratia sanctificans, sed etiam gratia actualis, character baptismalis et talia ab Eucharistia provenirent, quia etiam illa sunt effectus dominicae passionis. Responderi potest: Sane etiam illa sunt effectus Eucharistiae, inquantum est s a c r i f i c i u m a nobis oblatum. Per hoc enim sacrificium Deus propitius redditur generi humano ad omnes effectus passionis nobis impertiendos, ita ut sine hoc sacrificio a nobis oblato jam non vellet hunc ordinem gratiae conservare neque secundum illum agere. Inquantum autem Eucharistia est s a c r a m e n t u m, consideratur ut hostia nobis a Deo ad manducandum reddita, ut hostia manducanda, panis manducandus. In manducatione autem attenditur vitalis incorporatio. Vitalis autem in Christum incorporatio est semper cum gratia sanctificante, nunquam sine illa. Et ideo illa, quae possunt esse sine gratia sanctificante, uti gratia actualis, character baptismalis, confirmationis, sacerdotalis, habitus fidei et talia non tam pertinent ad Eucharistiam ut sacramentum, quam ad Eucharistiam ut sacrificium.

»Bonum commune spirituale totius Ecclesiae continetur substantialiter in ipso Eucharistiae sacramento« (III 65, 3 ad 1). Quae verba idem significare videntur quod dicit expressius Leo XIII. in sua encyclica eucharistica (Mirae caritatis): »Indidemque (ex Eucharistia) haurit habetque Ecclesia omnem virtutem suam et gloriam, omnium divinorum charismatum ornamenta bona omnia.« (Alinea »Haec pauca«).

»Oportuit esse sacramentum Eucharistiae, quod ipsum Verbum incarnatum contineret, caeteris sacramentis tamen in virtute ipsius agentibus« (IV Dist. 8, 1, 3 sol. 1): verbulum »ipsius« referendum est ad sacramentum Eucharistiae; nam, si ad »Verbum incarnatum« referretur, esset sensus: »caetera sacramenta agunt prae Eucharistia in virtute Verbi incarnati«,

quod sane falsum est. Sensus igitur est: Caetera sacramenta agunt in virtute Eucharistiae.

»Res huius sacramenti est unitas corporis mystici, sine qua non potest esse salus; nulli enim patet aditus salutis extra Ecclesiam, sicut nec in diluvio absque arca Noe, quae significat Ecclesiam« (III 73, 3). Repetit unitatem corporis mystici vitalem, cum qua est gratia et sine qua gratia non est, ex Eucharistia uti causa. Hoc facit hic quidem primo relate ad unitatem illam initialem, relate ad primam gratiam. Sed aequo jure omnis gratia ab Eucharistia repetenda est. Simili modo habet III 79, 3: »Hoc sacramentum habet virtutem ad remittendum qaecumque peccata ex passione Christi«.

Confirmatur thesis II. locis infra sub thesi IV. afferendis. Si enim prima gratia manducatione spirituali ex Eucharistia hauritur, aequo iure omnis gratia nonnisi ex illa hauriri poterit.

Thesis III.

Hanc non docet s. Thomas explicite, docet tamen implicite per thesim II. et IV. Si enim secundum thesim II. Eucharistia omnem gratiam sanctificantem dat, omnis acceptio gratiae sanctificantis erit manducatio Eucharistiae. Et si secundum thesim IV. acceptio primae gratiae est manducatio Eucharistiae aequo iure susceptio gratiae aliae talis manducatio erit.

Si quis vult potest hic remittere ad locum sequentem ex Opusculo 51. De Sacramento Altaris:

»Virtus vero Sacramenti est sanatio a damnatione mortis aeternae. Hanc virtutem Sacramenti crediderunt et gustaverunt spiritualiter omnes salvandi ab origine mundi, et quoditie gustant omnes boni Christiani« (cap. 17; Ed. Parm. XVII. 155 b). Ubi tamen probe distinguenda est manducatio justorum ante Christum a nostra manducatione, etiamsi haec sit mere spiritualis. Illi justi enim non nisi improprie et metaphorice Eucharistiam manducaverunt, quia ejus virtutem et effectum nondum suscipere potuerunt; Eucharistia enim, antequam esset, agere non potuit.[9] Manducaverunt igitur, inquantum susceperunt, quod nos per Eucharistiam suscipimus, scil. gratiam. Nos vero etiam per manducationem mere spiritualem proprie Eucharistiam spiritualiter manducamus, quia spiritus noster, anima, revera ex Eucharistia, fonte omnis gratiae, virtutem et vitam haurit. Si igitur dicitur, nos eundem cibum

---

[9] Manducatio etiam mere spiritualis Eucharistiae est »usus« huius sacramenti (Tridentinum Sess. 13 de Euch. cap. 8). Sed »usus sacramenti non potest esse ante ejus institutionem« (IV. Dist. 9, 1, 2 q. 4. obi. 2).

manducare quem illi manducaverint, valet hoc de Verbo, quod et illi manducaverunt et nos manducamus (Cf. I Cor 10, 3s: omnes eandem escam spiritualem manducaverunt, et omnes eundem potum spiritualem biberunt; bibebant autem de spirituali consequente eos petra; petra autem erat Christus). Sed differentia est in eo, quod illi manducaverunt Verbum incarnandum et sacramentandum; nos autem manducamus Verbum incarnatum et sacramentatum. Et inde provenit differentia non quidem in gratia sanctificante, sed in modo eam habendi. Nos enim habemus gratiam in unitate corporis mystici, hoc est per humanitatem Christi (haec enim est vitis, cuius nos sumus palmites), a qua pendet in fieri et esse, et pendet in hac vita ab eius humanitate sacramentata, quia habemus gratiam ratione sacramenti. Gratia autem justorum ante Christum nondum potuit ab humanitate Christi et Sacramento pendere, quum haec nondum essent. In hoc potissimum est inferioritas Veteris Testamenti et praestantia Novi.

Thesis IV.

Hanc videt s. Thomas, uti jam notavimus, contentam in verbis Christi apud Jo 6, 54. Dicit enim: »Notandum autem, quod haec sententia potest referri vel ad spiritualem manducationem, vel ad sacramentalem. Sed si referatur ad spiritualem manducationem, nullam dubitationem habet sententia« (In Jo 6 lect. 7 n. 2). »Nullam dubitationem habet«, hoc est: nemo dubitat (ita erat tunc, aliter nunc), quin mere spiritualis manducatio Eucharistiae omnibus etiam parvulis, sit ad salutem necessaria.

Alibi: »Dicendum, quod Dominus loquitur (scil. Jo 6, 54) de manducatione spirituali, sine qua non potest esse salus« (IV Dist. 9, 1 sol. 2 ad 1). Id est: Inquantum Dominus ibi ita generaliter loquitur, ut etiam verbis suis parvulos complectatur, loquitur de mere spirituali manducatione.

»Manifestum est autem, quod omnes tenentur saltem spiritualiter manducare, quia hoc est Christo incorporari, ut supra dictum est (73, 3 ad 1.). Spiritualis autem manducatio includit votum seu desiderium percipiendi hoc sacramentum ut supradictum est (73, 3), et ideo sine voto percipiendi hoc sacramentum non potest homini esse salus« (III 80, 11). Christo incorporari (intelligitur hic praecipue prima incorporatio quae fit in baptismo) est spiritualiter Eucharistiam manducare, quia incorporatio in Christum est res, virtus, effectus Eucharistiae (III 73, 3); percipere autem rem, vertutem, effectum Eucharistiae est sane Eucharistiam manducare.

»Hoc sacramentum ex seipso virtutem habet gratiam conferendi; nec aliquis habet gratiam ante susceptionem huius sacramenti, nisi ex aliquo voto ipsius, vel per seipsum, sicut adulti vel voto Ecclesiae, sicut parvuli, sicut supra dictum est (73, 3).[10] Unde ex efficacia virtutis ipsius est, quod etiam ex voto ipsius aliquis gratiam consequatur, per quam spiritualiter vivificetur« (III 79, 1 ad 1).

Ex ultimis duobus locis intelligitur, quomodo s. Thomas mere spiritualem manducationem Eucharistiae concipiat. Est ei perceptio virtutis Eucharistiae, verus effectus Eucharistiae, cum et ex tendentia ad Communionem. Longe aliter concipit hanc spiritualem Eucharistiae manducationem ac Bonaventura et Suares, qui utrumque (virtutem Eucharistiae percipere et ad Communionem tendere) ommittunt et putant, mere spiritualem Eucharistiae manducationem haberi formaliter jam per fidem et caritatem. Non ita, nam in Vetere Testamento erat fides et caritas, sed nulla spiritualis manducatio Eucharistiae proprie dicta. Si autem nunc in ordine messiano completo cum omni perceptione caritatis habetur spiritualis Eucharistiae manducatio, habetur propterea, quia omnis caritas et gratia ex Eucharistia, fonte omnis gratiae, suscipitur et ad Communionem tendit.

Thesis V.

Tenebat haec thesis temporibus s. Thomae animos aliquantulum plus quam nunc. Tunc enim Orientales magnopere vituperabant Occidentales, quod parvulis non amplius Communionem administrabant, et nonnullae ecclesiae occidentales adhuc putabant, antiquum usum administrandi esse retinendum Propterea quaestio agebatur, utrum manducatio Eucharistiae sacramentalis esset de necessitate salutis, concrete: utrum parvulis esset necessaria, et negabatur.[11]

[10] Difficultatem movet Lutz: Quidni parvuli salvarentur sine baptismo per solum illud votum Ecclesiae vel parentum? Responsio in promptu est: Non salvantur quia sine baptismo illud votum parvulis non applicatur, sed solo baptismo, quo et parvuli habitum fidei et caritatis accipiunt, ita sine baptismo neque illud votum parvulis imprimitur. Per baptismum solum anima parvuli ad Eucharistiam convertitur, ut ex ipsa vitam gratiae hauriat.

[11] Juvat referre, quae habet Denzinger de usu Orientalium confirmationis et Eucharistiae statim post baptismum parvulis administrandae: »Constantem confirmationis et Eucharistiae cum baptismo conjuctionem testantur eorum ordines omnesque, qui eorum ritus descripserunt. Praeterea Coptitarum patriarcha Christodulos in suis constitutionibus anni 1048 statuit, non licere baptismum absque communione administrare, item

Negat s. Thomae praesertim locis quatuor: primo: S. th. III 73, 3, ubi titulus: Utrum Eucharistia sit de necessitate salutis, secundo: loco huic parallelo IV Dist. 9, 1, 1 q. 2. tertio: S. th. III 65, 4, ubi generatim denegatur necessitas salutis (quoad singulos) sacramenti vivorum, quarto: loco huic fere parallelo IV. Dist. 7, 1, 1, q. 2, ubi denegatur necessitas salutis sacramentis vivorum, speciatim Confirmationi.

In 1-o loco docet, de necessitate salutis esse tantum votum Eucharistiae (quod pro parvulis habet ecclesia) non corporalem Eucharistiae perceptionem. — In 2-o loco dicit: »Gratia est sufficiens causa gloriae; unde omne illud, sine quo potest haberi gratia, non est de necesssitate salutis. Hoc autem sacramentum (Eucharistia) gratiam supponit, quia supponit baptismum in quo gratia datur, nec debet peccato praeveniri, quod gratia privet; et ideo quantum est de se, non est de necessitate salutis« (sol. 2). — In 3-o loco tradit, tantum baptismum et poenitentiam esse necessaria ad salutem sicut equus ad iter[12]) (excepto ordine, necessario pro communitate). — In 4-o loco docet, baptismum et poenitentiam esse necessaria ad esse vitae spiritualis, alia sacramenta tantum ad bene esse.

Statui autem his locis thesim V., nullatenus negari thesim I., vel aliis verbis: denegari Communioni necessitatem salutis simpliciter, absolute sumptae, abstrahendo a perseverantia quoad adultos, nullatenus denegari necessitatem salutis ratione perseverantiae, patet ex sequentibus:

Ebnessalus Abulbircat et auctor libri »scientia ecclesiastica« dicti. Refert etiam Bernatus, haec tam arcte servari a Coptitis, ut si urgente infirmitate puer vespere vel alia hora, qua missam cantare non liceat, baptizatus fuerit, sacerdos, mater et infans usque ad sequentem diem in ecclesia persistere debeant, ut infans communionem suscipiat« (Ritus Orientalium I. p. 39s). Si auctores thesim I. negantes hunc statum quaestionis considerassent, quatuor s. Thomae locis mox indicandis non contra thesim I. abusi essent. Sunt enim illi loci nullatenus de thesi I., sed sunt de thesi V. Nullatenus negatur necessitas Communionis ad perseverandum, sed negatur contra Orientales, Comunionem (et confirmationem) esse necessariam ad salutem parvulis.

[12] Est igitur Communio necessaria sicut cibus ad vitam, et etiam tantum necessaria, sicut equus ad iter, sed nota bene, ad finem diversum: ad perseverandum est necessaria sicut cibus ad vitam, ad salutem initialem autem tantum necessaria sicut equus ad iter; altius enim in coelum anima parvuli mortui ascendet, si non tantum baptizatus fuerit, sed etiam confirmationem et Communionem acceperit.

a. Ipse s. doctor III 80, 11 ad 2 explicat, se 73, 3 (ubi quaeritur, utrum Euch. sit de necessitate salutis) tantum denegasse Communioni necessitatem salutis quantum ad parvulos, quantum autem ad adultos huic sacramento necessitatem salutis convenire. Sumpsit igitur 73, 3 terminum »de necessitate salutis« in sensu restricto »de necessitate salutis ratione primae gratiae« hancque solam necessitatem Communioni denegavit. Ita in 2. loco superius allato habet: »Omne illud, sine quo potest haberi gratia, non est de necessitate salutis.« Simili modo alibi: »Illa sacramenta, quae ordinantur contra culpam, cum qua salus esse non potest, sunt de necessitate salutis« (IV Dist 17, 3, 1 sol. 1).

b. In illis locis quatuor supra allatis habet in »Sed contra« ad denegandam Eucharistiae (in 4-o Confirmationi) necessitatem salutis, argumentum hoc: parvuli salvantur per solum baptismum. Solidum argumentum, si agitur de necessitate salutis ratione primae gratiae. Sed argumentum omnino futile, si ageretur de necessitate salutis ratione perseverantiae. Perstultum enim esset, exinde, quod parvuli, qui tentationes non habent peccare non possunt, Communione non indigent, deducere, adultos, qui tam facile peccant et in tot ac tantis periculis peccandi constituti sunt, cibo eucharistico confortanti vel Confirmationis robore non indigere.

c. Si illis quatuor locis s. Thomas Communioni denegasset necessitatem salutis ratione perseverantiae, constanter sibi contradixisset: constanter enim thesim I. affirmasset locis supra sub thesi I. allatis et negasset illis locis quatuor.

Nihilominus Suarez et qui post eum thesim I. negant, volentes s. Thoman pro se habere, ad illos quatuor locos provocant. Sed frustra. In primo loco thesis I. non tantum non negatur, sed implicite affirmatur; statuitur enim illud votum, ex quo secundum III 80, 11 thesis I. deducitur. In tertio loco signanter dicitur: »respectu finis, de quo nunc loquimur«, h. e.: nunc loquimur de salute ut sic, non de perseverantia, de qua agemus postea scil. 80, 11. In secundo loco habetur quidem difficultas propterea quod subjungitur, Communionem fieri necessariam ex praecepto ecclesiastico; sed haec ipsa difficultas postea Dist. 12 iterum removetur, si dicitur, illud praeceptum esse necessarium et etiam sine illo esse communicandum, ne in pugna spirituali succumbamus. Etiam quartus locus est per se ambiguus:

sed quiquid sit de Confirmatione, de qua ibi praesertim agitur: relate ad Communionem res Distinctione 12. dilucidatur. Non sunt sane explicandi duo loci ambigui Distinctionum contra alios locos claros in hoc ipso opere et in allis operibus, praesertim etiam in Summa theologica. Neque sunt duo loci ambigui efferendi et omnes illi loci clari, quos sub thesi I. adduximus negligendi, ac si non existerent. Hoc enim illi theologi thesim I. negantes faciunt.

Caeterum manifestum est, doctrinam illorum theologorum in quaestione de Eucharistiae necessitate a doctrina s. Thomae prorsus deviare. Negant illi non tantum thesim I, sed etiam II, inde III et IV; V solam, quae est negativa, retinent, quatuor posivitis rejectis. Est autem doctrina s. Thomae hac in re non tantum illius, sed est etiam doctrina Patrum, documentorum ecclesasticorum, et deducitur ex ipsa Scriptura.

Scripsit **Aem. Špringer S. J.** prof. theol. **Sarajevi.**

Povijest marčansko-svidničke eparhije i crkvene unije u Jugoslavenskim zemljama.

Historia episcopatus graeco-catholici Marčensis-Svidnicensis et unionis ecclesiasticae in Jugoslavia

Dr. Janko Šimrak.

Summarium.

Praesens tractatus eo tendit, ut res gestas unionis Ecclesiarum in finibus Slavorum Meridionalium ob oculos ponat. Idem tractatus studiis archiviorum innititur. In hac prima parte disputatur de fontibus, qui in archivio archiepiscopali Zagrabiensi et in archivio Academiae Slavorum Meridionalium inveniuntur; de litteris episcopi graecocatholici Pauli Zorčić ad unionem Ecclesiae Orientalis cum Occidentali pertinentibus; de ceteris amplissimis fontibus historiae unionis. Deinde disputatur de secessione Uskokorum (»Perfugarum«) in Žumberak (Sichelburg), qui semper focum Ecclesiae graecocatholicae efficiebant et de eorundem statu religioso antequam de unione Ecclesiarum agi coeptum sit.

IZVORI I LITERATURA.

1. Nadbiskupski zagrebački archiv — »Archivum almae Ecclesiae Zagrabiensis«.

Marčansko-svidnička grčkokatolička eparhija nalazila se od početka svoga osnutka u najužem dodiru sa zagrebačkom biskupijom i sa zagrebačkim biskupima, jer je bila organizirana na njezinom teritoriju. Radi toga nalaze se u zagrebačkom nadbiskupskom arhivu najbolji izvori za njezinu prošlost i za prošlost unije u našim zemljama uopće. Među pismima, što su ih zagrebački biskupi primali: »Epistolae episcoporum Zagrabiensium«, i među pismima, koja su oni pisali: »Epistolae missiles«, nalazi se najbolja građa za povijest unije. Osim toga sačuvana su neka dokumenta u istom arhivu među: »Ecclesiastica«, »Libelli supplices«, »Fundationalia«, »Politica«. U tom sam

arhivu radio nekoliko godina. Rad je bio otežan time, što sam po velikim svescima morao bez ikakva kazala tražiti isprave. Prepisao sam sva važnija dokumenta i ona čekaju u mene spremljena za tisak na bolja vremena, kad će papir i tisak biti jeftiniji. Prije mene je studirao ovaj predmet u istom arhivu poznati povjesni istraživalac Radoslav Lopašić. Njegove prepisane isprave nalaze se u arkivu Jugoslavenske Akademije neuređene za tisak. Nakon mene studirao je povijest crkvene unije u nadbiskupskom arhivu Dr. Aleksa Ivić, koji je samo neka dokumenta objelodanio u »Vjesniku kr. zem. arkiva« u Zagrebu sv. II. god. 1916. i u godini 1917. i sve to preštampao u posebnoj knjizi pod naslovom: »Iz historije crkve hrvatsko-slavonskih Srba tokom XVII. veka«. Zagreb 1917. Dr. Aliksa Ivić ne griješi samo u tome, što donosi samo one isprave, koje su mu više manje u arhivu pod ruku došle tako, da ne daje jasne slike, nego još više u tome, što se u pisanju povijesti nikako ne može otresti stanovitih političko-kulturnih upliva tako, da njegov rad vazda imade jednu tendenciju, koja se ne bi smjela pokazivati kod objektivnoga povjesničara.

2. Spisi zagrebačkih biskupa Benedikta Vinkovića i Petra Petretića o uniji.

Dvojica biskupa zagrebačke biskupije mnogo su se bavila pitanjem sjedinjenja. To su bili Benedikt Vinković i Petar Petretić. Apostolski nuncij na bečkom dvoru Caspar Matej naložio je 31. marta 1640. god. biskupu Vinkoviću, da mu pošalje opširnu informaciju o uniji i o marčanskim vladikama.[1] Vinković je ubrzo udovoljio toj želji i poslao opsežnu informaciju 14. juna 1640. godine. Ona se nalazi u nadbiskupskom arhivu »Ecclesiasica« XI. A Vol. II. n. 2/70 u originalnom konceptu pisana na dvanaest velikih stranica. Za arhiv Jugoslavenske Akademije prepisao ju je odavde Kukuljević, gdje se

[1] Nuncij piše biskupu ,da je nedavno dobio njegova pisma od Kongregacije de propaganda fide, koja govore o postavljanju za vladiku Maksima Predojevića, koji je imenovan, ali nije potvrđen ni posvećen, barem ne zakonito, i koja je pročitao pred carem u posljednoj audienciji. Međutim, kako su informacije Vinkovićeve već stare gotovo godinu dana i kako su se sigurno prilike kroz to vrijeme znatno izmijenile, to ga moli, da mu pošalje o tom predmetu nove informacije. Pismo se nalazi u nadbiskupskom arhivu na čelu Vinkovićeva izvještaja.

ona nalazi pod signaturom: Codex No. DCCCCLXXXVIII. II. d 186. Puni je naslov ovom važnom spisu: »Benedicti Vinkovich, episcopi Zagrabiensis relatio et informatio de Valachis et episcopatu Valachorum seu Rascianorum legato apostolico ad aulam Caes. Viennensem anno 1640. data«. Na prednjoj strani napisano je: »1640. die 14. junii ratione episcopi et episcopatus ac conversione Valachorum. Informatio nova super fundatione episcopatus Vretaniensis pro Valachis in dioecesi Zagrabiensi et regno Sclavoniae residentibus facta, item de mediis circa conversionem eorundem Valachorum adhibendis. Ad Illustrissimum et Reverendissimum Dominum Caspar Mathaeum, Archiepiscopum Athenarum ac Sanctae Sedis Apostolicae apud Caesaream et Regiam Maiestatem Ferdinandum Tertium cum facultate legatum et de latere nuntium, iuxta benignum eiusdem mandatum facta ac Viennam Zagrabia ad eundem Dominum nuntium per Reverendissimum Dominum Benedictum Vinkovich, episcopum Zagrabiensem, anno 1640. junii 14. transmissa«.

Vinković u svojoj relaciji govori: »De fundatione episcopatus Vretaniensis pro Valachis in dioecesi Zagrabiensi residentibus«, »De nomine et Statu moderni episcopi Valachorum (Maximi Pietrovich)«. Zatim tvrdi, da »praetacti clerici et laici Raschiani in dioecesi Zagrabiensi residentes non solum essent schismatici, ut ex praemissis patet, sed etiam in multis pravis dogmatibus haeretici«. Iza toga govori: »De scientia episcopi et sacerdotum, item de statu et moribus Valachorum« i o sredstvima, kako bi se svidnički biskup i njegovi vjernici obratili na pravu vjeru. Među inim sredstvima preporuča Vinković, da »in principio praedicti Valachi in suo graeco ritu reiectis et purgatis erroribus conservandi essent. Ubi vero errores et schisma relinquerunt, ut in rebus divinis magis informandi essent, paulatim et ritus graecus apud illos sepeliri posset, sicuti factum est in Istria, Piuka et Carsia nec non in dioecessi Segniensi in Lich et Draga Vinodolensi ubi similes Valachi et similibus ritu et erroribus impleti opera bonorum pastorum catholicorum relicto ritu Graecorum et erroribus reiectis seque non amplius Valachos sed Croatas appellant«. Isto tako im se imade za prvi početak dozvoliti upotreba staroga kalendara, jer oni zovu novi kalendar novom vjerom, »donec in rebus magis instruerentur, caeremoniis catholicis ma-

gis asuescerent. Quibus ita factis ipsimet futuris temporibus usum veteris calendarii postponerent et novi calendarii usum assumerent«.

Isti je Vinković napisao 1642. godine 20. julija kralju u Beč pismo, u kojem se ispričava, da on kod obraćenja Vlaha ne traži vremenitih koristi, kao što mu se prigovara. Pismo se nalazi u »Ecclesiastica« XI. A vol. II. 8/87. u nadbiskupskom arhivu. Taj je biskup iste godine sastavio protest protiv osnutka vlaškoga vladičanstva i imenovanja Maksima Petrovića vratanjskim vladikom. Original se nalazi u Archivum almae ecclesiae Zagrabiensis. Ecclesiastica XI. A Vol. II. n. 8/76. Na hrptu stoji napis: »Contradictio et inhibitio ratione episcopatus Valachici Vrataniensis intitulati in diocesi Zagrabiensi fundati. Item ratione collationis eiusdem episcopatus Maximo Pietrovich, monacho Basiliano, per Ferdinandum Secundum facta«. Na koncu se nalazi pečat kaptola Čazmanskoga s primjedbom: »Lecta per capitulum. Gregorius Gorianzki, lector et canonicus Chasmensis manu propria«.

Petar Petretić poslao je caru i kancelaru u Beč 21. aprila 1662. g. prvi izvještaj po svom posebnom izaslaniku Matiji Slovenčiću.[2] Taj važni spis pod naslovom: »Informatio Petri Petretich, episcopi Zagrabiensis, de Valachorum in confiniis regni Sclavoniae degentium episcopatus origine, progressu et effectibus. Item si ultra tolerandus est, cui et qualiter conferendus ad hoc, ut fides catholica incrementum capiat et salus patriae minus periculi timeat« nalazi se u originalnom konceptu u nadbiskupskom arhivu. Prepis koncepta čuva se u arhivu Jugoslavenske Akademije. Petretić dosta opširno opisuje djelovanje prvih pet marčansko-svidničkih vladika i govori o bezakonjima, što ih oni čine sa svojim vjernicima.

U originalnom konceptu u nadbiskupskom arhivu »Ecclesiastica« XI. A vol. III. 8/153. i u prepisu u arhivu Jugoslavenske Akademije II. d 181 Codex n. DCCCCLXXXIX. nalazi se drugi izvještaj Petra Petretića pod naslovom: »Petri Petretich, episcopi Zagrabiensis relatio de episcopatu Svidnicensi anno 1667.

---

[2] Popratno pismo, što ga je Slovenčić dobio od Petretića, nalazi se u nadb. arhivu među: »Libelli supplices originales ad diversos scriptae. Tomus I. ad aulam n. 2.

caesari facta,« koju je poslao iz Varaždinskih Toplica dana 20 junija.

Vinković i Petretić su dva najzaslužnija zagrebačka biskupa, ali u pitanju unije učinili su velikih pogrješaka. Mjesto da su dobrom taktikom znali narod, svećenstvo i vladike uz sebe prigrliti i s njima lijepo postupati, oni su se odviše borili za to, da im novi siromašni doseljenici plaćaju desetinu; da narod prevedu na zapadni obred i da im vladike budu u svemu podložni kao njihovi vikari. Mora se već ovdje naglasiti, da je Sveta Stolica promatrala čitavo ovo pitanje s jednoga visokoga gledišta, da je u svakoj prilici branila samostalnost marčansko-svidničkoga vladičanstva i da je konačno njezino stanovište i pobijedilo. Krajiški zapovjednici, koji su imali pred očima samo to, da na granici prema Turcima organiziraju dobru vojsku, nastojali su da doseljenike što više zadovolje i zato su im isposlovali privilegija od kralja. Tako su se na jednoj strani našli kao zaštitnici doseljenika austrijski generali i kralj, a na drugoj su strani bili zagrebački biskupi i hrvatski staleži kao njihovi protivnici. Dakako da je to bilo od sudbonosne važnosti po daljnji razvitak doseljenika u plemenskom i vjerskom pravcu.

Izvještaji Vinkovića i Petretića sadržavaju dragocjenu građu za historiju marčansko-svidničkog vladičanstva, ali se mora naglasiti, da oni dosta toga pogrješno prikazuju sa svrhom, da očuvaju neokrnjenu svoju crkvenu i svjetsku jurisdikciju. Oni nisu računali sa golim činjenicama nego više s nekim starim pravima, koja nisu ništa vrijedila protiv novo stvorenoga stanja.

3. Poslanica Pavla Zorčića.

U arhivu Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti nalazi se pod signaturom IV. C. 46. Codex n. DCCCXIV. spis pisan crkvenom ćirilicom, koji nosi naslov: »Poslanica Pavla Zorčića, jerodjakona i kasnijega vladike s opravdanjem, zašto je ostavio vjeru istočnu a sjedinio se sa zapadnom, pisana g. 1663.« Spis je sastavljen u crkveno-slavenskom jeziku na šest listi u veličini običnoga arka, a napisao ga je »griješni ierodiakon Paysei Zorčić« u Zagrebu. Pavao Zorčić stupio je u mladim godinama u manastir Svetoga Mihajla u Marči, koji je bio ujedno i sjedište Marčanskih vladika. Iz poslanice se razabira, da je iguman manastira u ovo vrijeme bio »jeretikom« i zato je Zorčić

ostavio manastirske zidine i pošao u Zagreb, gdje ga je lijepo primio pod svoje okrilje zagrebački biskup Petar Petretić. Dok je boravio u Zagrebu, napisao je poslanicu, koja ima biti odgovor na jedno pismo nekoga jerođakona, u kojem je Zorčiću prebacio, da je »zakonoprestupnik« i da je zabacio kršćanski zakon. To je pismo dalo povoda Zorčiću, da je napisao poslanicu. Svojemu protivniku na početku piše: »Priemam rukopisanie Tvoie i razumel iesam, što mi pišeš oy niem emuže načelo lažno i srjeda, v konciže njest istina,« a zatim mu tumači, kako su se na istoku kod oholih Grka vazda javljala krivovjerja, a Rimljani su vazda čuvali nepokvarenu nauku. Ponajprije je ustao nečastivi Arije, koji je hulio na Sina Božjega i ubrzo zasijao bezbožnu nauku po istočnim stranama. Iza Arija došao je krivovjerac Makedonije, Nestorije i Eutihije. Zorčić nadalje opširno govori o Origenovom krivovjerju, o ikonoborcima, o izlasku Duha Svetoga od Oca i Sina i o florentinskom koncilu. Jakim dogmatskim dokazima dokazuje katoličku nauku o izlasku Duha Svetoga od Oca i Sina. Još raspravlja o kvasnom i beskvasnom kruhu na liturgiji, o čistilištu, o primatu rimskoga biskupa. U svim ovim pitanjima pokazuje mladi monah veliku okretnost i dobro bogoslovsko znanje. Ni danas ne donosi polemičko-dogmatsko bogoslovlje bolje obrane katoličke nauke. Poslanica Pavla Zorčića je jedini veći spis, kojim nam je ostao sačuvan od prvih marčansko-svidničkih vladika. On je za nas to važniji, što se njime otvara novo doba unije. Pavao je Zorčić prvi od svećenika i vladika istočnoga obreda, koji je na osnovu znanstvenoga istraživanja i studiranja upoznao katoličku nauku. On će odriješito poći tim putem i spasit će za crkveno jedinstvo ono, što se u onim teškim prilikama, moglo spasiti. Kako ću kasnije opširnije govoriti o radu Pavla Zorčića i o njegovoj poslanici, to će biti dosta, što se o tome na ovom mjestu kazalo.

4. Ostali izvori za povijest crkvene unije.

U arhivu Jugoslavenske Akademije nalazi se spis: »Valachicae gentis in regno Croatiae illocatae excessuum ac episcoporum ritus graeci cidem praefectorum notitia historica descripta ex manuscripto patrum Societatis Jesu ab anno 1666.—1670.« U istom arhivu u Lopašićevoj kolekciji nalazi se i izvještaj vicegenerala grofa Josipa Ivana Herbersteina o istočnoj crkvi i biskupiji svidničkoj ili Vretanjskoj.

Na ovom mjestu treba spomenuti i »Notitiae Praeliminares« Baltazara Krčelića, u kojima se na str. 433.—436. govori o vlaškim privilegijama u Ugarskoj, na str. 437.—439. o molbi Isaije Đakovića, metropolite rascianskoga, na carski dvor, u kojoj traži povlastice za svoj narod. O istim privilegijama govori se u starom prepisu, koji se nalazi u nadbiskupskom arhivu »Ecclesiastica« VI. n. 8/303 i koji sadrži privilegija data od cara Leopolda g. 1695. 4. marta. Kod spomenutoga »Balthazaris Adami Kercselich de Corbavia: De regnis Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae notitiae praeliminares« (Zagrabiae typis Antonii Jandera) na strani 431.—433. nalazi se pod naslovom: »Jurisdictio Graeci ritus unitorum episcopi« kratka povijest sjedinjene marčansko-svidničke episkopije.

U Gajevoj knjižnici u svučilišnoj biblioteci Sign. S. .M 10. B. 28. pod naslovom »Opuscula Varia ex historia patria« nalazi se spis »De Episcopatu Svidnicensi. Responsi conceptus ad intimatum cancelariae Hung. sub numm. 5181. (finis desideratur) Autogr.« To je koncept predstavke na devet listova na pola ispisanih u 4. Bit će predstavka zagrebačkoga biskupa Klobušickoga izrađena od Krčelića god. 1775. Manjka joj svršetak (cfr. Tadija Smičiklas u predgovoru k »Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium Vol. XXX. Scriptores vol. IV. Balthasari Adami Kercselich Annuae 1748.-1767. Zagrabiae 1902. Sumptibus Academiae scientiarum et artium pag. LV.) Ova se predstavka nalazi i u arhivu Jugoslavenske Akademije II. b. 149. u prepisu pod naslovom: »Miscellanaea historica«.

O marčanskoj grčkokatoličkoj eparhiji i o uniji nalaze se neka dokumenta u ovim štampanim djelima: Theiner Augustinus. Vetera monumenta Slavorum Meridionalium historiam illustrantia maximam partem nondum edita ex tabulariis Vaticanis deprompta et collecta. Edidit Academia scientiarum et artium Slavorum Meridionalium. Zagrabiae ex officina societatis typographicae 1875. tomus secundus: str. 116. 117. Petar Antonije, trojanski biskup i apostolski nuncij u Gracu preporuča u dva lista od 10. i 19. septembra 1611. kardinalu Borghesiju biskupa Simu Vratanju, koji želi preći u jedinstvo s katoličkom crkvom; str.

284. rimska kongregacija De propaganda fide daje upute g. 1771. 10. marta apostolskom nunciju Viskontiju, kako će poraditi, da se ukine nesjedinjena episkopija u Karlovcu (gornjo-karlovačka sa sjedištem u Pakracu); 306.307., gdje se radi o osnutku grčkokatoličke biskupije u Križevcima.

Nilles Nicolaus S. I. Symbolae ad illustrandam historiam ecclesie orientalis in terris coronae S. Stephani. Oeniponte typis et sumptibus Feliciani Rauch 1885. volumen II. 701.—818.; 1058. 1059. Nilles donosi ponajprije »Memoriale cancellariae regiae Hungarico-aulicae« iz god. 1751. i neka druga dokumenta o svidničkoj eparhiji i njezinim titulima (703.—729.). Zatim donosi u izvacima »Officii dioecesani Crisiensis relatio et respective demissa opinio super regulatione episcopatuum graeco-catholicorum per Hungariam, in specie de episcopatu Crisiensi: conformiter ad benigno-gratiosa Intimata de dato 27. Martii 1810.« To je memorandum biskupa Konstantina Stanića (730.—775.). U trećem dijelu (776.—818.) donosi neka dokumenta o radu isusovačkoga reda oko unije. Dokumenta se njegova protežu ponajviše na osamnaesto stoljeće, dok se o počecima unije i o šesnaestom vijeku malo govori.

Fiedler, Joseph. Beiträge zur Union der Valachen (Vlachen) in Slavonien und Syrmien. Wien. (Aus der k. k. Hof- und Staatsdruckerei. Karl Gerolds Sohn) 1867. p. 13.—41.

Fiedler, Joseph. Die Union der in Ungern zwischen der Donau und der Drau wohnenden Bekenner der griechisch orientalischen Glaubens. Wien (Karl Gerold's Sohn) 1862. p. 8—16.

Fermendžin, E. O. Rafo Levaković i Vlasi u Hrvatskoj. Starine. Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija. Zagreb 1888. Knjiga XX. p. 22.—32. Ovdje je prikupljen dragocjeni materijal, koji nam crta rad Levakovićev oko unije.

Reba, Dane. Izbornik za crkveno pravne odnose različitih katol. obreda s obzirom na istočno-katoličku crkvu u Hrvatskoj (Enchiridion constitutionum, decretorum, dispositionum, declarationum, instructionum selectiorum mutuam rituum catholicorum relationem ecclesiae orientalis ca-

tholicae in Croatia conspectumque contractum illustrans), Križevci 1911. 4° p. XXII. + 187. Premda se u ovoj knjizi radi ponajviše o pravnim odnosima, ipak se nalaze ovdje ondje isprave, ponajviše iz osamnaestoga stoljeća, koje imadu i za povijest unije vrijednosti.[3]

Schwicker, I. H. Zur Geschichte der kirchlichen Union in der Croatischen Militärgrenze. Eine geschichliche Studie nach den Acten des Archives der ehemaligen kőniglich ungarischen Hofkanzlei. Archiv für österreichische Geschichte herausgegeben von der zur Pflege vaterländischer Geschichte aufgestellten Commission der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Wien 1875. (Karl Gergod's Sohn) Band 52. p. 277—400. Schwicker je na koncu študije p. 368.—400. dodao 19 što izvornih, što neizvornih u prepisu dokumenata o uniji u Žumberku u osamnaestom vijeku. Velika je i neoprostiva griješka u ovoga pisca, što bi svom silom htio da na osnovi 19 dokumenata sastavi povijest unije u Žumberku, a još je veća u tom, što ova dokumenta krivo tumači prema svom subjektivnom mišljenju. On ne traži istorijske objektivne istine. Učenjak Nilles kaže o Schwickeru: »Zur Verbreitung der von Csaplovics zusammengetragener Irrthümer und Endstellungen hat unter allen neuren Schriftstellern Schwicker am meisten beigetragen.«[4]

Pojedine isprave nalaze se u ovim spisima:

Vjesnik zemaljskoga arhiva. Uređuje dr. Ivan pl. Bojničić Kninski. Zagreb. God. XV. (1913.) p. 102. 103.; god. IX. (1907.) p. 115.—147. (Ivić dr. Aleksa. Dolazak Uskoka u Žumberak)[5]; Arkiv za povesnicu jugoslavensku. Uredio Ivan Kukuljević Sakcinski. Zagreb 1852. knjiga II. p. 427. 428. (pismo Tome Krőna, ljubljanskoga biskupa od 1.

---

[3] Confer Acta academiae Velehradensis. Annus VII. Pragae Bohemorum 1911. p. 249.—251.

[4] Zeitschrift für katholische Theologie. Innsbruck 1884. p. 830. Isti učenjak nabraja mnogo toga, što je Schwicker od Csaplovicsa prepisao, i veli: »Id totum contra manifestam veritatem historicam vehementer repugnat« (Symbolae op. c. II. 712.).

[5] Kralj Ferdinand piše svojoj supruzi Ani o nastanjenju Uskoka u Vivodini. Dr. Ivić krivo drži (p. 140.), da se pod »Hertzogthumb« imade razumjeti mjesto »Hercegovina«. To je Vivodina blizu Žumberka.

oktobra 1629., u kojemu piše Vilimu Lammermannu, kako bi se mogli Uskoci obratiti na katoličku vjeru); Fermendžin, Eusebius. Acta Bosnae potissimum ecclesiastica. Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium. Zagrabiae 1892. vol. XXII. p. 384. 385. (Rengjić Albert, apostolski vizitator, šalje se s potpunom vlasti k Uskocima u Kranjskoj, Hrvatskoj i Slavoniji); Sladović, Manojlo. Pověsti biskupijah senjske i modruške ili krbavske. Trst 1856. p. 431—445.[6]

Od godine 1908.—1918. radio sam na ovoj raspravi u arhivu Jugoslavenske akademije i u arhivu zagrebačke nadbiskupije i evo iznosim pred širu javnost rodove svoga rada.

Držim, da mi je dužnost da na ovom mjestu istaknem, kako mi je velike usluge učinio preč. gosp. Janko Barlè, ravnatelj nadbiskupske kancelarije u Zagrebu, za vremena proučavanja nadbiskupskoga arhiva. Isto se tako sjećam s velikom zahvalnosti na pokojnoga predsjednika Jugoslavenske Akademije Tadiju Smičiklasa, koji mi je pokazao put u ovoj raspravi i ulio mi oduševljenje za rad.

5. Seoba Uskoka u Žumberak god. 1530.

Da uzmognemo razumjeti povijest marčansko-svidničkoga vladičanstva, moramo barem nekoliko riječi kazati o seobi Uskoka u Žumberak, koji je bio središte unije.[7]

U prvoj polovini šesnaestoga vijeka bile su turske navale na gradove na Uni i na jugu Velebita sve žešće. U oči Spasova dana 28. maja 1522. pao je u turske ruke tvrdi grad Knin, a malo za tim i grad Skradin. Na jugu Velebita opirao se još jedino grad Klis navalama turskim. Austrijski nadvojvoda

---

[6] Donosi ova važna dokumenta: biskup zagrebački Domitrović dariva Simi Vratanji, koji je prešao na katoličku vjeru, zemljište Marču 1618. god. (p. 431.—433.); Benzoni imenuje Teofila Pašića generalnim vikarom svih sjedinjenih u senjsko-modruškoj biskupiji 1739. g. (433.—434.); pismo bihaćkih građana kranjskom kapetanu Kacijaneru o kršćanima, koji žele prijeći na kršćansku stranu g. 1530. (p. 438.); pismo plaškog vladike Nenadovića g. 1745. zagr. biskupu o Branjugu, banskom namjesniku (439.—440.); carske odredbe za nesjedinjene (440.—443.); prosvjedno pismo dvojice župnika g. 1736. protiv instalacije plaškog vladike (443.—445.).

[7] O seobi Uskoka u Žumberak i uopće o povijesti Žumberka izradio sam prije 1917. g. opsežnu radnju, koja čeka na tisak.

Ferdinand pobojao se sada i za svoje pokrajine: Kranjsku i Štajersku. Radi toga je poslao iza pada Skradina svoga vojvodu grofa Nikolu Salmu u Hrvatsku, da bude na pomoć hrvatskomu banu Ivanu Karloviću. U proljeće 1523. g. preuzeo je nadvojvoda Ferdinand sam u svoje ruke obranu hrvatske krajine i hrvatskih tvrdih gradova na granici prema Turskoj. Osobito mu je bilo stalo do toga da vazda drži na granicama povjerljive i marljive uhode, koji su dojavljivali namjere Turaka, okupljanje i kretanje njihove vojske. Turci su to dobro znali i zato su na kršćane budnim okom pazili i stali ih jače progoniti nego ikada do sada. Kuripešić, pratilac i tumač latinskoga jezika kod poslanstva, koje je 1530. g. poslao Ferdinand sultanu Sulejmanu u Carigrad i kojemu je na čelu bio Nikola Jurišić i Josip Lamberg, namjesnik u Kranjskoj, pripovijeda u putopisu, da su Turci do sada dosta dobro postupali s kršćanima u Bosni, »ali sad ove godine, nakon što je Turčin osvojio najveći dio Hrvatske i veliki dio Ugarske podložio, počeo je oba spomenuta plemena (katolike i pravoslavne) jače teretiti i novim dancima mučiti. Najprije započe s tim, što po turskom običaju uzima svake godine iz svakoga mjesta troje, četvero ili petero muške djece, a uz to bira najljepše i najokretnije ..... Drugo uzima svake godine od osobe stare i mlade posebni porez od 30 ili 40 aspra. Treće uzima nekoliko aspra na svaku glavu stoke, na svaku njivu, vrt, livađu, gumno i na svaka vrata u kući tako, da se prevršuje svaka mjera. Uz to im Turčin ne da crkve popravljati, niti im dopušta da nove ziđu, jer misli, da će ih tako prisiliti, da se poturče. S toga su pomenuti kršćani obiju plemena vrlo nezadovoljni i može se misliti, da bi se jako rado u kršćanska mjesta preselili«.[8] Dalje pripovijeda Kuripešić, da su ih kršćani lijepo primali u svojim domovima, da su im kazivali svoju krutu nevolju. Kad su bili s njima na samo, počeše im govoriti, da željno očekuju Kristovu pomoć, koja će ih izbaviti

---

[8] Rad Jugoslavenske Akademije Zagreb 1881. knj. LVI., 140—196. Naslov je putopisu: »Itinerarium Wegrayss kün. May. potschaft gen Constantinopel zu dem Türkischen keiser Soleyman, anno XXX.«. Putopis imade 32 lista u osmini i deset drvoreza ponajviše bosanskih gradova. Naštampan je god. 1531.

iz turskoga tiranstva. Najgore im je to, što moraju pod silu u boj protiv kršćana.[9]

U ljeti g. 1530. došao je iz Unca jedan Uskok u Bihać i upozorio tamošnje kršćanske čete, da Turci dobro znadu za njihovu namjeru da provale u Tursku i da odande dovedu sa sobom što veći broj kršćana. U ovom slučaju radilo se o kršćanima oko Unca, Glamoča i Srba, koji su stajali u dogovoru s kršćanskim zapovjednicima na granici glede seobe, jer više nisu mogli podnositi turskih zuluma.[10] Početkom septembra te godine bilo je već sve ugovoreno, kako oni imadu prebjeći na kršćansku stranu. Sada nije bilo časa časiti. Ovi su kršćani ili morali što prije, pa makar i pred zimu, prebjeći na kršćansku stranu ili očekivati strašnu osvetu bijesnih Turaka. Oni su izabrali ono prvo. I doista već 9. septembra 1530. g. javlja ban Karlović iz Mutnice kapetanu Katzianeru, da će naskoro barem pedeset porodica Vlaha prebjeći na kršćansku stranu i da su oni dobri vojnici.[11] Dana 14. sep-

---

[9] Kuripešić veli, da su u Bosni tri narodnosti i tri vjere: prvo su stari Bošnjaci, koji su rimsko-kršćanske vjere, drugo su Srbi, koji se zovu Vlasi. »Ovi dolaze iz Smedereva i Beograda, a vjere su Sv. Pavla. Mi ih držimo za dobre kršćane, jer ne nalazimo da imade kakva razlika između njihove i rimske vjere.« Treći narod i treća vjera to su pravi Turci. Kuripešić je krivo zabilježio za pravoslavne, da su vjere sv. Pavla. To je valjda po tomu mislio, što ne priznaju sv. Petra za nasljednika Hristova, pa je mislio, da su pristaše drugoga od prvih apostola sv. Pavla. Sekta Pavlinaca ispovijedala je dualizam Manisov i Marcionov. Zabacila je svećenstvo i sakramente, slike i kipove. Pripisuju joj licemjerstvo i veliku ćudorednu pokvarenost. Sami su se nazivali »kršćanima« za razliku od »Rimljana«. Ime dobiše odatle, što su iskazivali posebno štovanje sv. Pavlu, čije su poslanice uz evangjelje sv. Luke pribrajali Sv. Pismu. Kuripešić dakle nije mogao misliti na ove Pavlince, jer veli za pravoslavne, da su dobri kršćani i da među njihovom vjerom i katoličkom nema nikakve razlike. Ni na Bogumile nije mogao misliti, jer su s njima, u koliko se do ovoga vremena nisu poturčili, Turci dobro postupali. O Pavlincima cfr. Döllinger. Beiträge zur Sektengeschichte des Mittelalters I. (1890.).

[10] Franz Schumi, Archiv für Heimatskunde II. 176. prema Katzianerovoj korespondenciji u kranjskom zemaljskom arhivu. Dana 26. istoga mjeseca javlja Ivan Lenković, zamjenik zapovjednika bihaćke tvrđave, da su na kršćansku stranu uskočila trojica odličnih Turaka (kršćana iz Turske) cfr. Schumi ibid.

[11] Monumenta spectatia historiam Slavorum Meridionalium. Volumen XXXV. (Monumenta Habsburgica regni Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae vol. I. collegit et redegit Aemilius Laszovski). Zagreb 1914. p. 411.

tembra javlja Karlović istome Katzianeru, da su Uskoci već stigli na kršćansku stranu.[12] To isto piše podkapetan bihaćke općine Pavle Rebrović sa svima plemićima bihaćkim, sa župnikom i sa svim svećenstvom i sa svim građanima, da su Uskoci došli na kršćansku stranu pod vodstvom Vladislava Stipkovića i da su trećega dana iza svoga bijega preko granice kod Bihaća potukli jednu tursku četu, koja je po svoj prilici pošla za njima u potjeru.[13]

Uskoci su prebjegli s porodicama i sa svim imanjem, koje su mogli sa sobom ponijeti. Silom su morali probiti turske straže na granici. Na čelu im bijaše spomenuti Vladislav Stipković, glamočki vojvoda, a s njime su bile mnoge harambaše, koje su se po gorama potucale boreći se za krst časni i slobodu zlatnu. Dok su oni bili u Turskoj, obećavali su im zlatna brda i doline, a kad su prešli na kršćansku stranu, svi su ih prezreli i ostavili. Siromašni narod nalazio se u najvećoj bijedi bez kuće i kućišta. Našao se ipak jedan odlični hrvatski velikaš u osobi Ivana Kobasića, gospodara grada Brekovice i Žumberka.[14] On im je davao potpore u živežu i novcu i na

---

Tu se govori, da će uskočiti »multi vel quinquaginta homines cum familiis«. I Krčelić je otisnuo ovaj list u djelu: »De regnis Dalmatiae, Croatiae, Sclavniae notitiae praeliminares op. c. 343., 344.; Schumi, Archiv I. 130.

[12] Monumenta XXXV., 415., 416. Karlović moli u pismu, da se Uskocima dadu što prije naselja, jer da su oni »prvaci među vojnicima i poglavice Vlaha, koji su mnogo škodili ovome kraljevstvu i Koruškoj, dok su bili u Turskoj. Sada su se vratili k vjeri kršćanskoj i štogod su zla učinili kršćanima, to će nadomjestiti dobrotom i prolijevanjem krvi protiv Turaka... Tako ćemo moći kroz neko vrijeme osigurati ovu krajinu, jer sada nije nitko toliko pustošio ovo kraljevstvo i druga kraljevstva kao upravo ovaj vlaški narod.

[13] Monumenta XXXV. 418., 419.; Kercselich, Notitiae praelim. 350. U pismu se uvjerava da Uskoci nisu prebjegli radi prevare nego, da valjano i pošteno služe kraljevstvu.

[14] Kobasići su držali grad Brekovicu na Uni, koji je bio udaljen od Bišća u sjevernom pravcu tri dana hoda. Najstariji Kobasići, koji se spominju kao gospodari Brekovice, bijahu 1488. braća Matko i Jurko. Početkom šesnaestoga vijeka upravljao je tim gradom Andrija Kobasić, a poslije njega Ivan. Na saboru u Cetinu 1527. birao je Ferdinanda među ostalim i »Ioannes Kobazych de Brikowicza« (Monumenta vol. XXXIII. Acta Comitialia regni Croatiae, Dalm. et Slav. vol. I. Dr. Ferdo Šišić. Zagreb 1912., 50). Kod podjele konjanika pripalo je Kobasiću od 800 15. (ibid. 64.). God. 1526. bio je Ivan Kobasić na čelu poslanstvu, koje su hr-

koncu ih je naselio na imanjima grada Žumberka i to u jugoistočnom kutu današnjega okružja na teritoriju župa Grabar i Pećno. Jedan se dio Uskoka naselio u susjedstvu grada Ozlja, koji je tada pripadao Stjepanu Frankopanu, dakle na teritoriju današnjih župa Kašt, Sošice i Pećno. Da li su se Uskoci zimi godine 1530. naselili i u sjevernom i sjeverno-istočnom dijelu žumberačkoga okružja na teritoriju današnjih župa Mrzlopolje i Stojdraga, teško bi bilo reći.[15] Samo znamo to, da se opat

vatski velikaši poslali caru u Augsburg. Ferdinand je poslanstvu doznačio hiljadu forinti, koji su se imali među velikaše razdijeliti. Tom je prilikom Kobasić dobio i grad Žumberak, da se imade kamo sklonuti, ako Turci zauzmu Brekovicu. Do toga vremena bili su gospodari Žumberka plemići Semići. (Lopašić Radoslav, Bihać i bihaćka krajina. Zagreb 1890. 123—131; Schumi, Archiv II. 174—175.; Vaniček Fr., Spezialgeschichte der Militärgrenze I., 1—14. — Sa Kobasićima u Žumberak došla je po svoj prilici i većina žumberačkih čakavaca u današnjim župama Kalje, Oštrc i Podžumberak. Rimokatolici žumberački po jeziku su ikavci. Jedni od njih govore »što«, drugi »kaj«, a drugi opet »ča«. Muškarci govore većinom »što«, a žene »ča«. Većinu žumberačkih rimokatolika moramo pribrojiti čakavskom narječju (cfr. Skok Petar, Mundartliches aus Žumberak [Sichelburg] Archiv fü slavische Philologie XXXII. Berlin 1911. 363—383.). Čitava hrvatska okolica u provincijalu govori kajkavskim narječjem. Već nam ovo dokazuje, da su se oni ovamo doselili. Ta se seoba izvršila prije seobe Uskoka. Županić veli, da su došli iz okolice Bihaća, iz Bosanske Krajine, gdje je u 15. i 16. vijeku vladao čakavski govor (Županić Dr. Niko Žumberčani i Marindolci. Beograd 1912., 5—8). Ovo Županićevo mišljenje moglo bi se samo u toliko prihvatiti, da je Bosanska Krajina bila prolazna domovina, u koju su se oni doselili s juga od Jadranskoga mora, jer mnoge riječi odaju, da su oni živjeli u primorju, gdje su došli u dodir s romanskim elementom. Lopašić (Žumberak. Zagreb 1881.) drži, da su žumberački rimokatolici starosjedioci. Smičiklas (Povijest Hrvatska II., 128) misli, da su nekoji žumberački rimokatolici došli iz Senja. To će biti manje vjerojatno, ko što je posve neosnovano, da su žumberački Uskoci došli iz Senja nakon 1617.

Kobasić je sa svojim sinovima imao mnogo muke da spase Žumberak od navala Petra Erdödija, Jastrebarskoga vlastelina, samostana u Pletarju i Kostanjevici (cfr. Monumenta XXXV. 277.—278., 347.; Schumi, Archiv II., 179., 180. prema korespondenciji Katzianerovoj, koja se čuva u kranjskom zem. arhivu).

[15] Kobasić piše u pismu od 7. oktobra 1530. Katzianeru među ostalim i ovo: »... bojeći se, da se (Uskoci) opet ne povrate u svoju staru domovinu iz ove krajine, videći, da su ih svi prezreli i ostavili, u tom sam, koliko mi je bilo moguće, poslužio kraljevskom veličanstvu podupirajući ih i živežem pomagajući. I evo poslao sam ih u grad Žumberak (Monumenta XXXV., 432., 433.). Da su prve uskočke familije bile naseljene u današnjoj

kostajničkoga samostana prepirao s Kobasićem radi nekih imanja žumberačkoga vlastelinstva. Možda je ova razmirica odatle nastala, što je Kobasić u blizini toga samostana naselio Uskoke, koji su mu bili nemili gosti i zato ih se želio na svaki način riješiti. Da su oni bili nemili gosti, svjedoči napis na ulazu u nekadašnji samostan u Kostanjevici, koji tamo još danas stoji i koji glasi: »Nec fures, nec latrones, nec Valachi intrabunt in regnum coelorum«.

župi Grabar i Pećno, vidi se iz pomenutoga pisma Kobasićeva u kojem moli Katzianera, da izda strogi nalog kastelanima Erdödijevih imanja oko grada Lipovca, da puste u miru Uskoke. Matija Tatarić i Franjo Domonjaj izJastrebarskoga u svom pismu Katzianeru od 8. listopada ograđuju se protiv naselja Uskoka u Žumberku, jer bi se odatle mogla dogoditi mnoga zla (Monumenta XXXV., 434). U istoj stvari piše ponovno Kobasić Katzianeru 16. oktobra (ibid. 437). Kastelani odvraćaju 2. novembra i traže od Katzianera, da makne »turske Vlahe« iz onoga kraja, jer ih oni ne će u miru pustiti (ibid. 443). Potpis kastelana glasi: Franciscus Domonyay et Mathias Thatharych, castellani in Okych, Lippovecz et Jaztrebarszka«. *Međutim siromašne Uskoke nisu progonili samo* Jastrebarski grofovi nego se njima pridružio i Stjepan Frankopan, gospodar Ozlja. Gaspar Karšan, kapetan u Metlici, piše Katzianeru 23. oktobra 1530. da je Juraj Gušić, upravitelj Stjepana grofa Frankopana, izjavio, da će se jednoga dana podignuti i »Uskoke zajedno sa ženama i djecom podaviti, ako ih Kobasić tamo naseli« (ibid. 411). Iz ovoga se vidi, da je jedan dio Uskoka iz prve seobe bio naseljen u blizini Ozlja, dakle na zemljištu današnjih župa Kašt i Sošice.

U urbatu žumebračkoga vlastelinstva od godine 1531., dakle nakon prve seobe, spominje se »Petznu« (Pećno) sa 8 selišta, »Golaickh« (Goljak) sa 4 selišta, »Draschbergkh« (Drašći Vrh) sa 6 selišta. U istome se urbaru spominje »Sopoth« (Sopote) sa 7 selišta, »zu der nidern Suschitz« (Sošice) sa 4 selišta. U tim selima živu danas gotovo isključivo grkokatolici, dakle Kobasić je ta selišta i druga u njihovoj okolici dao Uskocima iz prve seobe. Međutim svi Uskoci nisu mogli biti smješteni *na imanjima Žumberka, nego su jedni ostali sa svojom stokom u južnoj* Kranjskoj, gdje su dobili badava pašu (Schumi, Archiv I., 134). Druge je Katzianer uzeo kao martoloze u vojsku i nastanio ih u Vinici na Kupi. Oni su četovali u Turskoj. Sav plijen je pripadao njima. Radi toga se tuže na Katzianera, što im prebacuje, da mu od plijena nisu »ništa darovali«, i na kneza Jurja Zrinjskoga, što im je oteo »jednu ženu Turkinju i poslao je na njihovu sramotu u Tursku«. Sve sužnjeve, što su ih iz Turske doveli, pokrstili su osim one žene, koju su darovali Lambergu (ibid. 463). Potpisali su se u pismu: »Martulozi«.

6. Daljnje seobe Uskoka u Žumberak.

Spomenuli smo, da su prvi Uskoci došli iz krajeva oko Unca, Glamoča i Srba, dakle sa sjevernoga podanka Dinare planine.[16] Međutim treba naglasiti, da to nije bila njihova stalna domovina nego da su oni tu bili došljaci sa juga. To najbolje pokazuje njihov jezik, koji imade mnogo romanskih riječi[17], a osim toga za neka se imena zna, da potječu sa juga Dalmacije.[18]

Iza ove prve seobe redale su druge jedna za drugom. Tako je ljeti u godini 1531. zabilježena velika seoba Uskoka iz porječja rijeke Cetine u Dalmaciji, dakle s južnoga podanka Dinare planine.[19] Ovi su živjeli u najvećoj bijedi u krajevima južne Kranjske od 1531.—1534. g.[20], dok nije konačno otkup-

[16] Rijeka Kupčina dijeli danas Žumberak na dva dijela. Na desnoj strani u općini Sošice stanuju tako zvani »fužinari«, a na lijevoj »maslari«. Ime »fužinari« potječe po svoj prilici iz vremena Marije Terezije, koja je odredila, da se u Žumberku podignu tvornice željeza. Budući da su ljudi imali raditi u pećima-furunama, prozvani su furundžije, a od toga nastade kraća riječ »fužinari«. »Maslari« dobiše svoje ime odatle, što su timarili stoku, pravili maslac, sire sirili i prodavali po okolišnim mjestima u Kranjskoj i Hrvatskoj. »Maslare« zovu još i »skorupanima«, jer su uvijek imali u stapu skorupa i jeli mlaćenicu. I jedni i drugi čisti su štokavci, ali pokazuju dosta velike jezične razlike, osobito, što se tiče akcenta. »Fužinari« govore čistim hercegovačkim narječjem: Našô, prošô, kázô, a »maslari« imadu stari naglasak i stare oblike u govoru. Oni govore: našâ, prošâ, došâ, bȉja, tûka, pȕka, 'vâj, 'nâj, vodê, dâj mene, kablȉna, bublȉna, lisȉca. U selima Sopotama, Kekićima i Sošicama, koja stoje na granici između »maslara« i »fužinara« govori se pomiješano »maslarsko« i »fužinarsko« narječje. Kako smo vidjeli »maslari« su došli prije »fužinara«, ali ne svi, jer su kršćani iz pomenutoga područja pomalo dolazili i bježali pred Turcima osobito onda, ako su vidjeli, da se s prebjeglicama dobro postupa na kršćanskoj strani.

[17] Petar Skok, Mundartliches aus Žumberak op. c.

[18] Prema urbaru vlastelinstva u Žumberku od 1656. god. nalazimo selo Šimrakoviće (Koblar A. Izvestja muzejskega društva za Kranjsko VIII. 1898. 214.). To je iskrivljeno od Šimrak, koje pleme potječe iz okolice Erceg Novoga..

[19] Cfr. Schumi, Archiv II. 183.; Monumenta XX. (Lopašić, Spomenici hrvatske krajine III., Zagreb 1889., p. 387.)

[20] Klun V. F., Archiv für die Landesgeschichte des Herzogthums Krain I. Laibach 1852. g., 38.; Mittheilungen des historischen Vereins für Krain Laibach 1849., 68. i god. 1851. 28, gdje je u cijelosti otisnut nalog

ljeno žumberačko vlastelinstvo za njihova naselja.[21] Iza toga su slijedile seobe iz okolice Srba u godini 1538. i 1539.[22]

Uskocima su u početku zapovijedali uskočke vojvode, koji su upravljali seobama i bili vojnički vođe naroda i njegovi predstavnici pred vlastima.[23] Godine 1540. imenovan je Bartol iz Ravena prvim uskočkim kapetanom i upravljao je njima sve do 1543. Turci su na sve načine nastojali, da Uskoke natrag prevedu u Tursku, jer im je ovaj pokret za seobom bio vrlo neugodan. Zato su po više puta na granice dolazili s velikim četama, da odvedu Uskoke natrag u Tursku. Tako je godine 1592. imao Hasan prodrijeti u Metliku i odande sve do Mrzlog Polja, da povede nezadovoljne Uskoke sa sobom. Žumberački kapetani znali su vazda spriječiti ove namjere Turaka.[24]

Za Uskoke, koji su kasnije dolazili, otkupljena su imanja vlastelinstva u Mehovu i jedan dio imanja samostana u Kostanjevici i Pletarju.[25] Uskočki kapetani iz ovoga doba spominju

---

Ferdinanda od 24. aprila 1532., da se Uskoci nasele na neposjednuta zemljišta u Krasu, Poljanama i Kostelu. Confer: Schumi, Archiv II. 185. etc.

[21] Kranjski staleži pišu 14. marta 1533. Ferdinandu, da bi se Uskoci najradije naselili u Žumberku i po gorama do Metlike i Mehova, zatim na imanjima opatije Pletarje i Kostanjevice, a osobito u »Kaltenfeldu« (Mrzlopolje) i »Herzogthumbu« (Vivodina) i u obližnjim mjestima. (Copeybuch der krainer Landschaft u zem. ljub. arh. Kriegshandlung II, 35. apud Schumi, I., 135.

[22] Vjesnik zem. arhiva. Zagreb 1907. IX. 125 etc. Schumi, Archiv II. 188. etc.

[23] Kod druge seobe Uskoka spominju se četiri vojvode: Vuk, Milak, Resan i Juraj. Oni su potpisali molbu na Ferdinanda u jeseni 1533. (Vjesnik zem. Arhiva. Zagreb 1907. IX. 118.) Resan Šimunović je dobio poveljom cara Ferdinanda izdatom 6. juna 1535. tri selišta u Grabru. (Vjesnik IX., 122., 123.). Kasnije su se Šišmanovići prozvali Gvozdanovići i dobili su plemstvo 1586. god. radi zasluga vojvode Resana. Juraj Radivojević dobio je u Sošicama 1538. posjed i plemstvo (ibid. 123., 124.).

[24] Tursku vojsku vodili su 1542. do Kupe »vlah« Radivoj i Vladislav Stipković iz Glomača, koji je prebjegao u Tursku. (Starine XVII. 175.)

[25] Opat samostana u Kostanjevici morao je odstupiti Uskocima selo »Jerobitz« (Cerovicu) sa devet selišta (Schumi, Archiv I, 148.), samostan u Pletarju Osunju sa osam selišta (»Zu Osseinikgh«). Tu se ne može misliti na selo Osojnik u poličkoj općini Semič, jer tamo nije samostan u Pletarju imao svojih imanja, niti su tamo kada stanovali Uskoci. Ovdje se misli na selo Osunju blizu Cerovice na kranjskoj granici. Isti je samostan morao

se Ivan Vernek (1543—1546.), Lenković (1546—1565.) i Gašpar Rab.[26] Novi Uskoci neprestano su dolazili. Valvazor pripovijeda, da je u godini 1597. došlo u Kranjsku na jednom 1700 Uskoka sa ženama i djecom.[27] I godine 1600. porasao je broj Uskoka iz turske carevine.[28]

odstupiti »Stodras« (Stojdragu) sa sedam selišta, »Klein-Kravyakh« (Mali Kravjak) sa dva i »Nässelich« (Nova Sela) sa dva selišta. Gjuro Zobelsberg morao je da dade Uskocima dva naselja u »Staindorfu« (Kamenica) i u »Malenitz« (Malinci) jedno selište. Stjepan Semenić morao je da odstupi neke posjede oko Metlike. Godine 1573. tuži se Iv. Valvazor, gospodar vlastelinstva Thurm am Hart, da mu Uskoci u Osunjoj ne će plaćati desetine (Schumi, Archiv II., 192., 193.

[26] Uskoci, koji su prije naseljenja u ovo doba lutali po Kranjskoj, bili su izvrženi teškim progonima. Jednom su se protiv njih pobunili domaći seljaci i ugrabili im svu stoku. Okolni plemići ubijali su ih bez ikakve zadovoljštine (Schumi, Arhiv I, 140—142). Radi toga dolazilo je kod Uskoka do pravih buna. Takvu je jednu bunu digao 1565. Šovat Popović, vojvoda. Početkom godine 1566. upravljaju Ivan Žuičić i Voja Garapić molbu kranjskim staležima, da se Uskocima pomogne (ibid. 151., 152.)

[27] Die Ehre des Herzog. Crain² XII. (IV.) 76b.

[28] Za ove misle neki, da su bili naseljeni u Gomirju. Dr. Aleksa Ivić preštampao je iz Vjesnika kr. zem. arhiva za god. 1918. i 1921. u posebnoj brošuri radnju o »Prvoj srpskoj seobi u Žumberak«. Zagreb 1920. Ivić se dosta dugo zadržava na pitanju, da li se Žumberčani imadu smatrati Hrvatima ili Srbima. Kod tog treba ukratko kazati ovo troje: prvo to je pitanje danas riješeno. Dioba između Hrvata i Srba je provedena, svakako na štetu Hrvata zahvaljujući politici hrvatskih velikaša i kasnijih protivnika »Vlaha« od 1848. Drugo treba naglasiti, da pravoslavna vjera nije jedini kriterij, da je neko Srbin, kao što nije ni katolička, da je neko Hrvat, premda se na tom osnovu provela dioba. Treće treba da se nadoda, da su Uskoci Žumberački došli, kao što vidjesmo, iz krajeva, gdje se miješalo u ovo doba hrvatsko i srpsko pleme, a koji su krajevi nekada bili čisto hrvatski. Doseljeni elemenat imade dosta romanske primjese. On je bio više manje neutralan. Ovisilo je o uplivu, ko će ga za sebe predobiti: da li Hrvati ili Srbi.

Bibliografija.

Sv. Kvirin Biskup i mučenik grada Sisciae [Siska].

Nuovo Bullettino di archeologia cristiana Anno 1916., 1917., 1918., 1919., 1920. (XXII., XXIII., XXIV., XXV. XXVI.) Roma 1916.—1920.

U ovomu časopisu, utemeljenu god. 1863. od oca kršćanske arheologije I. K. Derossi-a, kao Bullettino di archeologia cristiana, a iza njegove smrti god. 1895., nastavljen od njegovih učenika kao Nuovo Bullettino di archeologia cristiana, ima višekrat spomena i o kršćanskoj arheologiji i hagiografiji naših krajeva, kao što i onih drugih djelova Evrope, i ako se časopis pretežno bavi arheologijom grada Rima.

Da upoznamo naše čitaoce samo s onim što se nas tiče u ovomu časopisu i to zadnjih godina 1916.—1920.

Prigodom zadnjih iskopina ispod i iza bazilike sv. Sebastijana u Rimu, u tako zvanoj »Platonia«, gdje su kroz 250 godina bili pokopani poglavice Apoštola Petar i Pavao, na Via Appia, a gdje je bio pokopan i sv. Kvirin biskup Siska (Sisciae), došlo se je do važnih otkrića i glede ovoga sveca, mučenika prvih godina IV. v. pod Dioklecijanom dne 4. lipnja i pravoga položaja njegova groba, kao što rek bi i prenosa njegova tijela iz Panonije u Rim.

Netreba da se napominje ovdje sve što se dosad o njemu pisalo,[1] kako je on biskupovao u Sisku, te preko progonstva Dioklecijanova bio odveden iz ovoga grada u grad Sabaria (Stein am Anger, Subotište—Szombately), gdje je stolovao rimski predstojnik, da bude ondje osudjen i mučen; kako je bio bačen u rijeku Rab (Arabon), pritok Dunava, kamenom vezanim o vrat; kako je plivao nad vodom kroz neko vrijeme na očigled kršćana, nadošlih na obalu rijeke, proseći njegov blagoslov; kako je bio progutan od valova, a kasnije nađen od kršćana malo dalje od mjesta gdje bijaše potonuo; kako je ondje bio sagradjen locus orationis, a odavle njegovo tijelo bilo preneseno u grad Sabaria i pokopano ad Scarabatensem portam, kroz koju se iz Sabarije izlazilo prema gradu Scarabantia (Šoprunj, Oedenburg) i t. d.

Nego za provale varvarskih naroda koncem IV. v., bio je on prenešen u Rim:[2] »facta autem incursione Barbarorum in partes Pannoniae, populus Christianus de Scarabatensi urbe Romam fugiens, sanctum corpus Quirini Episcopi et Martyris afferentes,

[1] Sr. Acta SS. mensis Junii dies 4.; Farlati, Illyricum Sacrum V p. 319. sl.; De Rossi u Bullettino di archeologia cristiana 1894. str. 147. sl.; Ritig Sv. Martyrologij srijemsko-panonske metropolije u Bogoslovnoj Smotri 1912., str. 264. sl.

[2] Acta SS., l. c. p. 375.

secum deduxerunt. Quem via Appia milliario tertio sepelierunt in basilica Apostolorum Petri et Pauli ubi aliquando iacuerunt, ubi et Sebastianus Martyr Christi requiescit in loco qui dicitur Catacumbas: aedificantes nomini eius dignam ecclesiam.«

U gore navedenom Bullettinu g. 1916. 5 sl. poznati rimski arheolog O. Marucchi, nadovezujući na već učinjena istraživanja u Platoniji, u bazilici sv. Sebastijana, donosi novih podataka i o godini prenosa tijela sv. Kvirina u Rim i na temelju natpisa u grafitu, nađenog pri zadnjim istraživanjima, mnijenja je, da je ovo sveto tijelo bilo preneseno po kopnu iz grada Sabarije do Dalmacije, do Zadra, a odavle po moru do Jakina, odakle u Rim.

Nego da se pozabavimo nešto detaljnije ovim prenosom.

Bilo je opće mnijenje, da se je ovaj prenos moći sv. Kvirina u Rim dogodio oko god. 400. po Kr., a to stoga što su se oko ove godine zbivale velike provale varvara u podunavskim krajevima. Nego može se ovaj datum suziti na jedan ili dva decenija prije god. 400., i to ako svrnemo pogled na događaje onog doba i na silne provale svakojakih naroda. God. 396. Sv. Jeronim piše Heliodoru[3]: »Viginti et eo amplius sunt anni, quod inter Constantinopolim et Alpes Julias quotidie Romanus sanguis effunditur Scythiam, Thraciam, Macedoniam, Dardaniam, Daciam, Thesaliam, Achaiam, Epiros, Dalmatiam, cunctasque Pannonias, Gothus, Sarmata, Quadus, Alanus, Hunni, Vandali, Marcomanni vastant, trahunt, rapiunt etc.« Ako se od god. 396. odbije dvadeset i još više imamo god. 376. A god. 375. umro je car Valentinijan I. U ovoj bujici varvara, koja je bila poplavila svu istočnu Evropu, Goti bijahu sa svojim saveznicima najjači, te potiskivahu neprestano Rimljane na Balkanu. Došlo je do bitke kod Adrianopola, u kojoj izgubi život i sam car Valens (dne 9. augusta 378.). Kakvo je razaranje tada nastalo, opisuje takodjer sam Jeronim god. 392. ovako: »Hoc qui non credit accidisse populo Israel, cernat Illyricum, cernat Thraciam, Macedoniam atque Pannonias.«[4]

I u jednom i u drugom navodu Jeronim ističe da medju poharanim pokrajinam jest Panonija, ili bolje dvije Panonije (cuntasque Pannonias). A u Pannonia Superior ležali su sva tri grada Siscia (Sisak), sijelo biskupa Kvirina, te dalje prema sjeveru Sabaria (Stein

---

[3] Epist. LX (b) ad Heliodorum. Epitaphium Nepotiani, Ed. Migne Tom. I., str. 600.

[4] S. Hieronymi Comment. in Oseam Prophetam lib. I. cap. IV. vers. 3. Ed. Migne Tom. IV. p. 888. Sr. Bulić, Stridon Grahovopolje, rodno mjesto sv. Jeronima u Vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku 1920., str. 13. sl.

am Anger), sijelo rimskog predsjednika, gdje je bio Kvirin mučen, a jedno 200 milja prema sjeveru Scarabantia (Oedenburg, Šopronj). Medju gradovim tada porušenim ubraja se i Poetovio (Ptuj, Pettau) po prilici na po puta medju Siscia i Sabaria.[5]

Po gornjim vijestima mnogi narod pobježe ispred varvara u Rim, te tom prilikom bi prenešeno tijelo sv. Kvirina u Rim, dakle malo iza god. 378.

Nego u svojem razlaganju Marucchi ide dalje te na temelju jednog grafita, nađenog nedavno u katakombama ispod bazilike sv. Sebastijana, zaključuje, da je tijelo sv. Kvirina bilo prenešeno u Rim, bar djelomice po moru. Grafit koji bi bili urezali oni pobožni kršćani, koji su iz Panonije pratili ovo sveto tijelo, glasio bi, da je grob Kvirinov bio oštećen od varvara: »deteriore (facto) loco Quirini«, te tijelo donešeno u Rim po moru: »navigaverunt«.

Po Marucchi-u pako tijelo sv. Kvirina, prenešeno po kopnu do Zadra — ne kaže on kojim putem — bilo bi odavle prevezeno po moru do Jakina, a odavle cestom via Flaminia do Rima.

Glede ovoga pravca — ako se je ovaj ovako zbio — mi smo drugoga mnijenja i to na temelju starih natpisa.

Ponajprije iz Sabarije rimska je cesta vodila najbližim pravcem do Varaždina (Aquaviva), do Andatonia (Ščitarjevo na istok Zagreba) u Sisak (Siscia), pa preko Petrinje, Gline, Topuskoga, prešavši granice gornje Pannonije (Pannonia Superior) ulazila u pokrajinu Dalmaciju, a odavle na Slunj, preko Doljana na Lešće (Epidotium ili Bivium) na istok Ogulinu. Odavle je ova cesta vodila na sjeveru Gospića do sv. Mihovila (Ausancalio), te preko Velebita na Obrovac (Clambetae). Ali od Lešća (Bivium) išao je jedan ogranak ceste na Vitalj (Arupium), a kroz Vlaško kompolje (Avendo) na Senj (Senia).

Od Obrovca cesta je preko Medvidja (Hadra) vodila na Ivoševce pokraj Kistanja (Burnum), te dalje jednim ogrankom na Skradin (Scardona), Danilo, Perković (Riditiae), na Trogir (Tragurium), te Solin (Salona), ili drugim ogrankom od Burnuma na Prominu (Promona), Kljake (Mun. Magnum), Muć (Andetrium) u Salonu (Solin).

Ne nalazimo da bi iz Obrovca jedna cesta vodila direktno na Zadar (Jader), nego je jedna vodila iz Burnuma na Podgradje (Asseria), Nadin (Nedinum), Zadar (Jader).

S ovih razloga mi smo mnijenja, da je tijelo sv. Kvirina — ako je imalo biti dalje prenešno u Rim po moru, imalo doći na Salonu, a odavle u Italiju.

Iz Solina za Italiju najbliži put je po moru bio u Aternum (dandanas Pescara) u Samniumu. Ovo nam je posvjedočeno i od starih geografa i od natpisa.

[5] Cfr. Egger R.: Die Zerstörung Pettaus durch die Gothen u Jahreshefte des Archeol. Instituts v. XVIII. (1915.) Heft II, Beiblatt p. 257.

Itinerarium Antonini (str. 101. ed. Wessely str. 497.) kaže: »traiectus ab Aterno Salonas in Dalmatia stadiorum MD (Sr. C. I. L. IX. 3337.) nekoga nauclerus iz Aterna« qui erat in colleg. Serapis Salonis, per freta, per maria traiectus saepe«.[6] Sr. Buechler Anth. Lat. 1265: »per freta, per maria traiectus saepe per und (as) qui non debuerat obitus remanere in Atern(o).« Ovim pravcem po moru bilo je preneŝeno iz Aterna u Dalmaciju, u okolicu Splita (Srinjine) tijelo nekoga Aelius Messorianus (sr. Bull. dalm. 1901. str. 40). Iz Solina do Aternum-a bilo je 1500 stadija, ali opkoljujući otoke; a u pravcu direktnomu 1215 stadija, ili 225 klm, rimskih 151.875 millia passuum. Iz Aternum-a (Pescare) pako u Rim vodila je upravo direktno cesta, jedan ogranak viae Flaminiae. Ovaj pravac čini nam se vjerojatniji, nego li onaj predložen od Marucchi-a, pretpostavivši uvijek, da je tijelo sv. Kvirina bilo preneŝeno u Dalmaciju do mora.

Ali da bi bilo došlo do mora, nemamo nikakva historijskog podatka. U stolnoj Krčkoj Crkvi koje je patronus sv. Kvirin, nema nikakve uspomene o ovomu prenosu. O štovanju sv. Kvirina na otoku Krku evo što nam u zadnje doba priopćuje na naš upit Biskupski Ordinarijat u Krku[7]:

»Regbi da kult sv. Kvirina nije bio raširen po ovom otoku, jer izmedju mnogobrojnih crkvi i kapela, koje se spominju ili još postoje na Krku, samo se jedna kapela sv. Kvirina spominje i to ona u Omišaljskoj općini, sada porušena. Ime Kvirin nosi u cijeloj biskupiji tek par ljudi.«

»O prenosu tijela (kosti?) sv. Kvirina ovdje je poznato samo ono, što se čita u našem »Propium-u oficija sv. Kvirina u lekcijama II. nokturna a što se čita u Acta SS. quarta dies mensis Junii.«

»O dobi gradjenja crkve sv. Kvirina u Krku ovdje se ne zna ništa pozitivno. Samo se u pismu, što ga je biskup Vitezić prigodom njezina popravka 1864. (Kurij. Br. 896.) pisao bivšemu Namjesništvu u Trstu, čita ovo:

»„La primitiva Cattedrale di Veglia dedicata a San Quirino Patrono della cittá e diocesi si trova costruita sopra solidissime volte di altra sottoposta antichissima chiesa ch'era consacrata a Santa Margherita di elegante forma e stile specialmente nelle arcate delle tre navate e nelle tre capelle.

Qualche tecnico ha creduto di trovarne indicii di stile architettonico del secolo ottavo qualunque peró possa essere l' epoca della sua origine no vi ha dubbio, che l' idea dell' originaria sua costruzione ricorda i primi tempi del cristianesimo, quando cioé sopra i delubri si costruivano le chiese in segno del trionfo della Croce.

---

[6] Bull. dalm. 1900., str. 55.; 1903., str. 104. sl.

[7] Dopis od 15. januara 1923. Br. 1486. ex 1922., medju spisima arheol. muzeja br. 338. ex 1922.

In seguito poi e probabilmente sotto il Dominio dei Frangepani venne construita in con... delle mentovate antichissime chiese un' altra piú spaziosa chiesa che in origine apparteneva ai Dinasti, e dopo la loro abdicazione in favore del veneto Doge... si chiamava chiesa Ducale, la di cui insegna era impressa in diversi parti.

Le contemplate chiese come erano contigue erano pure in comunicazione anzi (si) vuole che lo stesso organo serviva ad ambedue mediante l' apertura di un arco (situato?) dietro l' organo, che successivamente é stato murato di cui peró si scorgono tuttora tracce in conferma della tradizione tuttora in vigore.

E notorio e si rileva dai libri parocchiali, che la chiesa di San Quirino era Cattedrale e parocchiale sino al l'a. 1743. in cui e stata consacrata e posta in attivitá l' attuale Cattedrale dedicata alla Madonna Assunta e la chiesa di S. Quirino continuò ad essere ufficiata per qualche tempo dalla confraternita divota al Santo.

Siccome peró le risorse della Confraternita non erano sufficienti per provedere alle spese di manuntenzione edile e di culto, venne perció chiusa al divin culto nel giorno 29. aprile 1792., e destinata ad uso di deposito delle cere ed utensili della Cattedrale, come pure per custodire la Cassa delle Confraternita e delle facoltá del Monte di Pietá."« Ommissis.

Godine 1864. crkva je bila radikalno popravljena i ponovno predana bogoslužju.

Dr. se je Gnirs izrazio, da je naša crkvica sv. Kvirina najljepši primjerak rimske bazilike u Istri.«

Ali Marucchi-evo mnijenje, da bi u gore navedenomu grafitu bilo spomena putovanja po moru — »navigaverunt« — naišlo je na prigovore sa strane istražitelja i čitatelja ovoga grafita.[8] Ovaj grafit, veoma teško se čita, nije još, rek bi, do kraja razjašnjen, ni pročitan. Iskopine se ondje još vode, grafit se proučava, a svakako ovim istraživanjem utanačeno je bolje mjesto gdje je bio pokopan sv. Kvirin, biskup sisački. Na rezultate ovih iskopina, koje će biti objelodanjene u Nuovo Bulletino di archeologi cristiana mi ćemo se opet na svoje vrijeme povratiti.

Fr. Bulić

[8] Nuovo Bullettino di arch. cristiana 1916. (XXII.) p. 215. sl.; a. 1917. (XXIII.) p. 68., 75., 96., 129.; a. 1920. (XXIV.—XXV.) p. 52.—57., 58., 60.—61.; a. XXVI. p. 23., 25.

Recenzije.

A. Ušeničnik, Uvod v filozofiju. Zvezek II. Metafizični del. 1. sešitek. — Bogosl. Akad. v Ljubljani 1923.

Prikazujući prvi svezak Ušeničnikovog djela već smo tretirali pitanje naslova. Pa jer prvi svezak sadržaje nauku o spoznaji, a u okviru se ove nauke odlučuje raison d'être čitave filozofije — razumljivo je, da nauku o spoznaji (upravo o mogućnosti filoz. spoznaje!) smatramo kao pravi »uvod« u filozofiju. Takovo neka je specialno značenje izričaja »uvod«. — Općenito je već danas u filoz. razgovoru uobičajeno, da »uvod« označuje prve misli o filozofiji, njenoj strukturi i cjelokupnoj problematici. »Uvod« nije prosto ekscerpat filozofije, ni jedna zabavna filoz. lektira; *pobuditi interes za filozofiju, definirati* naučni joj položaj, prikazati na historijskoj pozadini idejni postanak i razvitak osnovnih problema sa mogućnostima rješavanja — prema ovima će se zadacima izgradivati sadržaj »Uvoda u filozofiju«.

Sad smo dobili drugi svezak pod jednakim naslovom, ali nam podnaslov kaže, da je to (ne više spoznajno-kritički, nego) *»metafizički* del«. Sadržajno razbiremo, da U. cjelinu svog Uvoda nije zamislio u specijalnom značenju riječi (= nauka o spoznaji), niti u značenju općenite uporabe — kako smo sada naveli — nego u jednom smislu sasvim pojedinačnom, kome ću obilježja možda ispravno opredijeliti s obzirom na sam sastav čitavog djela. Ono ne obuhvata svih filozofijskih problema, što više, izostavlja čitave filoz.-naučne grane: dakle već opsegovno znači »uvod« u dalnje ekstendiranje. Sadržajno se u ovome djelu produbljuju tek oni glavni problemi, oko kojih se izgrađuje filozofski nazor o svijetu i životu. I sadržajno dakle izostavljajući sva sporedna ili sasvim specijalna pitanja, znači djelo zaista »uvod« u dalnje detaljiziranje. Možda je još najviše »uvod« s didaktičkog gledišta, ili još pravije da kažem: po namjeni za autodidakte. I s ovako preciziranim ciljem djelo dobiva naročitu znamenitost — pogotovo nakon odlično savladanih svih poteškoća, koje se od sebe nadaju na putu k tome cilju. Glavne su odlike djela: jasnoća prikazivanja, lakoća rješavanja, pouzdana razdjelba nazorâ, dozrela i svestrana erudicija; ova svojstva stvaraju zaista ljubav k sticanju Mudrosti, a to znači *»uvod« u filozofiranje. U ovom* dakle opravdanju naslova podjedno otskaču i sve prednosti djela, koje se kod nas može smatrati remek-djelom filozofske solidnosti, a u svjetskoj bi literaturi također značilo sasvim samostalno obrađeni i savremenim potrebama veoma odgovarajući filoz. priručnik za svakog intelektualca.

Da od naslova pređemo k sadržajnom rasporedu, a to opet u savezu s podnaslovom »metafizički dio«. Razmatranje materijalnih (anorganskih) bića uzima U. (1. razdelek) u »metafizičku« sistemizaciju zato, jer se udaljuje od starijeg skolastičkog restringiranja metafizike na nauku o n e t v a r n i m b i - ć i m a (isp. Uvod, zv. I. 461. sq.). Moderniji skolastici smatraju metafizikom onaj dio filozofije, koji istražuje m a t e r i j a l n u i d u š e v n u z b i l j n o s t (r e a l n o s t) s o b -

zirom na zadnje uzroke: a to znači prelaziti okvir sjetilno-opažajnog (fizičkog) ili empiričkog svijeta t. j. prelaziti u metafiziku. Takovu diviziju filozofije možemo opravdano usvojiti. — Iz didaktičkih obzira držim, da bi trebalo čitavi kurs otpočeti sa «Uvodom u filozofiju« (prema uzuelnom značenju tog naziva), te sa Ontologijom. (Ovako mi činimo na bogosl. fakultetu, nakon što je već iz srednje škole dovoljno poznata formalna logika i nešto psihologije.) Bez Ontologije nemoguće je raspravljanje u noetici, u psihologiji..., a nemoguće je i sámo historijsko prikazivanje filozofije, upravo zato jer Ontologija znači (za početnika!) terminologijski instrumentarij filozofiranja.

Trebala bi kritička analiza da sada ogleda pojedina poglavlja. Od traktata o neživim bićima prelazi se na živa bića, za tim napose na čovjeka, te općeniti pogled na svijet. Za drugi je sešitek oglašena teodiceja, religijska filozofija i ontologija. Nećemo da iznosimo pojedine svoje želje, jer nam je auktor toliko puno podao, da pojedinačna pitanja iscrpivo izrađivati može da bude poželjni zadatak mlađih radnika, koji su dobili ovim djelom dobro utrte putove. Ne bi ni ukusno bilo, da opažanjima sitnijeg značenja zamućujemo svijetlu impresiju iza lektire tog Uvoda u savremeni laboratorij skolastičkog umovanja. I onaj koji u filozofiji nije malenih zahtjeva, zadovoljiti će se ovim djelom u punoj mjeri i dobiti će veoma vjernu sliku o veličajnosti skolastičke filozofije. **Z.**

Dr. Lujo Vojnović: Konkordat sa sv. Stolicom i naše nacijonalno pitanje. Brošurica ova nije namijenjena odgovornim državnicima, već neupućenoj široj javnosti. Ne ulazeći u pitanje o pravnoj prirodi konkordata, dokazuje pisac, da je konkordat sa sv. Stolicom u današnjim prilikama jako koristan pače nuždan za našu državu. U teoriji je pisac zagrijan za Cavourovo načelo: slobodne crkve u slobodnoj državi. Prigovor o nesavremenosti konkordata oprovrgava činjenicom, što je broj konkordata u obratnom omjeru sa vremenom. Glavna je misao: da će sporazum i dobri odnosi sa sv. Stolicom, tim neosporivo najmoćnijim vjerskim i moralnim svesvjetskim faktorom, u velike koristiti našoj državi koli u sređivanju nutarnjih prilika toli u spoljašnjem njenom položaju te ju uže povezati sa zapadnom kulturom i napretkom. Što u tom pravcu iznosi, posvema je ispravno i uspjelo. U sam sadržaj namjeravanog konkordata neće da ulazi. — Papu Benedikta XV. prikazuje napose kao nesklona našem narodu, ali dokaza ne navodi. Upravo toga papu napadalo se je tečajem svjetskog rata s obiju strana kao pristrana, što najbolje dokazuje njegovu nepristranost. Ima i drugih neispravnosti u brošurici, napose političke prirode.

Dr. Leopold Fonck S. J.: Moderne Bibelfragen. Einsiedeln 1917. Benzinger.

U toj zanimljivoj knjizi je Fonck proširio svoja predavanja, koja je držao 1915. u Zürichu o Bibliji.

U prvom predavanju govori o nepogrešivosti Sv. Pisma. Posebnu je pažnju posvetio prigovorima, koji se dižu iz područja prirodoslovnih znanosti, pa ih uspješno suzbija.

U drugom predavanju govori o vladanju kritičara prema Bibliji, i to počevši od farizeja i saduceja, sa-

vremenika Gospodinovih, pa do danas. Opažamo, koliki rad uložiše t. zv. jaki duhovi, da obore svete knjige; ali istina Božja ostaje do vijeka, dok jedna zabluda ruši drugu.

Da čujemo, što sudi F. o Renanovu djelu »Vie de Jesus«, kojim naši racijonalisti usrećiše nedavno hrvatski narod u hrvatskom prijevodu. »In wissenschaftlicher Hinsicht wurde sein Buch auch von rationalistischen Kritikern schon gleich nach seinem Erscheinen gering eingeschätzt. Unter dieser Rücksicht hat es in der Tat auch nicht die geringste Bedeutung«.[1]

U trećem predavanju promatra Bibliju u svijetlu zemlje, u kojoj je nastala. Zato svestrano riše Palestinu.

U četvrtom predavanju govori o životu i nauci Kristovoj u svijetlu istoka. Kad ne bismo promatrali rad Gospodinov u tom svijetlu, bilo bi nam mnogo toga nejasno u djelovanju, govorima, napose u parabolama.

Sve to osvjetljuje lijepim primjerima.

Ime pisca, građa, solidnost i jasnoća, kojom je savremena biblijska pitanja obradio, preporučuje knjigu. Tko hoće da se što bolje orijentira u aktuelnim biblijskim pitanjima, neka pozorno pročita i prouči ovo djelo. **Dr. Franjo Zagoda**

Franciscus Xav. Kortleitner o. Praem: Hermeneutica Biblica. Oeniponte. Rauch 1923.

Pisac je opširnije obradio pitanja, koja spadaju u Hermeneutiku biblijsku. Pobliže govori o smislu Sv. Pisma. I on zastupa sentenciju protiv Belarmina, Salmerona, Zapletala i dr., da pojedino mjesto Sv. Pisma može imati samo jedan literarni smisao. Osvrće se na glavne prigovore protivničke.

Posebnu je pažnju posvetio inerranciji Sv. Pisma. Ustaje protiv relativne istine, pa uči s Fonckom, Dorschom, Döllerom, Billotom, Eggerom i dr., da postoji u Sv. Pismu apsolutna istina.

Iznenadjuje me, da je piscu ispala ova rečenica[1] »quod Paulus I. Thes. 4, 14. 16. praedicavit se adventu Christi etiam inter viventes fore, erravit«.

Međutim nema ni govora o kakovoj Pavlovoj zabludi. Iz cijeloga teksta i konteksta razabiremo, da Pavao ne govori apodiktički, da će dočekati paruziju. On ne očekuje paruzije, ali nada se ili dopušta, da bi je mogao dočekati; ili govori generalno o situaciji živih i mrtvih za paruzije; zato stavlja sebe sada medju žive, a sad medju mrtve[2], ili govori pogodbeno.

Ili Pavao promatra u prvom redu prilike u Solunu, pa zabrinutim vjernicima, za udes pokojnika, odgovara: Jednaki će biti položaj mrtvih i živih za paruzije. O samoj paruziji govori malo kasnije 5, 1, 2. da upozori, kako je suvišno o tom raspravljati, jer po riječima Isusovim, taj nam je dan sakrit 5, 2. Dakle treba da su vjernici uvijek budni! Mt. 24, 43 i d. Lk. 12, 39. I. Sol. 5, 4. — Ali neka se ne plaše, jer ništa ne gube, ako i umru prije paruzije.[3]

---

[1] l. c. p. 137.

[1] l. c. p. 84.

[2] I. Kor. 6, 14, 15, 51.

[3] Holzmeister: Zum Dekret der Bibelkommision über die Parusieerwartung in den Paulinischen Briefen. Zeitschrift f. kathol. Theologie 1916., 167—182. — Steinmann: Die Briefe an die Thessalonicker und Galater Bonn 1918. p. 18, 35, 36. — Allo: Saint Jean Apocalypse CIX—CXV. Paris. 1921. Lecoffre.

Da nije očekivao neposredno paruzije, pokazuje Pavao jasno u II. Sol., gdje govori u II. gl., da se moraju ispuniti još neke činjenice prije dolaska Gospodinova.

Dr. Franjo Zagoda

I. Duperray: Le Christ dans la vie chretienne d'aprés saint Paul. Troisiéme Edition Lyon. Libraire du sacré coeur 1922.

Solidna doktorska disertacija, koju smo recenzirali u »Bogoslovskoj Smotri« 1923. p. 244., doživjela je već treće izdanje. Dokaz, kako je pisac umio zadovoljiti duševnoj potrebi inteligentnog laikata.

Iz predgovora, što ga je napisao Mgr. Lavaleé, rektor katoličkog sveučilišta u Lionu, saznajemo, da je pisac boravio na fronti, bio zarobljen i boravio u ropstvu u Njemačkoj. Te godine nisu bile izgubljene. Iskustvo i boli su još više razjasnile temu, koju je započeo još prije rata.

Ponovno preporučujemo.

Dr. Franjo Zagoda

Michael Wittmann: Ethik. (Kösel-Pustet 1923.) Toliko opravdano hvaljena kolekcija »Philosophische Handbibliothek« iza dosada izašlih 6. svezaka donosi novi, zadržajno veoma bogati 7. svezak, Wittmannovu etiku. Ona je nastavak i nadopuna prijašnjega njegovog djelca »Grundfragen der Ethik« (1909.). S historijske je strane prethodila autorova monografija »Ethik des Aristoteles« (Regensburg 1920.), pa i najnoviji prinos historiji moderne etike »Scheler kao etičar« (Düsseldorf 1923.).

Na širokoj historijskoj bazi osvijetljene su sve pojave i etički problemi tako, da je sa ovom historijsko-kritičkom metodom povezana i analitičko-induktivna. Otkrivajući činjenice u etičkoj svijesti pisac ih raščlanjuje i svodi na njihove postavke, a u rješavanju problema iscrpivo donosi razne filoz. nazore. Djelo je sistematski potpuno dotjerano na današnju kritičku visinu.

Z.

Einführung in die moderne Religionspsychologie — von D. Dr. Georg Wunderle. (Verlag Josef Kösel u. Friedrich Pustet K. — G. Kempten.)

U posljednja dva tri decenija silno se razvilo zanimanje za religijsku psihologiju zato, što su mnogi moderni psiholozi i pedagozi počeli posmatrati religiju gotovo isključivo sa psihološkoga gledišta — bilo idealističko-subjektivistički — bilo materijalističko-senzualistički. Toga radi je i religijska psihologija postala ozloglašena u katoličkim krugovima, tako teološkim kako i filozofsko-pedagoškim, a to i s pravom, budući da su ti lajički istraživači na području religijske psihologije mnogo toga u religijskome duševnome životu sasvijem krivo prikazali i istumačili, jer su se bavili stvarima, koje može da dobro razumije tek izobraženi teolog (ili bar u vjerskim stvarima dobro izobraženi vjernik).

Da se spriječi štetno djelovanje takvoga krivoga shvatanja religijskoga života, počeše i u katoličkim krugovima stručnjaci na filozofsko-psihološkome području baviti se religijskom psihologijom i izdavati svoje radove sa toga područja. Takvo je djelo i gore navedena knjiga, koja se osobito odlikuje svojom jasnoćom, stvarnom kritičnosti i dostatnom kratkoćom tako, te može svakoga teologa, filozofa i apologetu pouzdano i dovoljno orijentirati

na području moderne religijske psihologije.

Možda je autor toga djelca i preoštar u prosuđivanju objektivne vrijednosti eksperimentalnih metoda još sasvim mlade moderne religijske psihologije, ali to će svaki izobraženi kat. čitač i razumjeti, jer zna, kako se pretjeravalo u protivničkome taboru baš u stvarima religijske psihologije. Zato se pisac ovih redaka potpuno slaže s kritičarom ovoga Wunderleova djelca Aloisom Magerom, koji u »Literarischer Handweiser« (Herder, Freiburg i. Br.) 1923. Nro. 9. pg. 561. i sl. veli ovo: »Mit Recht warnt der Verfasser vor der Allmacht des Experiments. Wir wünschen dem Büchlein weiteste Beachtung und Verbreitung«.

Wanderungen durch das gesunde und kranke Seelenleben bei Kindern und Erwachsenen von Dr. med. Rhaban Liertz, leitender Arzt des Sanatoriums Villa Hildegard, Bad Hamburg v. d. Höhe. 1923. Verlag Josef Kösel u. Friedrich Pustet, K. — G. München.

Ovo je djelce zapravo niz predavanja, što ih je autor držao u »tečaju za psihopatologiju i nauku o neurozama s osobitim obzirom na dušobrižništvo u najširem znamenovanju«, pa u znanstveno-pastoralnim udruženjima i katoličkim školskim organizacijama u raznim njemačkim gradovima, pa je prema toj svrsi i sav materijal u tome djelcu, koji radi o zdravome i bolesnome duševnome životu, tako obrađen, da bude podesan za lektiru svećenicima, učiteljima, uopće neliječnicima.

Sadržaj mu je ovaj: Psychopathologie, Neurosenlehre, Psychanalise. — Der Fortpflanzungstrieb, das sexuelle Problem unserer Zeit, die moderne Ehe. — Die Onanie bei Kindern und Erwachsenen. — Psychoneurosen, Sexualneurosen, besonders die Homosexualität. — Die Skrupulosität, eine Angstneurose. — Die Heranbildung des Kindes zur Persönlichkeit vom Gesichtspunkte der Einzelseelenforschung. — Die freigewollte bewusste Handlung, eine Anleitung zur Schulung des Willens.

Već sam ovaj navod sadržaja pokazuje obilje stvari, koje mora da poznaje svaki dušobrižnik, svaki pedagog, svaki svećenik, ako hoće da dobro izvrši svoj zadatak, a ipak su to stvari, što ih možemo naći dobro opisane tek u stručnim medicinskim knjigama, kojih obično ne može dobro ili bar ne potpuno i jasno da shvati neliječnik. Zato sam se veoma razveselio čitajući tu knjigu, koja radi o velikome i veoma zamršenom području raznovrsnih psihoneuroza, a ipak je tako jasno pisana, da je može razumjeti svaki inteligentan čovjek, budući da je autor ispustio iz toga djelca sav stručno-znanstveni balast, koji bi možda knjizi podao znanstveniju formu, ali bi onda ona postala nejasnija i nerazgovjetnija.

Osobito me pak veseli, što je autor ne samo vrstan u svojoj struci, nego je i odlučan katolik, koji priznaje modernoj znanosti njene zasluge, ali odlučno pobija njene zastupnike, kad prestupe granice svoje znanosti i nepravedno udare na kršćansku religiju. Tako na primjer veli za modernu psihanalizu doslovno ovo: »Ihre Domäne ist das Gebiet der Seelenleiden, auf dem sie allerdings uneingeschränkt herrscht, so dass eine fortschrittliche Seelenkrankheitskunde nicht mehr ohne sie auskommen kann. Dagegen be-

deutet es eine Ueberschreitung ihrer Grenzen, wenn einige naturalistisch-relativistisch eingestellte Psychanalitiker auf Grund der Einzelseelenforschung mit Hilfe der Psychanalyse eine Weltanschauung aufbauen wollen und den Versuch machen, alle Religionserscheinungen in der Welt auf unterbewusste Volksseelenvorgänge zurückzuführen und so die cristliche Religion verwerfend einen Religionsersatz den Menschen anzubieten.« Uvod pg. VIII. i IX.).

Radi tude pomenutih vrlina ove knjige preporučamo je svim cijenjenim čitačima »B. S.«, a bilo bi dobro, da je tko prevede na hrvatski jezik, jer bi i mnogome lajiku u nas dobro došla u ovo tako nervozno doba, kad mnogi katolici traže savjeta u raznih bezvjerskih često nesavjesnih pisaca ove struke, koji mogu živčano oboljela čovjeka zatjerati u zdvojnost, pokazujući mu često pretjerano posljedice raznih živčanih oboljenja, a oduzimajući mu nadu u bolju budućnost bar na drugome svijetu. **Vilim Ivanek.**

Knjižara Pierre Téqui, 82 rue Bonaparte Paris VI., izdala je nedavno ove knjige:

I. M. Texier: L' Oraison et la Messe avec Marie, reine des coeurs. 1923. Cijena 7.50 fr. — Knjiga sadržava 57 meditacija za blagdane Marijine kao i za druge svetkovine i prilike, ali vazda u savezu s Marijom. Čitavo djelo miriše dušom blaženog Grignon de Montforta, koji je vodio ljude po Mariji k Isusu. Meditacije su namijenjene u prvom redu svećenicima, ali će veliku korist imati od njih i redovnice i pobožne osobe u svijetu. Uvod je toj lijepoj knjizi napisao sam glavom kardinal Mercier.

I. Leday: Initiation au Catéchisme. 1924. Cijena 3.50 fr. — Vlasnik zvjerinjaka, putujući sa svojim zvijerima od grada do grada, namjeri se na sirotana mališa i uzme ga sa sobom. On ima dobru malu kćerku, koja uči dječarca katekizam. Obuka je prekidana svakojakim zanimljivim zgodama, što ih to dvoje djece doživljava u menažeriji. Pripovijest kadšto možda i odveć napinje, obučavanje je gdjekad oteško — sudeći barem po našim prilikama. Knjiga je ilustrirana brojnim crtežima.

Abbé Charles Marcault: Comment Israël reviendra-t-il au Messie? 1924. Cijena 3 fr. — Vrlo zanimljiva knjiga. Autor najprije konstatira, da su Židovi faktični gospodari Francuske, kojom gospoduju s pomoću framasuna. Imajući u svojim rukama školu i štampu dokopaše se vlasti nad ljudskim umom. Boljševici, djeca židovstva, ujarmiše Rusiju, a Židovi rade, da njihov program protegnu na sav svijet i da zavladaju njim na ruševinama kršćanstva. Da se to ne zbude, treba da kršćanstvo predobije Židove, da se Israel obrati. To obraćenje proriče sv. Pismo, u nj vjeruju sv. Oci, k njemu poziva Rim. Katolici treba da za to obraćenje rade molitvom, reparacijom, propovijedanjem. Na to ih nuka tužno vjersko stanje Izraela. U jezgri naroda židovskoga ima dobrih dispozicija za obraćenje. Knjiga je krasno pisana.

M. P.

KAZALO.

Strana

I. RASPRAVE.

II. BILJEŠKE IZ BOGOSLOVSKE LITERATURE.

III. RECENZIJE.

